

АГРОСВІТ

№ 13-14 липень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13—14 липень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 23.07.20 р.
Підписано до друку 23.07.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 15,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №2307/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13—14 липень 2020 р.

У НОМЕРІ:

<u>Лойко В. В., Лойко Д. М., Руденко В. С.</u> Розвиток домогосподарств України як складової економічної безпеки національної економіки	4
<u>Бондаренко В. М., Бондаренко О. В.</u> Ефективне використання сільськогосподарських земель як фактор забезпечення сталого розвитку сільських територій	12
<u>Новак Н. П., Ігнатенко М. М.</u> Чинники та умови розвитку органічного виробництва молока в аграрних підприємствах України	18
<u>Дорошкевич Д. В., Третяков Л. В.</u> Алгоритм цифрового просування продукції високотехнологічного виробництва	23
<u>Кравчук І. І., Орликовський М. О.</u> Перспективи розвитку європейського сільського господарства: уроки для України	32
<u>Самойлик Ю. В., Сімон В. В.</u> Еколого-енергетичні інновації як чинник забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств	40
<u>Кузик О. В.</u> Сторіфікований маркетинг у діяльності українських агропромислових підприємств	47
<u>Гончарова В. Г.</u> Організаційно-методичні підходи до аудиту операцій з пов'язаними особами	54
<u>Івашків І. М., Стефанишин Л. С., Король С. В.</u> Економічні передумови використання відновлювальних енергетичних ресурсів на вітчизняних підприємствах в умовах розвитку зеленої енергетики	61
<u>Василишин С. І.</u> Безпечний вимір методології обліку сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств України	66
<u>Яковенко Р. В.</u> Соціальна відповідальність заходів державного регулювання стосовно сільського господарства України в умовах пандемії COVID-19	72
<u>Кривун М. В.</u> Завдання та індикатори забезпечення населення держави продуктами харчування	78
<u>Чухліб В. Є.</u> Оцінка ефективності управління персоналом аграрних підприємств	90
<u>Свиноус Н. І.</u> Роль і місце інвестицій у відтворювальному процесі сільськогосподарських підприємств	96
<u>Хахула Б. В.</u> Особливості функціонування ринку продукції племінного свинарства в Україні	104
<u>Бондар В. Н.</u> Організаційно-правові механізми управління лісгосподарським виробництвом на засадах ринкової економіки	111

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

№ 13—14 / 2020

CONTENTS:

<u>Loiko V., Loiko D., Rudenko V.</u> DEVELOPMENT OF HOUSEHOLDS OF UKRAINE AS A COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY	4
<u>Bondarenko V., Bondarenko O.</u> EFFICIENT USE OF AGRICULTURAL LAND AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS	12
<u>Novak N., Ihnatenko M.</u> FACTORS AND CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC MILK PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE	18
<u>Doroshkevych D., Tretiakov L.</u> ALGORITHM OF DIGITAL PROMOTION OF HIGH-TECH PRODUCTION PRODUCTS	23
<u>Kravchuk I., Orlykovskiy M.</u> DEVELOPMENT PROSPECTS OF EUROPEAN AGRICULTURE: LESSONS FOR UKRAINE	32
<u>Samoilyk Iu., Simon V.</u> ECOLOGICAL AND ENERGY INNOVATIONS AS A FACTOR OF ENSURING THE ECONOMIC SUSTAINABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	40
<u>Kuzyk O.</u> STORY-DRIVEN MARKETING IN THE ACTIVITY OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES	47
<u>Goncharova V.</u> ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE AUDIT OF RELATED PARTIES TRANSACTIONS	54
<u>Ivashkiv I., Stefanyshyn L., Korol S.</u> ECONOMIC PREREQUISITES FOR THE USE OF RENEWABLE ENERGY RESOURCES AT DOMESTIC ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GREEN ENERGY DEVELOPMENT	61
<u>Vasylishyn S.</u> SECURITY MEASUREMENT OF THE METHODOLOGY OF ACCOUNTING FOR AGRICULTURAL ACTIVITIES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE	66
<u>Yakovenko R.</u> SOCIAL RESPONSIBILITY OF STATE REGULATION MEASURES IN RELATION TO AGRICULTURE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC	72
<u>Kryvun M.</u> OBJECTIVES AND INDICATORS OF FOOD PROVIDING TO POPULATION OF THE COUNTRY	78
<u>Chuhlib V.</u> EVALUATION OF EFFICIENCY OF PERSONNEL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	90
<u>Svynous N.</u> THE ROLE AND PLACE OF INVESTMENT IN THE REPRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	96
<u>Khakhula B.</u> SOME FEATURES OF BREEDING PIG PRODUCTS MARKET IN UKRAINE	104
<u>Bondar V.</u> ORGANIZATION-LEGAL MECHANISMS OF MANAGEMENT OF THE LOGISTIC-PODARSKY VIROBNITSVOM IN THE AMBUSS OF THE MARKET ECONOMY	111

УДК 332.8

В. В. Лойко,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів та економіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3248-1585

Д. М. Лойко,

к. е. н., доцент, докторант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів
ORCID ID: 0000-0002-2443-2719

В. С. Руденко,

магістр з економіки, голова "Асоціації економістів Києва", м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-8639-0916

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.4

РОЗВИТОК ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Loiko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Finance and Economic, Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv

D. Loiko,

PhD in Economics, Associate Professor, Doctorate in the Department of Theoretical
and Applied Economics, Chernihiv National Technological University

V. Rudenko,

Master of Economics, Chairman of the Association of Economists of Kyiv

DEVELOPMENT OF HOUSEHOLDS OF UKRAINE AS A COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

У статті досліджено тенденції розвитку домогосподарств України як складової економічної безпеки національної економіки. Виявлено, що на сучасному етапі господарювання домогосподарства є важливою складовою економічної і фінансової системи країни. Визначено, що середній розмір домогосподарств в Україні загалом за період 2014—2018 рр. суттєво не змінився і склав у 2018 р. 2,58 особи на 1 домогосподарство, а у місті Києві 2,62 особи на 1 домогосподарство. Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство в Україні загалом зросли за період 2014—2018 рр. у 2,17 рази, в місті Києві у 2,28 рази. Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство як по Україні загалом, так і по місту Києву зросли за 2014—2018 рр. майже однаково: у 2,05 рази по Україні і 2,06 рази по місту Києву. Рівень споживчих сукупних витрат на одне домогосподарство є високим і у 2018 р. загалом по Україні був 96,0 %, в по місту Києву 95,0 %. Середні витрати домогосподарств на продукти харчування в цілому по Україні склали у 2018 р. 47,7 %, а по місту Києву 44,8 %. Витрати домогосподарств на непродовольчі товари та послуги за досліджуваний період зросли загалом по Україні на 12,67 %, а по місту Києву на 8,41 %. Доведено, що у перерахунку на доларовий еквівалент за 2014—2018 рр. сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство зросли тільки 23,61 % загалом по Україні і 29,59 % по місту Києву. В цілому по Україні середні доходи на 1 члена сім'ї за місяць перевищували прожитковий рівень у 2014 р. на 30,26 %, у 2015 р. були менше прожиткового мінімуму на 10,51 %, у 2016 р. — менше на 8,49 %, у 2017 р. — перевищували на 7,59 %, у 2018 р. — перевищували на 17,65 %. По місту Києву середні доходи на 1 члена сім'ї за місяць перевищували прожитковий рівень у 2014 р. на 69,39 %, у 2015 р. на 8,88 %, у 2016 р. на 19,10 %, у 2017 р. на 35,0 %, у 2018 р. на 58,86 %. Обсяги кредитування домогосподарств України за досліджуваний період 2014—2018 рр. зменшились на 4,79 %. Обсяги депозитних вкладів домогосподарств України за той же період зросли на 26,81 %. Доведено, що зростання добробуту домогосподарств та збільшення доходів, які переходять у заощадження і які можна використовувати як інвестиції, сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки національної економіки загалом.

The article examines the development trends of Ukrainian households as a component of economic security of the national economy. It is revealed that at the present stage of household management is an important component of the economic and financial system of the country. It is determined that the average size of households in Ukraine as a whole

for the period 2014—2018 did not change significantly and amounted to 2.58 people per 1 household in 2018, and in the city of Kyiv 2.62 people per 1 household. The total resources per month per household in Ukraine as a whole increased 2.17 times over the period 2014—2018, in the city of Kyiv 2.28 times. The total monthly expenditures per household per household in Ukraine as a whole and in the city of Kyiv increased almost equally in 2014—2018: 2.05 times in Ukraine and 2.06 times in the city of Kyiv. The level of consumer total expenditures per household is high and in 2018 in Ukraine as a whole was 96.0%, in the city of Kyiv 95.0%. The average expenditure of households on food in Ukraine as a whole in 2018 was 47.7%, and in the city of Kyiv 44.8%. Expenditures of households on non-food goods and services for the studied period increased in Ukraine as a whole by 12.67%, and in the city of Kyiv by 8.41%. It is proved that in terms of the dollar equivalent for 2014—2018, the total resources per month per household increased by only 23.61% in Ukraine as a whole and 29.59% in the city of Kyiv. In general, in Ukraine, the average income per family member on average per month exceeded the subsistence level in 2014 by 30.26%, in 2015 it was less than the subsistence level by 10.51%, in 2016 — less by 8.49%, in 2017 — exceeded by 7.59%, in 2018 — exceeded by 17.65%. In the city of Kyiv, the average income per 1 family member on average per month exceeded the subsistence level in 2014 by 69.39%, in 2015 by 8.88%, in 2016 by 19.10%, in 2017 by 35.0%, in 2018 by 58.86%. The volume of lending to households in Ukraine for the study period 2014—2018 decreased by 4.79%. Over the same period, deposits of Ukrainian households increased by 26.81%. It has been proven that increasing the welfare of households and increasing incomes that are transferred to savings and that can be used as investments will help increase the level of economic security of the national economy as a whole.

Ключові слова: національна економіка, економічна безпека, домогосподарства, доходи, видатки, сукупні споживчі витрати, кредити, депозити, заощадження, інвестиції, розвиток.

Keywords: national economy, economic security, households, income, expenditure, total consumer spending, loans, deposits, savings, investment, development.

ВСТУП

Сучасні трансформаційні процеси в економіці країни підсилюють значимість сталого економічного розвитку домогосподарств у контексті забезпечення соціальної та економічної безпеки країни. Економічна безпека національної економіки залежить від багатьох чинників, які мають як позитивний так і негативний вплив на неї. Економічна діяльність домогосподарств як сектора економіки вважається неформальною, проте підвищення ступені участі домогосподарств у виробництві благ у національній економіці вказує на неможливість із різних причин працювати у формальному секторі економіки. Рівень економічного розвитку домогосподарств стосується кожної людини, яка мешкає в Україні. Чим вище рівень стабільного економічного забезпечення кожного домогосподарства, тим вище рівень соціальної і економічної безпеки країни. Економічне становище домогосподарств значно залежить від розвитку продуктивних сил у країні. В період реформування економіки становище та роль домогосподарств постійно змінюється. Розвиваючись та задовольняючи власні потреби, домогосподарства впливають на розвиток економіки країни. Розвиток домогосподарств України як складової економічної безпеки національної економіки потребує подальших досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням дослідження ефективності економічного розвитку, фінансам, оцінці інвестиційного потенціалу домогосподарств присвячено наукові праці небагатьох авторів, зокрема: Т.О. Кізими [1], А.Ю. Рамського [2], Г.В. Чабана [3], Н.А. Василичи [4—5] та інших. Здобутки вказаних вчених мають теоретичне та практичне значення у вказаній сфері і стали основою для проведення подальших досліджень з питання розвитку домогосподарств як складової економічної безпеки національної економіки України. Враховуючи швидкі зміни у соціально-економічній та політичній сфері країни, окреслена тематика потребує подальшого комплексного дослідження і висвітлення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження економічного розвитку домогосподарств України як складової економічної безпеки національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексний підхід до феномена економічної безпеки передбачає постановку та вирішення широкого спектру задач: забезпечення сталого соціально-економічного розвитку

Таблиця 1. Динаміка змін характеристики домогосподарств України та міста Києва за період 2014—2018 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення даних 2018 від 2014, %
Україна						
Середній розмір домогосподарств, осіб	2,58	2,59	2,58	2,58	2,58	-
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років	38,0	38,2	38,2	38,2	37,8	- 0,52
Частка домогосподарств без дітей, %	62,0	61,8	61,8	61,8	62,2	0,32
Місто Київ						
Середній розмір домогосподарств, осіб	2,59	2,60	2,61	2,62	2,62	1,16
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років	35,3	35,6	35,9	35,9	36,4	3,11
Частка домогосподарств без дітей, %	64,7	64,4	64,1	64,1	63,6	- 1,70

Примітка: дані наведено без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі даних [7; 8].

країни, створення економічних та соціальних сприятливих умов для розвитку регіонів, галузей, підприємств, домогосподарств та кожної людини, як особистості, в межах суспільства. Процес забезпечення економічної безпеки відбувається на різних ієрархічних рівнях управління: на рівні держави, на рівні регіону, на рівні окремого підприємства, установи,

складова економічної і фінансової системи країни. Домогосподарства отримують власні доходи за рахунок різних джерел: власної праці, підприємницької діяльності, трансферів, соціальної допомоги, власності. Вимірювання доходів та витрат домогосподарств, дослідження тенденцій змін у рівні доходів та витрат, дозволяє зробити висновок про соціально-економічний розвиток країни,

рівень економічного розширення у суспільстві, підвищення або зниження рівня економічної безпеки національної економіки.

Динаміка змін порівняльної характеристики домогосподарств України та Києва дозволила зробити такі висновки (табл. 1).

Середній розмір домогосподарств в Україні в цілому за період 2014—2018 рр. суттєво не змінився і склав у 2018 р. 2,58 особи на 1 домогосподарство. Середній розмір домогосподарств в місті Києві за період 2014—2018 рр. зріс на 1,16 %. За даними 2018 р. середній розмір домогосподарств міста Києва перевищував середній розмір домогосподарств в цілому по Україні на 1,55 %. Частка домогосподарств з дітьми до 18 років зменшилась в цілому по Україні

Таблиця 2. Динаміка сукупних ресурсів та витрат домогосподарств України та міста Києва за період 2014—2018 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення даних 2018 від 2014, %
Україна						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1	Зростання у 2,17 рази
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	4048,9	4952,0	5720,4	7139,4	8308,6	Зростання у 2,05 рази
Споживчі сукупні витрати, % у тому числі:	91,6	92,9	93,2	92,9	96,0	4,80
- продукти харчування, %	51,9	52,6	49,8	47,9	47,7	- 8,09
- непродовольчі товари і послуги, %	36,3	36,5	40,5	41,9	40,9	12,67
Місто Київ						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	5955,81	6389,28	8213,89	10403,68	13579,91	Зростання у 2,28 рази
Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	5283,93	6305,91	7710,79	9123,15	10892,20	Зростання у 2,06 рази
Споживчі сукупні витрати, % у тому числі:	96,3	96,7	92,8	96,3	95,0	- 1,35
- продукти харчування, %	49,7	51,2	45,0	46,4	44,8	- 9,86
- непродовольчі товари і послуги, %	42,8	41,8	44,9	46,7	46,4	8,41

Примітка: дані наведено без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі даних [7; 8].

Таблиця 3. Динаміка середнього значення сукупного доходу на 1 домогосподарство та на 1 члена сім'ї по Україні загалом та по місту Києву у доларовому еквіваленті за період 2014—2018 рр.

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення даних 2018 від 2014, %
Україна						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	4563,3	5231,7	6238,8	8165,2	9904,1	Зростання у 2,17 рази
Курс валют НБУ на 31 грудня, долар США	15,7686	24,0007	27,1909	28,0672	27,6882	75,59
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, дол. США	289,39	217,98	229,44	290,92	357,70	23,61
Сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї, дол. США	112,16	84,16	88,93	112,76	138,64	23,61
Середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (в середньому на 1 особу в місяць), грн	1357,6	2257,0	2642,4	2941,5	3262,7	Зростання у 2,4 рази
Середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (в середньому на 1 особу в місяць), дол. США	86,09	94,04	97,18	104,80	117,84	36,88
Відхилення рівня сукупних ресурсів у середньому на місяць на 1 члена сім'ї над середньорічним розміром фактичного прожиткового мінімуму на 1 особу в місяць у доларовому еквіваленті, %	30,28	- 10,51	- 8,49	7,59	17,65	-
Місто Київ						
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	5955,81	6389,28	8213,89	10403,68	13579,91	Зростання у 2,28 рази
Курс валют НБУ на 31 грудня, доллар США	15,7686	24,0007	27,1909	28,0672	27,6882	75,59
Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство, дол. США	377,70	266,21	302,08	370,67	490,46	29,85
Сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 члена сім'ї, дол. США	145,83	102,39	115,74	141,48	187,20	29,85
Відхилення рівня сукупних ресурсів в середньому на місяць на 1 члена сім'ї над середньорічним розміром фактичного прожиткового мінімуму на 1 особу в місяць у доларовому еквіваленті, %	69,39	8,88	19,10	35,0	58,86	-

Примітка: дані наведено без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України, Головного управління статистики м. Києва та Національного банку України [7; 8; 11—15].

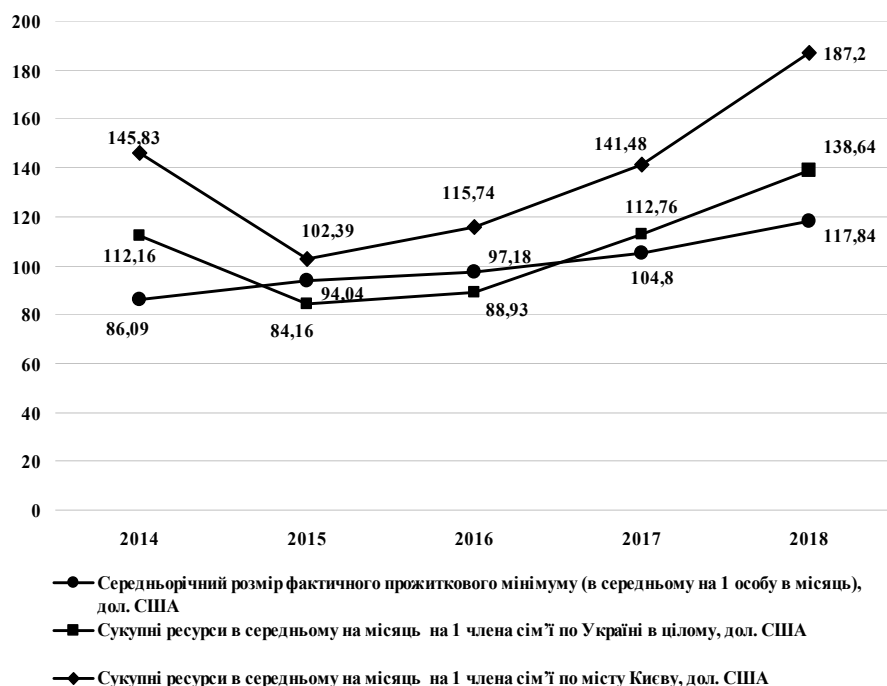
за досліджуваний період на 0,52 %, а в місті Києві за той же період зросла на 3,11 %. Частка домогосподарств без дітей в цілому по Україні за 2014—2018 рр. зросла на 0,32%, а по місту Києву за той же період зменшилась на 1,70%. Позитивними тенденціями можна вважати зростання частки домогосподарств із дітьми по місту Києву та зростання середнього розміру домогосподарств по місту Києву.

Проведений аналіз динаміки сукупних ресурсів та витрат домогосподарств по Україні

загалом та по Києву зокрема дозволив зробити такі висновки (табл. 2).

Сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство в Україні загалом зросли за період 2014—2018 рр. у 2,17 рази. За той же період сукупні ресурси на одне господарство в місті Києві зросли у 2,28 рази. Темпи зростання сукупних ресурсів на одне домогосподарство у місті Києві перевищували темпи зростання того ж показника в цілому по Україні на 5,07 %. За абсолютною величиною сукупні

Рис. 1. Динаміка середньорічного розміру фактичного прожиткового мінімуму (в середньому на 1 особу в місяць) та сукупних ресурсів в середньому на місяць на 1 члена сім'ї в цілому по Україні та по місту Києву у перерахунку на доларовий еквівалент, дол. США

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України, Головного управління статистики м. Києва та Національного банку України [7; 8; 11–15].

ресурси в середньому на місяць на 1 домогосподарство по місту Києву у 2018 р. склали 13579,91 грн, що у 1,37 рази перевищували сукупні ресурси в середньому на місяць на 1 домогосподарство по Україні, які у 2018 р. склали 9904,1 грн. Сукупні витрати в середньому на місяць на одне домогосподарство як по Україні загалом, так і по місту Києву зросли за 2014–2018 рр. майже однаково: у 2,05 рази по Україні і 2,06 рази по місту Києву. Темпи приросту сукупних витрат у середньому на місяць на одне домогосподарство за досліджуваний період відставали від темпів приросту сукупних ресурсів в середньому на місяць на одне домогосподарство на 5,53 % загалом по Україні і на 9,65 % по місту Києву. Абсолютна величина сукупних витрат у середньому на місяць на одне домогосподарство по місту Києву у 2018 р. складала 10892,20 грн, що 1,31 рази перевищувала абсолютну величину сукупних витрат в середньому на місяць на одне домогосподарство по Україні загалом. Рівень споживчих сукупних витрат на одне домогосподарство є високим і у 2018 р. загалом по Україні був 96,0 %, в по місту Києву 95,0 %. Середні витрати домогосподарств на продукти харчування загалом по Україні склали у 2018 р. 47,7%, а по місту Києву 44,8%. Аналіз динаміки витрат на харчування за період 2014–2018 рр. показав знижен-

ня витрат в цілому по Україні в середньому на одне домогосподарство на 8,09 %, а по місту Києву — на 9,86 %. Витрати домогосподарств на непродовольчі товари та послуги за досліджуваний період зросли загалом по Україні на 12,67 %, а по місту Києву на 8,41%. Домогосподарства міста Києва у 2018 р. витрачали на продукти харчування на 6,08 % менше, а на непродовольчі товари та послуги на 13,45 % більше, ніж домогосподарства загалом по Україні.

Домогосподарства беруть участь у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту країни, тому вагомість співвідношення доходів та витрат домогосподарств зростає. Домогосподарства забезпечують економічну основу відтворення людини. Рівень доходів і витрат домогосподарств слугують показником виміру рівня життя населення. Аналіз динаміки сукупних ресурсів домогосподарств у доларовому еквіваленті дозволив зробити такі висновки (табл. 3, рис. 1).

За період 2014–2018 рр. сукупні ресурси в середньому на місяць на одне домогосподарство загалом по Україні зросли у 2,17 рази, а по місту Києву у 2,28 рази. У перерахунку на доларовий еквівалент динаміка зростання сукупних ресурсів у середньому на місяць на одне домогосподарство складала тільки 23,61 % загалом по Україні і 29,59 % по місту Києву. Аналіз

динаміки відхилення рівня сукупних ресурсів у середньому на місяць на 1 члена сім'ї над середньорічним розміром фактичного прожиткового мінімуму на 1 особу в місяць у доларовому еквіваленті дозволив зробити такі висновки. Середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (в середньому на 1 особу в місяць) у доларовому еквіваленті зріс за період 2014—2018 рр. на 36,88 %. Рівень доходів мешканців міста Києва був вищим у порівнянні із рівнем доходів мешканців інших міст та сіл України. Це підтверджується розміром відхилення рівня сукупних ресурсів у середньому на місяць на 1 члена сім'ї над середньорічним розміром фактичного прожиткового мінімуму на 1 особу в місяць у доларовому еквіваленті. Загалом по Україні середні доходи на 1 члена сім'ї у середньому за місяць перевищували прожитковий рівень у 2014 р. на 30,26 %, у 2015 р. були менше прожиткового мінімуму на 10,51%, у 2016 р. — менше на 8,49%, у 2017 р. — перевищували на 7,59 %, у 2018 р. — перевищували на 17,65 %. По місту Києву середні доходи на 1 члена сім'ї у середньому за місяць перевищували прожитковий рівень у 2014 р. на 69,39 %, у 2015 р. на 8,88%, у 2016 р. на 19,10 %, у 2017 р. на 35,0 %, у 2018 р. на 58,86 %. За наведеною динамікою можна зробити висновок, що рівень життя населення у місті Києві вищий, ніж загалом в Україні.

Потрібно зауважити, що двократне зростання доходів домогосподарств у гривневому еквіваленті за останні 5 років не суттєво підвищило рівень життя населення. Досліджуючи рівень сукупних доходів домогосподарств на 1 члена сім'ї у доларовому еквіваленті, можна констатувати, що він є значно нижчим, ніж у європейських країнах. Традиційно вважається, що ризик виникнення бідності мають домогосподарства із великою кількістю утриманців (дітей, пенсіонерів або інвалідів). Ризик бідності у таких сім'ях виникає у зв'язку із відсутністю членів сімей із високим або середнім доходом та обмеженою можливістю займатися певними видами діяльності інших членів сім'ї із за віку або здоров'я. Потрібно зауважити, що в українських реаліях з'являються "нові бідні", які мають роботу, але недостатній рівень оплати суттєво обмежує їх рівень життя. Це явище, коли працюючі люди відчувають себе економічно не-

Таблиця 4. Динаміка розподілу загальних доходів домогосподарств України за децильними (10%) групами за період 2014—2018 рр.

Назва групи	Розмір доходів на 1 особу за даними 2018 р., грн	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення даних 2018 від 2014, %
	до 1920,0	51,7	35,3	18,4	6,9	2,6	- 94,9
Перша (з найменшими доходами)	1920,1-2280,0	16,5	17,6	16,0	7,7	4,0	- 75,76
Друга	2280,1-2640,0	11,7	15,9	16,4	11,0	6,7	- 42,74
Третя	2640,1-3000,0	7,8	11,4	13,6	11,0	7,6	- 2,56
Четверта	3000,1-3360,0	4,6	6,7	10,0	10,7	9,4	Зростання у 2,04 рази
П'ята	3360,1-3720,0	2,5	4,4	7,9	10,8	9,2	Зростання у 3,68 рази
Шоста	3720,1-4080,0	5,2	8,7	17,7	9,3	8,7	67,31
Сьома	4080,1-4440,0	-	-	-	6,3	8,9	41,27
Восьма	4440,1-4800,0	-	-	-	6,4	7,0	9,38
Дев'ята	4800,1-5160,0	-	-	-	5,1	6,9	35,29
Десята (з найбільшими доходами)	понад 5160,0	-	-	-	14,8	29,0	95,94

Примітка: дані наведено без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [7].

захищеними, названо "економічною бідністю" [15]. В Україні до економічно бідних людей можна віднести: людей із престижною освітою, проте працюючих у бюджетній сфері, заробітна плата в якій частіше ненабагато вище мінімальної оплати праці в країні (освіта, медицина, культура); працездатних громадян, які втратили роботу через структурні зміни на ринку і вимушені працювати на роботі із меншою заробітною платою; людей, які зазнали невдачі у підприємницькій діяльності; працівників, які постраждали через нерівномірну оплату їхньої праці по різних причинах. В Україні є ознаки формування "спадкової" бідності населення, тобто, коли діти з бідних сімей стають також бідними у дорослому віці. Таким чином, сучасна проблема бідності населення може становити значну проблему для економічного розвитку країни у майбутньому. Раптова збіднілість населення є найбільш загрозливим видом бідності, який переростає у хронічну бідність. Бідність веде до економічної та соціальної деградації суспільства. Бідній людині потрібно вижити "тут" і "зараз", тому їй не цікавить майбутнє. Бідною людиною легше маніпулювати. Модель бідності, яка сформувалась нині в Україні, є наслідком хронічно низьких доходів більшості населення. Бідність можна вважати одним із загрозливих чинників економічній і соціальній безпеці країни.

За даними вибіркового дослідження умов життя домогосподарств України Держкомста-

ту, за період 2014—2018 роки в країні виділено 10 груп домогосподарств (табл. 4). До першої групи віднесено домогосподарства із найнижчим рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів. До десятої децильної групи віднесено домогосподарства із найвищим рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів. Аналіз динаміки розподілу загальних доходів домогосподарств України за децильними (10%) групами за період 2014—2018 рр. надав можливість зробити наступні висновки (табл. 4).

За статистичними даними загального розподілу доходів домогосподарств у 2018 р. найбільшу питому вагу у 29,0 % мала 10 децильна група домогосподарств із найбільшими доходами. Мінімальна заробітна плата у 2018 р. становила 3723 грн. Таким чином межа 10 децильної групи із найбільшими доходами на 1 одну людину у домогосподарстві в середньому по країні у 2018 р. склала 1,38 мінімальної заробітної плати. За досліджуваний період 2014—2018 рр. значно зменшилась кількість домогосподарств із низьким рівнем доходів.

Обсяг заощаджень домогосподарств є джерелом інвестиційного розвитку національної економіки. Проте роль фінансових заощаджень домогосподарств у інвестуванні розвитку національної економіки залишається мінімальною. У розвинених країнах заощадження домогосподарств є одним із стабільніших джерел інвестування економіки. Населення розвинутих країн вважає здійснення заощаджень і інвестування їх у розвиток економіки своїх країн важливим заходом щодо фінансового забезпечення себе у майбутньому. Важливу роль у трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції у розвинутих країнах відіграє держава. У країнах ЄС за останні 10 років обсяги інвестування за рахунок заощаджень домогосподарств збільшились у 5 разів.

Аналіз динаміки обсягів кредитів і депозитів домашніх господарств України за період 2014—2018 рр. дозволив зробити такі висновки (табл. 5).

Обсяги кредитування домогосподарств України за досліджуваний період 2014—2018 рр. зменшились на 4,79 %. Обсяги депозитних вкладів домогосподарствами України за той же період зросли на 26,81 %. Зважаючи на позитивну тенденцію щодо зростання обсягів

Таблиця 5. Динаміка обсягів кредитів та депозитів домашніх господарств України за період 2014—2018 рр.

Назва групи	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення даних 2018 від 2014, %
Кредити домашнім господарствам на кінець періоду, млрд грн	211,21	174,87	163,33	174,18	201,10	- 4,79
Депозити домашніх господарств на кінець періоду, млрд грн	418,13	410,90	444,68	495,31	530,25	26,81

Джерело: складено авторами на основі даних Національного банку України [9].

заощаджень домогосподарств України у вигляді депозитних вкладів, можна зробити висновок, що ймовірність використання цих заощаджень у якості інвестицій у розвиток економіки країни має низьке значення через неналежну правову забезпеченість цього процесу та недостатній захист капіталу інвесторів.

ВИСНОВКИ

Економічний розвиток домогосподарств України за період 2014—2018 рр. проходив повільними темпами. Сукупні ресурси домогосподарств України за досліджуваний період зросли у 2,17 разів у гривньовому еквіваленті, у перерахунку на доларовий еквівалент це зростання склало тільки 23,61 %. Споживчі сукупні витрати домогосподарств України склали у 2018 р. 96,0%. Домогосподарства міста Києва розвивались більш прискореними темпами, ніж домогосподарства по Україні загалом. Сукупні ресурси домогосподарств міста Києва зросли у 2,28 разів у гривньовому еквіваленті та на 29,85 % у доларовому еквіваленті. Рівень життя населення у місті Києві вищий, ніж загалом в Україні. Обсяги заощаджень домогосподарств України за період 2014—2018 рр. зросли на 26,81%. Це свідчить про позитивну тенденцію накопичення капіталу домогосподарствами, проте ймовірність використання цих заощаджень у якості інвестицій для розвитку економіки країни є низькою.

Зростання добробуту домогосподарств та збільшення доходів, які переходять у заощадження і які можна використовувати як інвестиції, сприятиме підвищенню рівня економічної безпеки національної економіки загалом.

Література:

1. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку [Текст] / Т.О. Кізима; вст. слово С.І. Юрія. — К.: Знання, 2010. — 431 с.

2. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств [Текст]: монографія / А.Ю. Рамський. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. — 352 с.

3. Чабан Г.В. Вплив домогосподарств на соціально-економічний розвиток України. Економіка і суспільство. № 12. 2017. С. 159—162.

4. Васи́лига Н.А. Оцінка ситуації у сфері розвитку домогосподарств України. Інвестиції: практика та досвід. № 12. 2017. С. 120—124.

5. Васи́лига Н.А. Зарубіжний досвід підтримки домогосподарств: державно-управлінський аспект. Держава та регіони. № 2 (58). 2017. С. 32 — 37.

6. Аванесова Н.Е. Аналітичний погляд на теорії забезпечення економічної безпеки. Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. 2017. № 2 (2). С. 100—108.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 1.07.2020).

8. Офіційний сайт. Головне управління статистики м. Києва. Статистична інформація. URL: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=255&lang=1> (дата звернення 1.07.2020).

9. Офіційний сайт НБУ. Грошово-кредитна та фінансова статистика. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127 (дата звернення 5.07.2020).

10. Курс валют НБУ на 31.12.2014. URL: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2014> (дата звернення 4.07.2020).

11. Курс валют НБУ на 31.12.2015. URL: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2015> (дата звернення 4.07.2020).

12. Курс валют НБУ на 31.12.2016. URL: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2016> (дата звернення 4.07.2020).

13. Курс валют НБУ на 31.12.2017. URL: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2017> (дата звернення 4.07.2020).

14. Курс валют НБУ на 31.12.2018. URL: <https://index.minfin.com.ua/exchange/archive/nbu/curr/2018-12-31/> (дата звернення 4.07.2020).

15. Рамський А.Ю., Лойко В.В. Проблема бідності працюючого населення в Україні. Вчені записки Університету "КРОК". 2018. № 4 (52). С. 78—85.

References:

1. Kizima, T.O. (2010), *Finansy domogospodarstv: suchasna paradyhma ta dominany rozvytku* [Household Finance: Contemporary Paradigm and Development Trends], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Ramskyi, A.Yu. (2014), *Inbestychnyi potencial domogospodarstv* [Investment potential of households], Boris Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.

3. Chaban, G.V. (2017), "The impact of households on the socio-economic development of Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 12, p. 159—162.

4. Vasylyha, N.A. (2017), "Assessment of the situation in the field of household development in Ukraine", *Investychni: practyka i dosvid*, vol. 12, p. 120—124.

5. Vasylyha, N.A. (2017), "Foreign experience of household support: public administration aspect", *Derzhava ta region*, vol. 2 (58), p. 32—37.

6. Avanesova, N.E. (2017), "Analytical view on the theory of economic security", *Suchasnyi stan naukovykh doslidjen ta tehnologii v promyslovosti*, vol. 2 (2), p. 100—108.

7. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2020), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 1 July 2020).

8. Official website of the Main Statistics Department of Kyiv (2020), "Statistical information", available at: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=255&lang=1> (Accessed 1 July 2020).

9. Official website of the NBU (2020), "Monetary and financial statistics", available at: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127 (Accessed 5 July 2020).

10. finance.i.ua (2014), "Exchange rate of the NBU as of 31.12.2014", available at: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2014> (Accessed 4 July 2020).

11. finance.i.ua (2015), "Exchange rate of the NBU as of 31.12.2015", available at: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2015> (Accessed 4 July 2020).

12. finance.i.ua (2016), "Exchange rate of the NBU as of 31.12.2016", available at: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2016> (Accessed 4 July 2020).

13. finance.i.ua (2017), "Exchange rate of the NBU as of 31.12.2017", available at: <https://finance.i.ua/nbu/?d=31&m=12&y=2017> (Accessed 4 July 2020).

14. finance.i.ua (2018), "Exchange rate of the NBU as of 31.12.2018", available at: <https://index.minfin.com.ua/exchange/archive/nbu/curr/2018-12-31/> (Accessed 4 July 2020).

15. Ramsky, A.Yu. and Loiko, V.V. (2018), "The problem of poverty of the working population in Ukraine", *Vcheni zapyski Universitetu "KROK"*, vol. № 4 (52), p. 78—85.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2020 р.

УДК 332.36:338.49

В. М. Бондаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та реклами, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID ID:: 0000-0001-6182-6760

О. В. Бондаренко,

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID:: 0000-0001-5611-8989

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.12

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

V. Bondarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Marketing and Advertising,
Vinnitsia Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics

O. Bondarenko,

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

EFFICIENT USE OF AGRICULTURAL LAND AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

У статті охарактеризовано забезпечення сталого розвитку сільських територій на основі регіонального економічного зростання і посилення державної підтримки сільської економіки, яка дозволить уповільнити процеси депопуляції і стабілізувати демографічну ситуацію в сільській місцевості, підвищити рівень зайнятості працездатних сільських жителів, скоротити частку сільського населення з доходами нижче величини прожиткового мінімуму, модернізувати соціальну інфраструктуру, поліпшити доступ селян до суспільних послуг і підвищити рівень благоустрою сільських поселень.

Проаналізовано, що одним з основних завдань є подолання відомчої роз'єднаності в управлінні сільською місцевістю і посилення координації в забезпеченні сільського розвитку між: міністерствами і відомствами; державними, регіональними та місцевими органами влади; органами державної та органами місцевого самоврядування, громадськими та комерційними організаціями, об'єктами бізнесу та населенням.

Виявлено, що основними проблемами сільського розвитку залишаються нестабільні умови і організація праці, низький рівень побутових умов, нестійке матеріальне забезпечення, неякісні житлові умови, занепад інженерної інфраструктури, що створює передумови для росту міграційного потенціалу сільських мешканців і нестійкого сільського розвитку.

The article describes the provision of sustainable rural development on the basis of regional economic growth and strengthening state support for the rural economy, which will slow down depopulation and stabilize the demographic situation in rural areas, increase employment of able-bodied rural residents, reduce the share of rural population below the subsistence level., to modernize the social infrastructure, to improve the access of peasants to public services and to increase the level of improvement of rural settlements.

It is proved that rural regions are characterized by narrow interconnections of industries, low population density, lower degree of socio — economic development, a small set of types of work, great professional and social homogeneity of the population. Thus, a rural area is a terrestrial space outside urban areas, inhabited by people and characterized by the commonality of any features.

It is shown that the development of any territory is subject to a combination of two principles: functional compliance, which involves the use of land depending on their internal natural properties and resource value, and the second principle — positionality, which assumes the spatial position of land relative to other natural and anthropogenic objects. socio-

economic situation. According to these principles, there is a territorial division into rural areas (rural areas) and highly urbanized industrial zones.

It is analyzed that one of the main tasks is to overcome departmental disunity in rural management and strengthen coordination in ensuring rural development between: ministries and departments; state, regional and local authorities; state and local government bodies, public and commercial organizations, business facilities and the population.

It was revealed that the main problems of rural development are unstable working conditions and organization, low living conditions, unstable material security, poor housing conditions, declining engineering infrastructure, which creates preconditions for growing migration potential of rural residents and unsustainable rural development.

Ключові слова: сільська територія, органи влади, населення, сільські поселення, економічний розвиток, місцеве самоврядування, сільський розвиток, сталий розвиток.

Key words: rural territory, authorities, population, rural settlements, economic development, local self-government, rural development, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Нині в Україні формується державна політика в галузі сталого розвитку сільських територій, які володіють багатими природними ресурсами, економічним і культурним потенціалом, що може забезпечувати повну зайнятість, високий рівень якості життя населення.

Стратегічна мета сталого розвитку сільських територій — це забезпечення економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної справедливості на селі. Однак сучасна соціально-економічна ситуація на селі дозволяє стверджувати, що сільські території переживають системну кризу, основними проявами якого є низький рівень доходів сільського населення та охорони здоров'я, високий ступінь зносу основних виробничих фондів, транспорту, слабкість розвитку виробничої інфраструктури, низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу, зниження якості сільського життєвого середовища і загострення проблеми бідності населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку сільських територій досліджувалась в наукових працях О. Булавки, П. Гайдуцького, З. Герасимчук, В. Горкавого, Б. Данилишина, В. Збарського, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Трегобчука, Г. Черевка, В. Юрчишина та багатьох інших вчених. Крім того, заслуговують на увагу наукові розвідки стосовно питань фінансування соціально-культурних та побутових закладів на селі А. Величко, Ю. Лузана, П. Макаренка, А. Стельмашука. Результати досліджень засвідчили наявність суттєвих диспропорцій розвитку сіл та міст в Україні, які проявляються у неналежному фінансуванні соціальних потреб сільських жителів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання дослідження є обґрунтування шляхів наповнення місцевих бюджетів за рахунок ефективного використання земель сільськогосподарського призначення сільських територій і на основі цього забезпечити соціально-економічних розвиток.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективне функціонування сільських територій, їх сталий розвиток залежать від системи основних чинників: соціальних, економічних, екологічних, інституційних.

Сільські території покликані виконувати наступні функції: ефективного та конкурентоспроможного виробництва, раціонального ресурсокористування, ресурсозбереження та охорони природних ресурсів; сприяння розширеному відтворенню сільського населення; забезпечення зайнятості та належного рівня й якості життя; впровадженню інновацій та вдосконалення облаштування не тільки сільських населених пунктів, але й прилеглих до них територій; активізації діяльності сільських громад, гармонійного розвитку особистості кожного селянина, виховання почуття патріотизму, національної ідентифікації, відродження історичних та формування нових культурних традицій [9].

Але погіршення демографічної ситуації сільських територій, деградація виробничої бази та соціальної сфери села, скорочення економічного потенціалу за рахунок вибуття із сільськогосподарського обороту земель, відсутність чітких стратегічних цілей і пріоритетів у соціально-економічному розвитку відповідних територій, низька привабливість і перспективність життя і роботи на селі для молоді вимагають негайних заходів щодо вибору необ-

хідних напрямів і інструментів забезпечення сталого розвитку сільських територій.

У загальноприйнятому понятті сталий розвиток — це стабільний соціально-економічний розвиток, не руйнує своєї природної основи і забезпечує безперервний прогрес суспільства. Перехід до сталого розвитку означає поступове забезпечення цілеспрямованої самоорганізації суспільства в економічній, соціальній та екологічній сферах. У цьому сенсі сталий розвиток характеризується економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю.

Також під сталим розвитком сільських територій розуміється стабільний розвиток сільського спільноти, що забезпечує: виконання ним його народногосподарських функцій (виробництво продовольства, сільськогосподарської сировини, інших несільськогосподарських товарів і послуг, а також громадських благ, надання рекреаційних послуг, збереження сільського способу життя і сільської культури, соціальний контроль над територією, збереження історично освоєних ландшафтів, розширене відтворення населення, зростання рівня і поліпшення якості його життя, підтримання екологічної рівноваги в біосфері).

Забезпечення сталого розвитку сільських територій на основі регіонального економічного зростання і посилення державної підтримки сільської економіки дозволить уповільнити процеси депопуляції і стабілізувати демографічну ситуацію в сільській місцевості, підвищити рівень зайнятості працездатних сільських жителів, скоротити частку сільського населення з доходами нижче величини прожиткового мінімуму, модернізувати соціальну інфраструктуру, поліпшити доступ селян до суспільних послуг і підвищити рівень благоустрою сільських поселень.

Сільські регіони характеризуються вузькими взаємозв'язками галузей, низькою щільністю населення, меншим ступенем соціально-економічного розвитку, невеликим набором видів трудової діяльності, великої професійної та соціальної однорідністю населення. Таким чином, сільська територія — земний простір за межами урбанізованих територій, населене людьми і характеризується спільністю жодних ознак (природних, історичних та ін.)

Основними проблемами розвитку сільських територій, які потребують вирішення є:

- низький рівень життя населення порівняно з середнім рівнем по Україні;
- нераціональне використання ресурсів сільських територій;

— відсутність системи партнерства між владою, бізнесом і населенням в період інституційних перетворень.

У сільських районах, особливо гірських, виникла критична проблема закріплення населення. З'явився стереотип, згідно з яким, лише виїхавши з сільського району, можна долучитися до "нормальних" стандартів освіти, відпочинку, лікування, культури, комунальних та інших послуг.

Тому найважливішим напрямком економічного розвитку країни є політика забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Забезпечення сталого розвитку сільських територій є комплексною проблемою і можливе за умови:

- макроекономічної стабільності і збільшення валового внутрішнього продукту;
- забезпечення економічного зростання в сільському господарстві;
- розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості;
- досягнення на селі соціально рівних з містом умов отримання доходів і суспільних благ;
- поліпшення доступу для господарюючих суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів;
- формування в сільській місцевості інститутів громадянського суспільства, що забезпечують захист економічних і соціальних інтересів різних груп сільського населення;
- здійснення програм щодо поліпшення екологічної ситуації в сільській місцевості.

Основоположними ресурсами, що сприяють реалізації сталого розвитку сільської території, мають стати:

- природно-ресурсний сектор, максимального адаптований до формування та підтримання внутрішнього і зовнішнього попиту на територіальний продукт;
- принципи розміщення населення мають бути незмінними, а тип виробництва та освоєння природних ресурсів може бути змінений. Це дозволить збільшити ефективність і комфортність освоєння ресурсів і знизити соціальну та комунальне навантаження сільських муніципальних поселень;
- формування ефективної системи самоорганізації місцевого співтовариства через зміцнення місцевого самоврядування і формування громадянських інститутів.
- забезпечення енергетичної безпеки території за рахунок місцевих паливних ресурсів та відновлюваних джерел енергії;

Таблиця 1. Кількість населених пунктів та населення Вінницької області

	РОКИ					+ - 2018 р. до 2014 р.
	2014	2015	2016	2017	2018	
Всього населених пунктів	1513	1513	1513	1508	1504	-9
Міста	17	18	18	18	18	1
Селища	30	29	29	29	29	-1
Села	1466	1466	1466	1461	1457	-9
Населення всього, тис. чол	1811	1720,1	1641,2	1634,2	1627,0	-184
в тому числі міське, тис. чол	844,3	813,1	814,1	815,8	816	-28,3
%	46,6	47,3	49,6	49,9	50,2	3,6
сільське, тис. чол	966,7	907,0	827,1	818,4	811	-155,7
%	53,4	52,7	50,4	50,1	49,8	-3,6

— раціональне використання природних багатств території, дотримання екологічного імперативу;

— формування та розвиток транспортної інфраструктури, що підсилює геополітичний і економічний статус території;

— розвиток сфери послуг за рахунок залучення і підтримки середнього і малого підприємства;

— розгляд сільськогосподарського виробництва як фактора ендегенного потенційного розвитку економіки території, що забезпечує і задовольняє як її потреби, так і потреби мегаполісів.

Розвиток будь-якої території підпорядковується поєднанню двох принципів: функціональної відповідності, який передбачає використання земель залежно від їх внутрішніх природних властивостей і ресурсної цінності і другий принцип — позиційності, що припускає просторове положення земель щодо інших природних і антропогенних об'єктів, тобто соціально-економічне становище. Згідно з цими принципами відбувається територіальний поділ на сільську місцевість (сільські території) та високоурбанізовані промислові зони.

Одним з основних завдань є подолання відомчої роз'єднаності в управлінні сільською місцевістю і посилення координації в забезпеченні сільського розвитку між: міністерствами і відомствами; державними, регіональними та місцевими органами влади; органами державної та органами місцевого самоврядування, громадськими та комерційними організаціями, об'єктами бізнесу та населенням.

Нерівномірність розвитку, деградація і нераціональне використання сільських територій — це дуже актуальна проблема. Попри важливу роль сільських територій у життєдіяльності держави, прослідковується тенденція деградації сільських територій, яка призвела до того, що зникають з лиця землі історично сформовані поселенські структури зі всієї соціально-

економічної, культурної, духовної інфраструктурою, відбувається обезлюднення територій. Так, у Вінницькій області за останніх три роки зникли 9 сільських населених пунктів (табл. 1).

У 2017 році виключено з облікових даних 5 населених: в Оратівському районі с. Лишава Лопатинської сільської ради, в Погребищенському — с. Богатир Морозівської сільської ради, Соколівка Новофастівської сільської ради та с. Барвінкове Розкопанської сільської ради, в Чернівецькому районі с. Світле Вило-Ярузької сільської ради. У 2018 році виключили з облікових даних ще 4 сільських населених пунктів — це селище Катеринівку Вовчинецької сільської ради та село Вікторівка Воскодавинецької сільської ради Козятинського району, селище Кавків Яр Гарячківської сільської ради Крижопільського району та селище Дукля Соболівської сільської ради Теплицького району.

В області зменшується також кількість сільського населення, так якщо в 2014 році сільське населення становило 966,7 тис. осіб (53,4%) всього населення області, то в 2018 році — лише 811 тис. осіб (49,8%), тобто зменшилось на 155,7 тис. осіб. Однією з причин зменшення населення сільських територій — це міграція молоді до міст.

У цих умовах завдання держави полягає в тому, щоб зберегти сформовану систему розселення, інженерну та соціальну інфраструктуру з метою активізації різних форм господарського життя та забезпечення гідного рівня життя населенню країни.

Сільські території володіють величезним ресурсним потенціалом, різноманітними природно-кліматичними, соціально-культурними та економічними умовами. Раціональне, багатофункціональне використання цього потенціалу — найважливіший фактор сталого соціально-економічного розвитку країни.

В умовах деградації значної частини сільських територій, вкрай низького рівня при-

бутковості сільськогосподарського виробництва ефективно використання сільськогосподарських земель державної власності, звичайно ж, не панацея від усіх бід, але цілком може стати джерелом додаткового доходу для сільських територій та фактором, що сприяє комплексному раціональному розвитку сільських територій.

Так, із 2649,2 тис. га земельного фонду Вінницької області — 2015,2 тис. га займають сільськогосподарські угіддя, до числа яких входять 1725,6 тис. га ріллі.

Площа державних земель (запас, резервний фонд) в області складає 636,6 тис. гектарів. Сільськогосподарські угіддя складають 408,8 тис. га. В оренду підприємствам та фізичним особам передано 268,1 тис. гектарів.

Вільними залишилися 368,5 тис. га різного цільового призначення, з яких придатні для сільськогосподарського використання 171,9 тис. га.

У Вінницькій області всі адміністративні послуги, що відносяться до сфери Держгеокадастру в частині ведення Державного земельного кадастру, надаються виключно через Центри надання адміністративних послуг або через мережу Інтернет — це реєстрація земельних ділянок, надання витягів з Державного земельного кадастру тощо.

За 2018 року державними кадастровими реєстраторами було надано 199,3 тис. адміністративні послуги в тому числі:

- 81,3 тис. — державна реєстрація земельних ділянок;
- 74,1 тис. — надання витягів з Державного земельного кадастру;
- 14,3 тис. — виправлення технічної помилки у відомостях з Державного земельного кадастру, яка була допущена органом, що здійснює його ведення;
- 11,9 тис. — надання викопіювань з кадастрової карти (плану) та іншої картографічної документації Державного земельного кадастру;
- 11,7 тис. — надання довідки з державної статистичної звітності про наявність земель та розподіл їх за власниками земель, землекористувачами, угіддями (за даними форми 6-зем);
- 6 тис. — внесення до Державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про земельну ділянку;

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 № 60-р "Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у ко-

мунальну власність об'єднаних територіальних громад", на території Вінницької області у 2018 році передано 34 об'єднаним територіальним громадам 37,644 тис. га земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність: Барської, Гніванської, Тульчинської, Калинівської, Іллінецької, Немирівської міських об'єднаних територіальних громад, Брацлавської, Вороновицької, Вапнярської, Глуховецької, Томашпільської, Шпиківської, Дашівської, Оратівської селищних об'єднаних територіальних громад, Джулинської, Іванівської, Краснопільської, Мельниківської, Ковалівської, Райгородоцької, Ситковецької, Жданівської, Кунківської, Мурафської, Новогребельської, Сокиринської, Росошанської, Северинівської, Студенянської, Староприлуцької, Лука-Мелешківської, Бабчинецької, Якушинської, Шляхівської сільських об'єднаних територіальних громад.

А на 2019 рік передбачалося провести передачу земель державної власності сільськогосподарського призначення ще по Вінницькій міській об'єднаній територіальній громаді, Тростянецькій селищній об'єднаній територіальній громаді — 650,5747 га, в тому числі 319,211 га неформованих земельних ділянок та по Хмільницькій міській об'єднаній територіальній громаді — 256,9483 га, в тому числі — 244,42 га неформованих земельних ділянок.

Під час вживання заходів щодо поновлення дії договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності на 7 років по області встановлено орендну плату у розмірі 12%.

У 2018 році по Вінницькій області укладено 847 договорів оренди та додаткових угод до договорів оренди земель сільськогосподарського призначення державної власності площею 18358 га з загальною орендною платою 54,448 млн грн, з яких:

- кількість угод про поновлення: 136, площею 4 119 га, орендна плата до поновлення становила: 1 830 875 грн/рік;
- кількість угод про внесення змін: 388, площею 11 508 га, орендна плата до внесення змін: 10 921 331 грн/рік;
- кількість угод про розірвання: 47, площею 792.

Тобто середня орендна плата по укладеним у 2018 році договорам оренди та додатковим угодам до договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності становить 2965 грн/га.

ВИСНОВКИ

Таким чином, під стійким розвитком сільських територій пропонується розуміти зміни життя і діяльності людей, на основі комплексного програмно-цільового збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу сільських територій з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей в рамках державної політики сталого розвитку сільських територій.

Основними проблемами сільського розвитку залишаються нестабільні умови і організація праці, низький рівень побутових умов, нестійке матеріальне забезпечення, неякісні житлові умови, занепад інженерної інфраструктури, що створює передумови для росту міграційного потенціалу сільських мешканців і нестійкого сільського розвитку.

Література:

1. Гайсин Р.С. Рациональное использование и устойчивое развитие сельских территорий России [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://journal.bsau.ru/directions/08-00-00-economic-sciences/120/>

2. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи. Економіка АПК. 2010. № 11. С. 129—136.

3. Науменко А.М. Напрями підвищення дохідності місцевих бюджетів. Держава та регіони. 2009. № 5. С. 127—133.

4. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Кабінет Міністрів України. К., 2010.

5. Статистичний щорічник Вінниччини за 2018 рік. Головне управління статистики і Вінницькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/statinfo-arhiv-2013.html>

6. Звіт про використання земель сільськогосподарського призначення державної власності. Головне управління Держземагентства у Вінницькій області.

7. Тулуш А.Д., Боровик П.М., Мережко І.В. Напрями вдосконалення механізмів справляння земельних податкових платежів в аграрній сфері. Наука й економіка: Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. 2012. Вип. 1 (25). С. 154—159.

8. Черевко Г.В. Державне регулювання розвитку українського села. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сіль-

ських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. К., 2005. С. 531—537.

9. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. Економіка АПК. 2011. № 2. С. 87—99.

References:

1. Hajsyn, R.S. (2013), "Rational use and sustainable development of rural areas of Russia", available at: <http://journal.bsau.ru/directions/08-00-00-economic-sciences/120> (Accessed 02 July 2020).

2. Zbars'kyj, V.K. (2010), "Sustainable development of rural areas: problems and prospects", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 129—136.

3. Naumenko, A.M. (2009), "Directions for increasing the profitability of local budgets", *Derzhava ta rehiony*, vol. 5, pp. 127—133.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), "On approval of the Concept of the State target program of sustainable development of rural areas for the period up to 2020", Kyiv, Ukraine.

5. Main Department of Statistics and Vinnytsia region (2019), "Statistical Yearbook of Vinnytsia Region for 2018", available at: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/statinfo-arhiv-2013.html> (Accessed 02 July 2020).

6. Main Department of the State Land Agency in Vinnytsia Region (2020), *Zvit pro vykorystannia zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti* [Report on the use of state-owned agricultural land], Main Department of the State Land Agency in Vinnytsia Region, Vinnytsia, Ukraine.

7. Tulush, L.D. Borovyk, P.M. and Merezko I.V. (2012), "Directions for improving the mechanisms for collecting land tax payments in the agricultural sector", *Nauka j ekonomika: Naukovo-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu*, vol. 1 (25), pp. 154—159.

8. Cherevko, G.V. (2005), "State regulation of Ukrainian rural development. Socio-economic problems of development of the Ukrainian village and rural territories", *Materialy s'omykh richnykh zboriv Vseukrains'koho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv* [Materials of the seventh annual meeting of the All-Ukrainian Congress of agrarian economists], Kyiv, Ukraine.

9. Yurchyshyn, V.V. (2011), "The village and peasants of Ukraine in the system of historically and socially conditioned national values", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 87—99.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2020 р.

УДК 631.147: 338

Н. П. Новак,

д. е. н., начальник, Новотроїцька державна податкова інспекція
Генічеського управління Головного управління ДПС у Херсонській області
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9929-1391

М. М. Ігнатенко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: [0000-0002-5713-7951](https://orcid.org/0000-0002-5713-7951)

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.18

ЧИННИКИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

N. Novak,

Doctor of Economic Sciences, Head, Novotroitsk state tax Inspectorate
of the Genichesky Department of The main Department of STS in the Kherson region

M. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Economics, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

FACTORS AND CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC MILK PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті обґрунтовано чинники та передумови становлення і розвитку органічного виробництва молока і молочної продукції в системі впровадження новітніх технологій аграрного господарювання та поліпшення екологічного стану довкілля, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому та світових аграрних ринках. Визначено завдання, які необхідно реалізувати для розгортання органічного виробництва молока в аграрних підприємствах. Встановлено, що у світовому й національному вимірі спостерігається постійне зростання попиту на органічну молочну продукцію, тому відповідно, її виробництво потрібно стимулювати на державному рівні з метою набуття більшої популярності серед господарських суб'єктів — виробників сільськогосподарської продукції. Визначено, що органічне сільськогосподарське виробництво молока, поряд з економічними функціями, передбачає виконання природоохоронних, екологічних та соціальних функцій, зокрема, це збереження природного різноманіття, здоров'я населення, забезпечення ощадного використання наявних ресурсів, сприяння розвитку сільської інфраструктури й зайнятості сільських жителів.

The article substantiates the factors and prerequisites for the formation and development of organic production of milk and dairy products in the system of introducing the latest technologies of agricultural management and improving the environmental condition of the environment, increasing the competitiveness of domestic agricultural products in the domestic and world agricultural markets. The tasks that need to be implemented for the deployment of organic milk production in agricultural enterprises are defined. It is proved that it is important to assist enterprises in developing the infrastructure of internal and external markets for organic products by creating brand stores, wholesale warehouses, procurement points, service centers, dealer companies and other infrastructure facilities; conducting certification of agricultural entities that produce organic agricultural products; promoting the introduction of new advanced technologies of organic farming in agriculture, processing and food, in particular dairy, industry; establishment of cooperation between educational and research institutions in the regions in the direction of developing and implementing innovative programs for the development of organic agricultural production; creation of information and Advisory and agricultural service structures. It is determined that the implementation of the above principles of formation and development of organic milk production and products from it is qualitatively related to the rational use of the resource potential of organic agricultural production, the introduction of innovative technologies in combination with organizational and economic measures to ensure marketing research of potential foreign export and domestic food markets of Ukrainian organic dairy products. It is established that in the global and national dimensions, there is a constant increase in demand for organic dairy products, so, accordingly, its production needs to be stimulated at the state level in order to gain greater popularity among economic entities — producers of agricultural products. It is determined that organic agricultural

milk production, along with economic functions, provides for the implementation of environmental, environmental and social functions, in particular, the preservation of natural diversity, public health, ensuring the economic use of available resources, promoting the development of rural infrastructure and employment of rural residents.

Ключові слова: органічне виробництво, молоко, аграрні підприємства, умови, чинники, завдання, розвиток, управлінські рішення.

Key words: organic production, milk, agricultural enterprises, conditions, factors, tasks, development, management decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрні підприємства України мають великий потенціал для збільшення площ під органічне сільське господарство та розвитку ринку органічної продовольчої продукції. Такі умови, як великі масиви сільськогосподарських угідь з високою природною родючістю ґрунтів, великий досвід виробників, визнані національні традиції є основою для переходу на органічне виробництво. Швидке та стає збільшення обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, зростання внутрішнього попиту на здорові та безпечні харчові товари, прийнятні ціни їх реалізації забезпечують сприятливі потенційні можливості забезпечення потреб споживачів та покращення фінансово-економічного стану виробників продукції органічного сектору.

Необхідно зазначити також, що впродовж останніх років потенціал внутрішнього ринку органічної продукції в Україні викликає зацікавленість і представників національної та міжнародної торгівлі. Переваги органічного сільськогосподарства є надзвичайно великими — від забезпечення тривалого економічного зростання, захисту навколишнього середовища, якості та безпеки харчових продуктів, запобігання зміні клімату до утвердження соціальної справедливості й соціальної відповідальності за здоров'я теперішнього і майбутнього покоління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання органічного виробництва сільськогосподарської продукції у своїх працях досліджували такі українські науковці: В.І. Артиш, П.Т. Саблук, О.В. Рудницька, Н.А. Берлач, Л.О. Мармуль, І.Г. Ткачук, В.О. Шлапак та інші. Наукові дослідження цих авторів висвітлюють питання ефективності органічного землеробства, сучасного стану світової органіки та перспектив її розвитку в Україні, вивчають організаційно-економічні передумови стабілізації ринку органічної продукції. Однак стосовно органічного виробництва молока, його чинників, умов, результатів є теоретична і практична необхідність продовження наукових пошуків і обґрунтувань та практичних рекомендацій і розробок.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування чинників становлення і розвитку органічного виробництва молока й молочної продукції в умовах збереження переваг традиційних та залучення переваг новітніх технологій аграрного господарювання та поліпшення екології довкілля, підвищення якості й конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на внутрішньому та світових аграрних ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення якості і безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, у т.ч. молока і продукції з нього, тісно пов'язане з розвитком традиційного для країни і, одночасного, інноваційного напрямку господарювання — органічного аграрного виробництва [1, с. 55]. Динамічний і великомасштабний перехід на органічне агровиробництво багатьма країнами світу мотивується багатьма основними чинниками. По-перше, бурхливим розвитком новітніх технологій в аграрній сфері (зокрема — в агроекології та біології), які суттєво змінюють структуру, склад, властивості продовольчої сировини і продуктів харчування на клітинному і навіть на генному рівні.

І це не завжди добре для споживачів і навіть відтворення населення. По-друге, отже, об'єктивно існує потреба суспільства у споживанні екологічно чистих продуктів харчування. По-третє, виробники зацікавлені у зниженні матеріальних та енергетичних затрат, у раціональному використанні ресурсного потенціалу сільськогосподарства, які забезпечує органічне господарювання. По-четверте, існує своєрідна мода на все органічне, своєрідна філософія, яка видається правильною і якій можна і треба слідувати. По-п'яте, йдеться про значні комерційні переваги цього виду діяльності за наявності великого потенціалу аграрних підприємств у вигляді банків землі і капіталу, як це є в Україні.

Дійсно, в країні наявні сприятливі умови для виробництва органічної й екологічно чистої продукції, передусім, це природно-географічний чинник — клімат та ґрунти — високопродук-

тивні чорноземи, які займають 26,5 млн га, або 44,0 % загальної площі території. Це означає 25,0% у європейському вимірі. Це досить тепла і сонячна погода помірного кліматичного поясу, у якому розміщена територія країни [2, с. 80]. Це багатовікові хліборобські традиції й працелюбність сільського населення, вміння господарювати. Це можливості впровадження екологічних технологій і більш чистих виробництв у процесі реструктуризації аграрної сфери і сільських територій, модернізації і розвитку індустріальних секторів національної економіки, у т.ч. харчової і молочної промисловості.

Постає завдання розвитку органічного виробництва молока і продуктів з нього як складної екологічно збалансованої системи органічного сільськогосподарського виробництва, в якій ключовим завданням є ефективне виробництво натуральної продукції з високими біологічно цінними якостями та оздоровчими властивостями для забезпечення повноцінного харчування людей, особливо дітей та молоді. Це виключає будь-які ризики для здоров'я, сприяє збереженню навколишнього природного середовища.

Відомо, що молоко містить понад 200,0 корисних речовин. До їх переліку входить 20,0 амінокислот, понад 30,0 вітамінів, 25,0 мінералів, понад 40,0 жирних кислот, молочний цукор та мікроелементи. Як наслідок, 1 літр спожитого органічного молока повністю задовольняє добові потреби організму людини в жирах, кальцію та фосфорі; на 50,0% — в жирах та калію; на 35,0% — у вітамінах А і групи В; на 26,0% — в енергії. Отже, цей цінний продукт може замінити будь-який напій. Він зміцнює імунну систему, знижує ризики утворення пухлин, цукрового діабету [3, с. 114]. Молочні продукти відіграють провідну роль у формуванні кісткових тканин у людини. Тому органічне виробництво молока має бути пріоритетним завданням вітчизняного тваринництва.

На розвиток органічного виробництва молока в аграрній сфері негативний вплив мають такі упущення: відсутність науково обґрунтованих сівозмін, недостатнє застосування ґрунтозахисних технологій в землеробстві, занепад кормовиробництва загалом і органічного зокрема. Мова йде й про повільне впровадження екологічних технологій в аграрному господарюванні загалом, несвоєчасну реалізацію стратегій забезпечення якості та екологічної чистоти продукції. Недостатньо сформованою є нормативно-законодавча база щодо розвитку органічного виробництва молока та мережа лабораторій щодо його оцінки і сертифікації.

Серед основних складових загроз та ризиків забезпечення формування, становлення і розвитку органічного виробництва молока в Україні є значний рівень монополізації вітчизняної агропромислової сфери великими агрокорпораціями та агрохолдингами, у т.ч. з іноземним капіталом; монополізація земельних і бюджетних ресурсів підприємств середнього і малого господарювання, спричинена агрохолдингізацією [4, с. 28]. Тобто йдеться про зростання частки великоземельних, вертикально інтегрованих господарських структур в аграрній економіці.

Тому для забезпечення успішного становлення і розвитку органічного виробництва молока слід створити відповідні передумови узагальнюючого характеру: насамперед, треба забезпечити сприятливі інституціональні умови для розвитку конкурентоспроможного аграрного виробництва на основі організаційно-економічної модернізації аграрної сфери; здійснити моніторинг структурно-галузевих перетворень у регіонах, обґрунтувати висновки і прийняти рішення щодо завершення аграрної й земельної реформ; практикувати використання матеріалів і технологій, що поліпшують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих виробничих агроєкосистем у формі підприємств повного циклу відтворення [5, с. 18].

Наступна група умов стосується запровадження економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель; реалізації пріоритетів сталого розвитку, екологічної рівноваги, засад біобезпеки молочнотоварного виробництва; перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний (на внутрішньому і зовнішньому ринках) сектор економіки країни; створення державної системи сертифікації щодо регулювання органічного виробництва молока й інших видів продукції; впровадження державних цільових програм з екологічних технологій в аграрній сфері, зокрема в галузі органічного виробництва молока.

Наразі в Україні функціонує вкрай недостатня кількість виробництв органічного молока та продуктів з нього. Найбільш відомими та масштабними є ТОВ "Органік Мілк", ТОВ "Старий Порицьк", ТМ "ЕтноПродукт". Так, перше з них було організоване у 2008 р. на Житомирщині, обробляє 8,5 тис. га сільськогосподарських угідь та має власне органічне кормовиробництво, вільний випас корів протягом 200 днів на рік, власний органічний молокопереробний завод. Українсько-швейцарське підприємство ТМ "ЕтноПродукт" функціонує на Чернігівщині, де обробляється понад 4,5 тис. га орга-

нічних земель, випасається понад 1000 корів, а молочна сировина переробляється на органічному заводі поблизу Києва. Екоферма "Старий Порицьк" працює на Волині та є комплексним виробником продовольчих товарів, насамперед, молока та виробів з нього.

У системі функціонування аграрної сфери невідкладним є розгортання органічного агровиробництва у т.ч. молока з реалізацією таких завдань [6, с. 65]:

- формування економічних механізмів стимулювання суб'єктів аграрного господарювання до впровадження більш чистих виробництв та екологічних технологій;

- розроблення і реалізація спеціальних національних та регіональних програм та стратегій впровадження органічного агровиробництва;

- здійснення постійного моніторингу і забезпечення державної підтримки органічного агровиробництва (утвердження відповідних цін на сільськогосподарську продукцію органічного походження, формування державних служб із стандартизації і сертифікації виробленої сільгосппродукції, налагодження системи державного пільгового кредитування підприємств-виробників екологічно чистого й органічного продовольства на інвестиційних засадах.

Важливе значення має сприяння підприємствам у розвитку інфраструктури внутрішнього і зовнішнього ринків продукції органічного походження шляхом створення фірмових магазинів, оптових складів, заготівельних пунктів, сервісних центрів, дилерських фірм та інших об'єктів інфраструктури; проведення паспортизації суб'єктів аграрної сфери, які виробляють органічну сільгосппродукцію; сприяння впровадженню нових прогресивних технологій органічного землеробства в сільському господарстві, переробній та харчовій, зокрема, молочній, промисловості; налагодження співпраці освітніх і дослідницьких установ регіонів у напрямі розроблення і реалізації інноваційних програм розвитку органічного агровиробництва; створення інформаційно-консультативних і агросервісних структур [7, с. 279].

Необхідно адаптувати сорти рослин, які вирощуються в органічних системах, до природно-кліматичних умов, ґрунтового покриву; здійснювати використання видів і сортів рослин, стійких до хвороб і шкідників; забезпечити застосування ґрунтозахисних технологій збереження і підвищення біологічної родючості ґрунтів в процесі запровадження технологій органічного виробництва, вносити достатню кількість добрив рослинного та тваринного походження (висів азотофіксуючих рослин і сиде-

ратів на зелене добриво, зернобобових та їх суміші); вивчення зарубіжного досвіду із впровадження і розвитку органічного виробництва.

Провідними в аграрній сфері мають бути становлення й утвердження екологічного менеджменту, організація системи контролю за веденням органічного виробництва; проведення європейського рівня сертифікації сільськогосподарських земель на предмет виробництва органічної продукції; підвищення рівня інформованості та екологічної свідомості населення щодо органічної продукції; запровадження нової системи постійного моніторингу розвитку та оцінювання процесів органічного виробництва [8, с. 119].

Реалізація викладених вище засад становлення і розвитку виробництва органічного молока та продукції з нього якісно пов'язана з раціональним використанням ресурсного потенціалу органічного агровиробництва, впровадженням інноваційних технологій у поєднанні з організаційно-економічними заходами забезпечення маркетингових досліджень потенційних експортних зарубіжних та внутрішніх продовольчих ринків української органічної молочної продукції.

ВИСНОВКИ

У світовому й національному вимірі спостерігається постійне зростання попиту на органічну молочну продукцію. Відповідно, її виробництво потрібно стимулювати на державному рівні з метою набуття більшої популярності серед господарських суб'єктів — виробників сільськогосподарської продукції. Органічне сільськогосподарське виробництво молока, поряд з економічними функціями, передбачає виконання природоохоронних, екологічних та соціальних функцій. Зокрема це збереження природного різноманіття, здоров'я населення, забезпечення ощадного використання наявних ресурсів, сприяння розвитку сільської інфраструктури й зайнятості сільських жителів.

Література:

1. Ільчук М.М., Коновал І.А. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в Україні. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 51—59.
2. Ігнатенко М.М. Теоретичні засади та практичні напрями формування корпоративної соціальної відповідальності аграрних і харчових підприємств. Економіка АПК. 2015. № 1. С. 78—83.
3. Артиш В.І. Розвиток світового ринку органічної продукції. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 113—116.

4. Мармуль Л.О., Новак Н.П. Розвиток органічного виробництва в Україні. Економіка АПК. № 9. 2016. С. 26—32.

5. Рудницька О.В. Визначення цільового споживача органічної продукції в Україні за допомогою інструментів сегментації. Агроінком. 2006. № 7—8. С. 17—20.

6. Мармуль Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62—69.

7. Устік Т.В. Формування конкурентоспроможності молочної продукції. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Серія: Економічні науки. 2013. № 1 (3). С. 277—284.

8. Романюк І.А. Розвиток підприємництва та альтернативних видів діяльності сільського населення. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2014. № 1 (9). С. 117—121.

9. Шкуратов О.І. Сутність органічного сільського господарства: концептуальний підхід. Збалансоване природокористування. 2013. № 4. С. 68—71.

10. Мармуль Л.О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2011. Вип. 2, Т. 1. С. 152—156.

11. Коваль С.В. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93—96.

12. Ігнатенко М.М., Рунчева Н.В. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях. Економіка та держава. № 1. 2017. С. 10—14.

13. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), 2019. pp. 47—56.

14. Романюк І.А. Проблеми зайнятості населення у сільському господарстві. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6), 2013. С. 176—181.

References:

1. Il'chuk, M.M. and Konoval, I.A. (2016), "Increasing the competitiveness of livestock products in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, p. 51—59.

2. Ihnatenko, M.M. (2015), "Theoretical principles and practical directions of formation of

corporate social responsibility of agrarian and food enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 78—83.

3. Artysh, V.I. (2010), "Development of the world market of organic products", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 113—116.

4. Marmul', L.O. and Novak, N.P. (2016), "Development of organic production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 26—32.

5. Rudnyts'ka, O.V. (2006), "Determining the target consumer of organic products in Ukraine using segmentation tools", *Ahroinkom*, vol. 7—8, pp. 17—20.

6. Marmul', L.O. and Kovalenko, I.V. (2008), "State regulation of investment activity of processing enterprises of agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 62—69.

7. Ustik, T.V. (2013), "Formation of competitiveness of dairy products", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (3), pp. 277—284.

8. Romaniuk, I.A. (2014), "Development of entrepreneurship and alternative activities of the rural population", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 1(9), pp. 117—121.

9. Shkuratov, O.I. (2013), "The essence of organic agriculture: a conceptual approach", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 4, pp. 68—71.

10. Marmul', L.O. (2011), "The role of strategic analysis in the management of production activities of agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltav'skoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 2, no. 1, pp. 152—156.

11. Koval', S.V. (2016), "Organizational and economic principles of development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 7, no. 2, pp. 93—96.

12. Ihnatenko, M.M. and Runcheva, N.V. (2017), "Processes of resource provision of specialization and concentration of production in corporate agricultural formations", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 10—14.

13. Sievidova, I. (2019), "Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, no. 6(4(102)), pp. 47—56.

14. Romaniuk, I.A. (2013), "Problems of employment in agriculture", *Naukovi pratsi Poltav'skoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, vol. 1 (6), pp. 176—181.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2020 р.

УДК 659.1.012.12

Д. В. Дорошкевич,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та інновацій, Міжнародний університет фінансів, професор кафедри менеджменту видавничо-поліграфічної галузі, НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0003-0421-0630

Л. В. Третяков,

магістр кафедри менеджменту та інновацій, Міжнародний університет фінансів, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-4767-3806

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.23

АЛГОРИТМ ЦИФРОВОГО ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

D. Doroshkevych,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of Management and Innovation Department of International University of Finance, Professor of Management in Publishing and Printing Industry, NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

L. Tretiakov,

master's student of the Department of Management and Innovation, International University of Finance, Kyiv

ALGORITHM OF DIGITAL PROMOTION OF HIGH-TECH PRODUCTION PRODUCTS

Статтю присвячено аналізу інструментів цифрового маркетингу для просування продукції високотехнологічного виробництва та розробці алгоритму впровадження стратегії цифрового просування продукції.

У статті представлено рекомендації щодо оцінки ефективності стратегії по просуванню продукції на високотехнологічному виробництві, необхідні для оцінки показники, які з упевненістю можуть бути використані маркетологами науково-виробничого підприємства. У цій статті представлено деякі найбільш широко використовувані та найефективніші стратегії цифрового маркетингу. Такі дії можна масштабувати та адаптувати до будь-якого бренду та організації, які хочуть мати активну та ефективну присутність в Інтернеті.

Було обговорено деякі методи залучення користувачів та потрібної аудиторії, щоб створити привабливий та цікавий контент, щоб клієнти залишалися лояльними до організацій та брендів. Також представлено деякі конкретні стратегії та методи вимірювання результатів. Організації, що працюють у цифровому середовищі, повинні бути обережними, щоб не загубитися у складному всесвіті інструментів та платформ. Вони повинні надавати та отримувати цінність, а їх найважливішим надбанням є їх реальна сутність та аудиторія, незалежно від каналів, які використовуються для цих відносин.

Якщо у підприємства не вистачає ресурсів для активної присутності, адаптованої до цифрового світу, принаймні йому потрібно мати стратегію моніторингу та знати, про що йдеться про їхню компанію в Мережі.

Основним підсумком статті є розробка алгоритму цифрового просування продукції високотехнологічного виробництва, а також рекомендації щодо оцінки ефективності стратегії цифрового просування.

Розроблений алгоритм включає в себе ряд послідовних дій для виконання маркетологами високотехнологічного виробництва і складається з 11 етапів, які об'єднані в 3 блоки — підготовка, вибір інструментів цифрового маркетингу, а також оцінка ефективності.

Результати роботи, що мають наукову цінність, є доцільними для подальшого використання з метою покращення просування продукції високотехнологічного виробництва. Розроблені практичні рекомендації є придатними й можливими до втілення на високотехнологічному виробництві.

The article is devoted to the analysis of digital marketing tools for the promotion of high-tech products and the development of an algorithm for implementing a strategy for digital product promotion.

The article presents recommendations for evaluating the effectiveness of the strategy for the promotion of products in high-tech production, necessary for the evaluation of indicators that can be used with confidence by marketers of research and production enterprise. This article presents some of the most widely used and effective digital marketing strategies. Such actions can be scaled and adapted to any brand and organization that wants to have an active and effective presence on the Internet.

Some methods of engaging users and the right audience to create compelling and engaging content to keep customers loyal to organizations and brands were discussed. Some specific strategies and methods for measuring results are also presented. Organizations working in the digital environment must be careful not to get lost in the complex universe of tools and platforms. They must provide and receive value, and their most important asset is their true nature and audience, regardless of the channels used for that relationship.

If a company does not have the resources for an active presence adapted to the digital world, at least it needs to have a monitoring strategy and know what their company is about on the Web.

The main result of the article is the development of an algorithm for digital promotion of high-tech products, as well as recommendations for evaluating the effectiveness of digital promotion strategy.

The developed algorithm includes a series of sequential actions to be performed by marketers of high-tech production and consists of 11 stages, which are combined into 3 blocks — preparation, selection of digital marketing tools, as well as evaluation of effectiveness.

The results of work of scientific value are appropriate for further use in order to improve the promotion of high-tech products. The developed practical recommendations are suitable and possible for implementation in high-tech production.

Ключові слова: цифровий маркетинг, інструменти цифрового маркетингу, високотехнологічна продукція, науково-виробниче підприємство, маркетингові канали, корпоративний сайт, контекстна реклама, конкурентоздатність.

Key words: digital marketing, digital marketing tools, high-tech products, scientific-production enterprise, marketing channels, corporate website, contextual advertising, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови функціонування сучасної економіки, які характеризується гострою конкуренцією, вимагають від керівництва компаній постійної модернізації бізнес-процесів підприємства, використання інноваційних технологій. Впровадження комплексу цифрового-маркетингу дозволяє сучасним українським підприємствам автоматизувати процес взаємодії з клієнтами, надаючи індивідуальне обслуговування в зручний час, ефективно організувати зворотний зв'язок, оперативно отримувати маркетингову інформацію і на цій основі приймати ефективні, обґрунтовані маркетингові рішення, проводити високоефективні рекламні кампанії. Отже, використання новітніх технологій та інструментів цифрового-маркетингу сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням розвитку науково-технічної та інноваційної сфери займається багато вітчизняних науковців. Напрями та умови розвитку інноваційних процесів у сучасних умовах розвитку економіки України досліджувало багато вчених-науковців, зокрема, Б. Дадашев [1], О. Кантаєва [2], Н. Мешко [3] та ін.

Проблемами сектору високих технологій та обґрунтуванням необхідності його розвитку займається велика кількість авторів, зокрема, О. Васильєв [4], І. Одотюк [5], В. Россоха [6], Л. Чорна [7] та ін.

Перспективи сектору досліджували: Ф. Яо [9], В.М. Геець [10] та ін. Дослідженням інноваційної діяльності країн світу займалися В.В. Солошенко [8], Д. Жуйков [12], Н.В. Васильєва [11] та інші. Але, попри досить ґрунтовні дослідження у різних аспектах сектору високих технологій в Україні вченими-дослідниками, з метою удосконалення потребує поглибленого дослідження сфера державної підтримки сектору високих технологій, зокре-

ма, державні програми розвитку науково-технічної та інноваційної сфери України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних основ та вивчення методичних підходів з формування алгоритму цифрового просування продукції високотехнологічного виробництва та оцінка ефективності використання інструментів цифрового маркетингу, розроблення рекомендацій прикладного характеру щодо аналізу поточного маркетингового становища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Цифровий маркетинг — це використання Інтернету, мобільних пристроїв, соціальних медіа, пошукових систем та інших каналів для досягнення споживачів. Деякі експерти з маркетингу вважають цифровий маркетинг цілком новим починанням, яке вимагає нового способу наближення до клієнтів та нових способів розуміння поведінки клієнтів у порівнянні з традиційним маркетингом. Завдання цифрового маркетингу — це використання Інтернету для досягнення споживачів (рис. 1).

Цифровий маркетинг — це широке поле, яке включає залучення клієнтів через електронну пошту, контент-маркетинг, пошукові платформи, соціальні медіа та інше.

Цифровий маркетинг орієнтований на певний сегмент клієнтської бази та є інтерактивним. Цифровий маркетинг зростає і включає рекламу із результатами пошуку, електронну пошту та рекламні твіти — все, що включає маркетинг із відгуками клієнтів або двосторонньою взаємодією компанії та замовника [1, с. 155—167].

Інтернет-маркетинг відрізняється від цифрового маркетингу. Інтернет-маркетинг — це реклама, яка використовується виключно в Інтернеті, тоді як цифровий маркетинг може здійснюватися через мобільні пристрої, на платформах метро, у відеоіграх або через додаток для смартфонів.

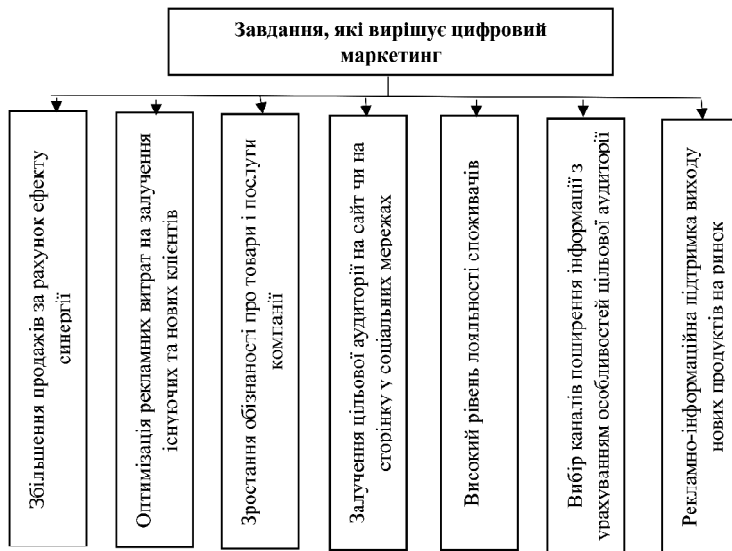

Рис. 1. Завдання цифрового маркетингу

Джерело: побудовано на основі [1].

Перші підходи до цифрового маркетингу визначають в Інтернеті як проекцію звичайного маркетингу, його інструментів та стратегій. Однак особливості цифрового світу та його асигнування на маркетинг сприяли розвитку каналів, форматів та мов, що призвели до немислимим інструментів та стратегій в режимі офлайн.

Сьогодні цифровий маркетинг став новим явищем, яке поєднує в собі налаштування та масове розповсюдження для досягнення маркетингових цілей. Технологічна конвергенція та примноження пристроїв призвели до відкриття шляхів, за якими ми думаємо про маркетинг в Інтернеті, і просунули межі до нової концепції цифрового маркетингу — орієнтованої на користувачів, більш вимірюваної, всюдисущої та інтерактивної.

Стратегії розвитку цифрового маркетингу пропонують великий потенціал для брендів та організацій. Деякі з них такі:

— Брендинг. Платформи та сервіси 2.0 — це відмінна можливість створити імідж бренда в Інтернеті завдяки їх обсягу, наявності та постійним оновленням.

— Повнота. Можливості розповсюдження інформації за допомогою посилань пропонують споживачам можливість підходити до організації більш широким та індивідуальним способом.

— Корисність — функціональність. Web 2.0 пропонує прості та зручні для всіх платформи для поліпшення роботи користувачів та покращення їх діяльності.

— Інтерактивність. У контексті, в якому організації намагаються налагодити довготри-

валі стосунки зі своєю аудиторією, Інтернет пропонує можливість вести бесіду і створювати позитивний досвід роботи з брендом. Така інтерактивність може бути базовою, як оцінка продукту, або стати всеосяжним досвідом [2, с. 35—46].

— Візуальна комунікація. Відповідно до візуального мислення, цифровий маркетинг пропонує маркетологам різні інструменти на основі зображень та відео. Це привабливий спосіб залучення аудиторії, який може призвести до більшого залучення.

— Відповідна реклама. Легка сегментація та налаштування реклами в Інтернеті максимально збільшують результат. Крім того, вільне від обмежень інших засобів масової інформації, це середовище дозволило зробити більш

привабливою рекламу.

— Зв'язки з громадою. Інтернет — це унікальна можливість з'єднати організації зі своєю аудиторією та користувачами між собою. Цей зв'язок може покращити їхній досвід та покращити відносини з продуктом, торговою маркою чи організацією.

— Вірусність. Суть Інтернету як Web взаємопов'язаних вузлів робить можливим експоненціальне розширення будь-якого контенту. Беручи модель спілкування WOM (із вуст у уста), вірусне спілкування стає більш актуальним завдяки зв'язності, миттєвості та доступності веб-платформ, що сприяють поширенню контенту.

— Вимірювання виходу. Інтернет-платформи займають перше місце за наявністю додаткових варіантів та можливістю оцінки результатів.

У будь-якому випадку, щоб найкраще використати всі ці можливості, організації повинні забезпечити, щоб їхня присутність в Інтернеті чи їхня присутність на їхніх різних каналах 2.0 відповідали стратегії з конкретними цілями, відповідно до іміджу бренду чи організації. Бути в Інтернеті без належного планування може не лише означати втрачену можливість з точки зору ресурсів та потенціалу, але й може справді негативно впливати на організацію, оскільки аудиторія, їх потреби та сприйняття щодо організації-невідомі.

Цілі плану цифрового маркетингу включають обговорення організацій та їх оточення. Крім того, план повинен бути "дорожньою картою" для організацій або підприємств, щоб знати, як керувати маркетинговою стратегією

Рис. 2. Маркетинговий план

Джерело: побудовано на основі [2].

організації, щоб ресурси були належним чином розподілені. План також допомагає контролювати та оцінювати результати і вирішувати будь-які можливі відхилення від очікуваних результатів організації. У цьому рядку маркетинговий план стає гнучким документом, який повинен бути адаптований до ситуації компанії і який повинен враховувати результати, отримані після кожної з розроблених дій, особливо на цифровій арені.

Розробка плану онлайн-маркетингу за своєю структурою схожий на звичайну, але він також включає деякі зміни на операційному рівні. Насправді це означає не тільки розробку деяких конкретних стратегій та інструментів, а й те, що розвиненість цифрових медіа та здатність негайного вимірювання та аналізу організацій змушують їх розробляти стратегію, яка також може бути переглянута в короткостроковій перспективі, як ітераційний процес між дією та контролем.

План маркетингу в Інтернеті — це документ, що відповідає стратегічному плану компанії, який визначає цілі діяльності в цифровому середовищі [3, с. 78—88].

Існують різні варіанти щодо структури маркетингового плану. Більшість виступає за чотирифазну структуру, оскільки це легко і зрозуміло для планування будь-якої стратегії дії (рис. 2).

Однією з найбільш релевантних частин будь-якого стратегічного документа є визначення базової ситуації організації та її оточення. Цей аналіз дозволяє розробити план дій, який базується на реальності, і тому повинен мінімізувати ризики при розробці стратегії [4, с. 209—227].

Вихідним пунктом будь-якого ситуаційного аналізу є визначення місії, бачення та цінностей організації. Це визначення допомагає керувати будь-якими маркетинговими діями.

Для завершення ситуаційного аналізу слід визначити аудиторію з особливою увагою до цільової групи, не нехтуючи іншими зацікавленими сторонами. Цей опис повинен також зосереджуватись на присутності та діяльності цих аудиторій у цифровому світі: активна присутність на платформах та послугах, пристрої доступу, час використання, вміст, що цікавить, основна діяльність тощо [5, с. 21—33].

Пояснення аудиторії повинно бути дуже детальним, намагаючись пристосувати пропозицію як до реальних потреб цих користувачів, так і до їхніх прагнень.

Цей етап допомагає визначити організацію та її ситуацію в середовищі, в якому вона працює, а точніше в цифровому світі. З цієї інформації можна визначити потенціал та прогалини організації для розробки майбутньої стратегії.

Постановка цілей — одна з ключових фаз будь-якого маркетингового плану. Постановка цілей пропонує уявлення про те, куди йде організація, і вона дозволяє коригувати маркетингову стратегію.

Як тільки ці цілі будуть встановлені, вони повинні бути реалізовані за допомогою основних показників ефективності. Ці показники дозволяють проводити вимірювання та моніторинг.

Для досягнення запланованих цілей необхідно визначити конкретну стратегію. Стратегія — це реалізована схема досягнення таких цілей. Ця стратегія матеріалізується в діяльності, яка є шляхами планування досягнення таких цілей [6, с. 67—74].

Стратегія інтернет-маркетингу базується на моделі маркетингової воронки, яку вводив Стронг, як розвиток моделі AIDA (обізнаність, інтерес, бажання, дії). Трансформація маркетингу за останні десятиліття та особливості цифрового світу дозволили переглянути цю модель маркетингу, щоб вона відображала стратегію конверсії, а також стратегію лояльності, ключову в світі Інтернету.

Існує кілька пропозицій, таких як у Роджерса, який виступає за те, щоб, окрім обізнаності, врахування, переваг та дій (оновлення фаз моделі AIDA в поточному контексті), повинні бути включені два нові стани: лояльність та адвокація. Як і модель Стронга, кожна фаза означає більш високий рівень прихильності, і тому лояльність та адвокація знаходяться в нижній частині моделі.

Однак в Інтернеті лояльність та підтримка бренду можуть призвести до того, щоб зміни ти споживачів, тим самим збільшивши сферу дії

організації, що може призвести до розширення її споживчої бази.

На етапі визначення стратегії також повинні бути визначені засоби та дії. Переклад звичайного маркетингу в Інтернет, а також множення платформ і служб 2.0, підкреслив складність нової медіа-реальності.

Хоча класифікація платних, зароблених та власних засобів масової інформації була постійною у маркетингу, в минулому відмінності у трьох категоріях були чітко визначені. Більшість маркетингових ініціатив зосереджувались на платних ЗМІ, тоді як власні та зароблені ЗМІ використовувались для посилення рекламних повідомлень. Втрата ефективності реклами та появи соціальної мережі призвели до переосмислення цієї моделі, розмиваючи лінії між різними типами медіа.

Їх конвергенція приживається в цифрових каналах, швидко переходячи від одного типу носіїв до іншого. Компанії повинні знати та поєднувати три типи засобів масової інформації, щоб забезпечити більшу ефективність у процесі побудови власної аудиторії.

У контексті, коли користувачі ставляться до організацій більш критично і в яких експертна оцінка надає більше кредитів, ніж брендів, отримані медіа стають ключовими проти платних чи власних ЗМІ. На рекламу може бути виділено багато коштів, але не можна змусити споживачів оцінювати їхній досвід чи рекомендувати товар чи послугу.

Будь-який коментар щодо певної марки в Інтернеті може мати вимірний вплив з точки зору сфери застосування; отже, мета організацій — мати значні стосунки зі своїми користувачами, щоб вони перетворювались на споживачів і, на більш високому рівні зобов'язань, приймали рішення.

Попри підвищення актуальності зароблених засобів масової інформації, три типи повинні використовуватися узгоджено, щоб досягти максимальної ефективності стратегії цифрового маркетингу [7, с. 38—40].

Прийняття рішень у сфері маркетингу, як правило, пов'язано з розробкою рішення щодо комбінації різних інструментів, і направлено на розробку і реалізацію стратегій маркетингу і його елементів. Для прийняття рішень використовуються відомі всім моделі: матриця Ансофа, модель Портера, варіації матриці БКГ [8, с. 118—121].

Вивчивши різні моделі і алгоритми прийняття маркетингових рішень, було виділено та узагальнено основні етапи під час прийняття маркетингових рішень:

- аналіз ситуації (зовнішнього і внутрішнього середовища);
- постановка цілей і завдань;
- розробка стратегії;
- реалізація стратегії;
- контроль і оцінка.

На сьогодні в науковій літературі практично не розглянуті етапи алгоритму розробки стратегії цифрового просування, а тим більше, ніким не розглянуті алгоритми розробки стратегії цифрового просування для високотехнологічної продукції та науково-виробничих підприємств.

Тому було створено алгоритм розробки стратегії цифрового просування для нашого підприємства. Запропонований алгоритм включає в себе принципово нові, ніким не запропоновані раніше етапи, а саме:

- дослідження попиту в Інтернеті на високотехнологічну продукцію;
- аналіз актуального стану цифрового маркетингу підприємства;
- розробка медіаплану;
- аналіз ефективності інструментів цифрового маркетингу підприємства;
- вибір відповідних інструментів цифрового маркетингу;
- формування стратегії цифрового просування.

Також формалізовано процедуру формування цілей рекламних кампаній і запропоновано методiku оцінки стану цифрового маркетингу підприємства [9, с. 50—51].

Алгоритм представлено на рисунку 3.

Розроблений нами алгоритм включає 11 послідовних етапів (кроків) вибору і оцінки інструментів цифрового-маркетингу, розділених на три блоки:

1-й блок — це підготовка інформації та затвердження цілей;

2-й блок — це розробка і вибір цифрових інструментів;

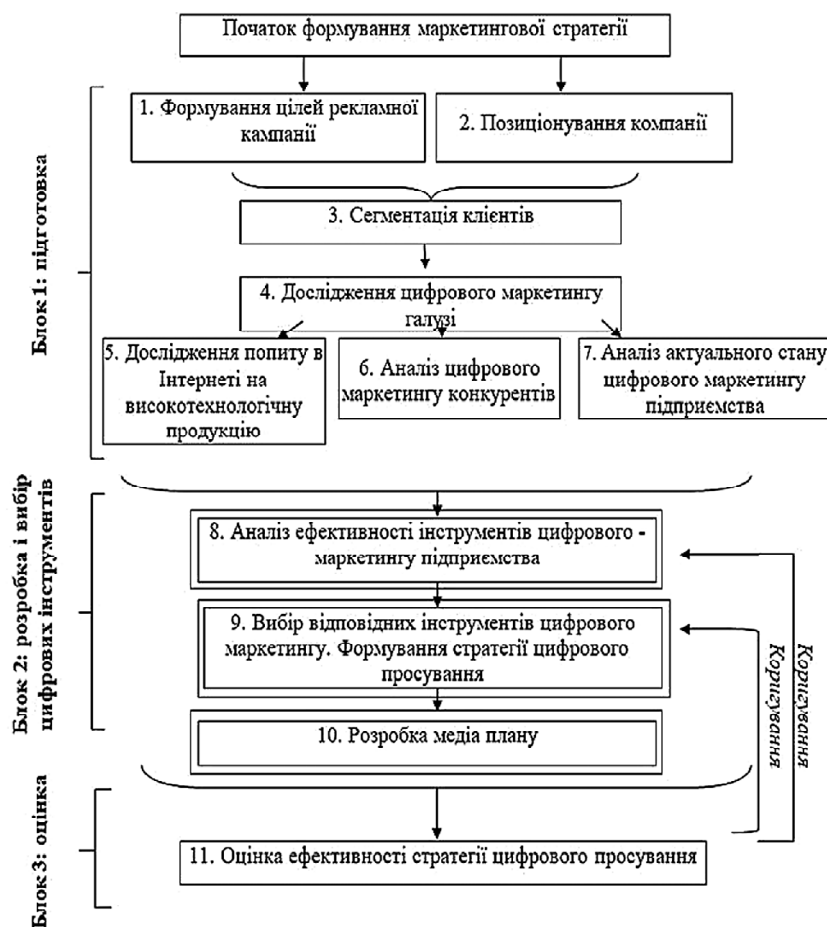
3-й блок — це оцінка обраних інструментів цифрового маркетингу з точки зору ефективності їх реалізації.

Перший етап розробки стратегії цифрового-просування для науково-виробничого підприємства — це формування цілей рекламної кампанії.

Нижче представлений перелік найбільш часто використовуваних цілей науково-виробничого підприємства, яких можна досягти, використовуючи інструменти цифрового-маркетингу:

- вихід на нові ринки збуту;
- просування на ринок нового продукту;
- збільшення первинних / вторинних продажів;

Рис. 3. Алгоритм розробки стратегії цифрового просування продукції

Джерело: побудовано авторами.

- збільшення продажів у певних регіонах країни;
- прискорення терміну прийняття рішення споживачем;
- залучення клієнтів з суміжних і конкурентних компаній;
- посилення позицій бренду медійними цифровими активностями;
- продаж високотехнологічної продукції, попит на яку ще слабо сформований через Інтернет;
- утримання поточних клієнтів.

Насправді, список бізнес-цілей набагато ширше. Компанії необхідно обдумати підходи до їх вибору для того, щоб стратегія просування товару в мережі Інтернет принесла очікуваний результат.

Необхідно відзначити, що бізнес-цілі компанії динамічні і можуть бути змінені згодом. Відповідно зі зміною бізнес-цілі, повинна бути змінена стратегія просування в мережі Інтернет.

Дуже важливо, щоб власник бізнесу брав участь у формуванні та затвердженні бізнес-

цілей для побудови стратегії просування. Найчастіше саме власник бізнесу володіє повною інформацією про довгострокових і короткострокових цілях компанії. У питаннях визначення мети фахівцям компанії необхідно покладатися, в тому числі, на його бачення [10, с. 272].

Другим етапом розробки стратегії цифрового просування продукції є визначення позиціонування і формування унікальної торговельної пропозиції конкретної компанії. Нерідко у компанії немає повного розуміння того, чого може чекати клієнт від продукту. Фахівцям відділу маркетингу необхідно чітко сформулювати конкретні вигоди від придбання товару. Для цього можна скористатися методикою оцінки конкурентоспроможності на основі концепції "4Р".

Така методика унікальна і проста у використанні, вона допомагає розробити маркетингову політику підприємства на основі аналізу його діяльності за чотирма параметрами:

- Продукт;
- Ціна;
- Місце продажу;
- Просування товару.

Елемент "Продукт" відповідає на питання "Що необхідно ринку або цільовій аудиторії?", елемент "Ціна" допомагає визначити вартість продажу товару і оцінити рівень рентабельності продажів, елемент "Місце продажу" допомагає вибудувати правильну модель дистрибуції (або доставки товару до кінцевого споживача), а елемент "Просування" відповідає на питання "Яким способом інформація про товар компанії буде поширюватися на ринку?".

Після того, як складено модель "4Р", необхідно сформулювати унікальну торгову пропозицію для формування концепції стратегії цифрового просування продукції.

Унікальна торгова пропозиція, відповідно до теорії, має відповідати трьом головним критеріям:

- кожне рекламне повідомлення містить звернення до покупця з обіцяркою конкретної вигоди;

— пропозиція сформовано таким чином, що конкурент або не може дати його, або не встиг висунути раніше;

— пропозиція повинна мати велику силу, щоб привернути до себе якомога більше споживачів.

Формування унікальної торговельної пропозиції — основа для проведення подальшої роботи — підбору максимально повного і релевантного бізнесу семантичного ядра, вивчення сформованого і несформованого попиту в Інтернеті [11, с. 54—59].

Третій етап розробки стратегії цифрового просування товару науково-виробничого підприємства — це сегментація клієнтів. На даному етапі фахівцям компанії необхідно відповісти на ряд питань:

— чого хоче клієнт від послуг / товарів, які проблеми хоче вирішити;

— які товари / послуги йому підійдуть для вирішення його завдань з асортименту вашої компанії;

— чи існують альтернативні варіанти вирішення проблеми клієнта,

— хто впливає на прийняття рішень, і які питання його цікавлять;

— з якими типовими запереченнями стикаються менеджери з продажу;

— які бар'єри у свідомості цільової аудиторії;

— які складнощі в роботі з сегментами.

Після того, як зібрано повну інформацію про всі цільові групи, необхідно виділити серед них вузькі сегменти, на які буде спрямована рекламна кампанія.

Найчастіше фахівці компанії повинні самостійно визначити саме ті вузькі сегменти, за рахунок яких вони бачать розвиток свого бізнесу.

Наступний етап — це масштабний блок досліджень цифрового маркетингу галузі, який можна розділити на:

— дослідження попиту в Інтернеті на високотехнологічний товар;

— аналіз стану цифрового маркетингу конкурентів;

— аналіз актуального стану цифрового маркетингу підприємства.

Після того, як виділено цільові аудиторії і сформовано унікальну торгову пропозицію, фахівцям науково-виробничого підприємства необхідно зайнятися вивченням місць знаходження цільових груп у мережі. Найважливіша частина цього етапу — складання бази пошукових запитів (або дослідження попиту в Інтернеті). Семантичне ядро (база пошукових запитів), складене на основі сегментації цільової аудиторії, виглядає

як список з декількох сотень запитів. Оптимальна кількість пошукових запитів для рекламної кампанії в сфері B2B — 800—1200 шт. На цьому етапі дуже важливо врахувати ті запити, які мають великий потенціал, але не перетинаються ні з однією з цільових аудиторій.

Пошук місць концентрації цільової аудиторії — наступний крок у вивченні попиту в Інтернеті на високотехнологічний товар. Завдання маркетолога компанії на цьому етапі — зібрати можливі майданчики, де може відбуватися комунікація з цільовою аудиторією: галузеві портали, партнерські мережі, соціальні мережі, медійна реклама.

Ще одне дослідження, необхідне для того, щоб розробити стратегію цифрового просування продукції, це аналіз конкурентів. Шаблонних схем для аналізу немає, але можна виділити основні напрями дослідження для аналізу конкурентів: [12, с. 22—27].

— позиціонування і унікальна торгова пропозиція;

— асортимент і цінова політика;

— клієнтський сервіс;

— інструменти цифрового-маркетингу і бюджети на їх просування;

— точки контакту з цільовою аудиторією.

Нарешті, фахівцями компанії повинен бути проведений аналіз актуального стану цифрового маркетингу компанії.

Критерії для аналізу стану цифрового маркетингу в компанії представлені в таблиці 1.

Результатом першого блоку "підготовки" повинен стати документ, в якому відображені:

— цілі рекламної кампанії в Інтернеті;

— позиціонування компанії і унікальна торгова пропозиція для клієнтів;

— виділені вузькі сегменти потенційних клієнтів, на яких буде спрямована рекламна кампанія в Інтернеті;

— визначені місця знаходження цільових груп в мережі;

— складено семантичне ядро (база пошукових запитів);

— представлені результати аналізу конкурентів в мережі Інтернет;

— представлені результати аналізу стану цифрового маркетингу в компанії з пропозиціями впровадження додаткових інструментів/сервісів для оцінки ефективності рекламної кампанії.

Другий блок алгоритму має на увазі вибір оптимальних інструментів цифрового-маркетингу для проведення рекламної кампанії.

Цей блок складено з урахуванням особливостей науково-виробничого підприємства бізнесу, а саме:

Таблиця 1. Критерії аналізу стану цифрового маркетингу компанії

Основні параметри	Детальні критерії для дослідження	Інструменти для реалізації аналізу
Корпоративний сайт компанії	- маркетингова діяльність; - юзабіліті; - ефективність пошукової оптимізації; - технічний стан	- юзабілітіаналіз; - SEO-аналіз сайту; - технічний аналіз
Стан бізнес-процесів	- IT-інфраструктура; - стан внутрішньої фінансової звітності; - аналітичні процеси в компанії	- аналіз IT-інфраструктури; - аналіз бухгалтерської фінансової звітності
Діяльність відділу продажу	- прийом заявок і обробка вхідних дзвінків; - взаємодія з CRM-системою	- аналіз діючої CRM-системи
Ефективність поточних маркетингових заходів	- налаштування систем аналітики (веб-аналітика, телефонія, CRM); - ефективність рекламних інструментів і каналів	- аналіз поточних маркетингових заходів

Джерело: побудовано авторами.

— наявністю обмежень по рекламному бюджету;

— наявністю корпоративного сайту потребуючого удосконалення з допомогою інструментів цифрового-маркетингу.

Також всі інструменти поділено на:

— базові (основні, без яких не можна досягти поставленої мети);

— швидкі (інструменти, що дозволяють отримати результат в найкоротші терміни).

Наступним етапом побудови рекламної кампанії стає розробка медіа плану. Недостатньо вибрати сукупність інструментів цифрового-маркетингу для реалізації поставленої мети, додатково необхідно вибрати носії, місце і час розміщення реклами, що дозволяють охопити необхідну кількість цільової аудиторії достатню кількість разів в рамках певного бюджету. Мета складання медіа плану — за певний термін донести рекламну інформацію до цільової групи.

Під час розробки медіа плану потрібно визначити:

— бюджет — є найголовнішим обмежувачем під час вибору засобів рекламної кампанії. Залежно від розмірів бюджету визначаються ті чи інші носії, а також частота і тривалість демонстрації рекламного повідомлення;

— охоплення аудиторії — яка частина цільової групи повинна побачити рекламу;

— частота показу рекламних оголошень;

— основні медіа носії — де і як будуть демонструватися рекламні матеріали.

Під час їх вибору необхідно враховувати наступні значення: рейтинг медіа носія — співвідношення чисельності аудиторії носія і чи-

сельності цільової групи, частота контакту — як часто представник цільової аудиторії зустрічається із засобом інформації, вартість пункту рейтингу — ціна інформування 1% аудиторії засобами інформації; — масштаб носіїв — міжнародний/ регіональний/ місцевий — залежить від цілей кампанії та географії бізнесу;

— період проведення рекламної кампанії — визначаються точні дати проведення кампанії, а також розподіл медіа тиску — чи буде він безперервним або сконцентрованим в певні періоди часу — в залежності від цього будуть розподілятися витрати на рекламну кампанію.

Після детального опрацювання всіх параметрів приступають до

розробки календарного плану реалізації заходів, в якому буде точно відображено, коли і за допомогою якого медіа носія повинен відбутися контакт споживача з рекламним матеріалом.

ВИСНОВКИ

З урахуванням інформації, отриманої в першому блоці алгоритму розробки стратегії цифрового просування продукції, необхідно послідовно здійснювати реалізацію другого та третього блоків (вибір інструментів цифрового маркетингу та оцінка ефективності стратегії цифрового-просування продукту).

Представлені рекомендації щодо оцінки ефективності стратегії по просуванню продукції високотехнологічного виробництва, необхідні для оцінки, які можуть бути використані маркетингологами науково-виробничого підприємства. Слід підкреслити, що тільки використання комплексного підходу для оцінки ефективності інтернет-реклами дає можливість найбільш повно відобразити ступінь впливу на споживачів, виявити сильні і слабкі сторони проведених стратегій цифрового просування високотехнологічної продукції, підвищити ефективність підприємницької діяльності за допомогою комплексного аналізу результатів проведених рекламних кампаній в мережі Інтернет і використання цих даних при плануванні і проведенні наступних рекламних кампаній.

Література:

1. Дадашев Б.А. Напрями та умови розвитку інноваційних процесів в сучасних умовах

розвитку економіки України / Б.А. Дадашев, О.В. Кантаєва // Міжнародний збірник наукових праць. — Випуск 2 (2019). — С. 155—167.

2. Кантаєва О. Удосконалення методики аналізу інноваційної діяльності для прийняття управлінських рішень / О. Кантаєва, Є. Галушко // Бухгалтерський облік і аудит. — 2018. — № 7. — С. 35—46.

3. Мешко Н.П. Інвестиційно-інноваційний потенціал регіону: критерії оцінки та проблеми формування / Н.В. Мешко // Економічний простір. — 2018. — № 10. — С. 78—88.

4. Васильєв О. Проблеми розвитку високотехнологічних галузей економіки України в умовах глобальної конкуренції / О. Васильєв // Дослідження міжнародної економіки: збірник наукових праць. — Вип. 1. — 2017. — С. 209—227.

5. Одотюк І.В. Вітчизняна індустрія високих технологій: знання, інновації, інвестиційні фактори її формування і розвитку / І.В. Одотюк // Вісн. НАН України. — 2017. — № 11. — С. 21—33.

6. Россоха В.В. Інноваційно-технологічне забезпечення розвитку економіки: український вимір / В.В. Россоха // Агроінком. — 2017. — № 7—9. — С. 67—74.

7. Чорна Л.О. Місце системи реалізації продукції в маркетинговій діяльності підприємств / Л.О. Чорна // Економіка та держава. — 2019. — № 1. — С. 38—40.

8. Солошенко В.В. Науково-технічне та інноваційне співробітництво України з країнами Європи // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія "Історичні та політичні науки" — Рівне: РІС КСУ, 2017. — Вип. 11. — С. 118—121.

9. Яо Ф. Перспективи розвитку українського ринку високих технологій в умовах глобалізації / Ф. Яо // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. — 2016. — № 85. — С. 50—51.

10. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2016. — 272 с.

11. Васильєва Н.В. Китай: формування інноваційної системи розвитку держави [Електронний ресурс] / Н.В. Васильєва // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія "Управління": зб. наук. пр. — 2017. — № 2. — С. 54—55.

12. Жуйков Д. Британія ставить на біотех / І.Ю. Приварникова, М.К. Костюченко. Розвиток сектору високих технологій економіки України Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2019. — № 2. — С. 22—27.

References:

1. Dadashev, B.A. (2019), "Directions and conditions of development of innovation processes in modern conditions of development of economy of Ukraine", International collection of scientific works, vol. 2, pp. 155—167.

2. Kantaeva, O. (2018), "Improvement of methods of analysis of innovation for management decisions", Accounting and Auditing, vol. 7, pp. 35—46.

3. Meshko, N.P. (2018), "Investment and innovation potential of the region: evaluation criteria and problems of formation", Economic space, vol. 10, pp. 78—88.

4. Vasiliev, O. (2017), "Problems of development of high-tech branches of the economy of Ukraine in terms of global competition", Research of the international economy: a collection of scientific papers, vol. 1, pp. 209—227.

5. Odotyuk, I.V. (2017), "Domestic industry of high technologies: knowledge, innovation, investment factors of its formation and development", NAS of Ukraine, vol. 11, pp. 21—33.

6. Rossokha, V.V. (2017), "Innovative-technological support of economic development: Ukrainian dimension", Agroinkom, vol. 7—9, pp. 67—74.

7. Chorna, L.O. (2019), "The place of product sales system in the marketing activities of enterprises", Economy and State, vol. 1, pp. 38—40.

8. Soloshenko, V.V. (2017), "Scientific, technical and innovative cooperation of Ukraine with European countries", Slavic Herald: a collection of scientific papers. Series "Historical and Political Sciences" RIS KSU, vol. 11, pp. 118—121.

9. Yao, F. (2016), "Prospects for the development of the Ukrainian market of high technologies in the context of globalization", Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics series, vol. 85, pp. 50—51.

10. Geets, V.M. (2016), Innovatsijni perspektivy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.

11. Vasilieva, N.V. (2017), "China: formation of the innovative system of state development", Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Administration. Management Series: Coll. Science. etc., vol. 2, pp. 54—59.

12. Zhuikov, D. (2019), "Britain puts on biotech", Development of the sector of high technologies of the economy of Ukraine. Marketing and innovation management, vol. 2, pp. 22—27.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2020 р.

УДК 338.43:658

І. І. Кравчук,

д. е. н., завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Поліський національний університет, Житомирський національний агроекологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-3561-6118

М. О. Орликовський,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М.П. Поліщука,
Поліський національний університет, Житомирський національний агроекологічний університет
Гнезінська вища школа Міленіум, Польща
ORCID:0000-0001-9296-623X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.32

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

I. Kravchuk,

Doctor of Economics Sciences, assistant Professor of the Department of management organizations and administration by
M. Polishchuk, Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine

M. Orlykovskyi,

PhD in Economics, assistant professor of the Department of management organizations and administration
by M. Polishchuk, Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine, Millennium High School of Gniezno,
Poland (Gnieznienska Szkoła Wyższa Milenium, Polska)

DEVELOPMENT PROSPECTS OF EUROPEAN AGRICULTURE: LESSONS FOR UKRAINE

У статті проаналізовано загальні умови та перспективи розвитку європейського сільського господарства. Досліджено особливості індустріального та індукованого розвитку сільського господарства. Доведено, що розвиток сільського господарства в сучасному світі є результатом як самостійних економічних процесів, так і реалізованої національної аграрної політики з урахуванням як внутрішніх умов, так і глобальних тенденцій, що визначають місце сільського господарства в економіці окремих країн, його значення та напрями змін. Запропоновано схематичну модель процесу реформування спільної сільськогосподарської політики. Проаналізовано динаміку реформи спільної сільськогосподарської політики в 1980—2020 роках та систематизовано основні статистичні дані щодо сільського господарства та харчової промисловості держав-членів, що пов'язані спільною сільськогосподарською політикою.

Встановлено проблеми спільної сільськогосподарської політики (CAP) та запропоновано основні напрями розвитку такої політики в майбутньому.

The article analyzes the general conditions and prospects for the development of European agriculture. Peculiarities of industrial and induced development of agriculture are investigated. It is proved that the development of agriculture in the modern world is the result of both independent economic processes and implemented national agricultural policy, taking into account both domestic conditions and global trends that determine the place of agriculture in the economy, its importance and direction of change.

Despite the evolution of common agricultural policy instruments, its main goals have remained unchanged for years, namely the development of competitive agriculture, production of high quality products using environmentally friendly technologies, stabilization of agricultural incomes, support for the rural development and others. The specificity of agriculture is that many factors of production can not be applied for other purposes. Either they will be used in agriculture or they will remain unnecessary. Strengthening market rules should not cause choice and concentration of subjects.

We have proposed a schematic model of the process of reforming the common agricultural policy. We analyzed the dynamics of the reform of the common agricultural policy in 1980—2020 and systematized basic statistics on agriculture and food industry of the Member States related to the common agricultural policy.

The common agricultural policy (CAP) is undergoing another major reform to meet today's challenges. Its goal is a policy that is more environmentally friendly, fairer in accessing funds and more effective in achieving its goals. European agriculture must become more competitive from both an economic and an environmental point of view.

When creating a new strategy for the development of European agriculture, adapted to global conditions, it is necessary to rely on all the most important models of agricultural development in the modern world.

The problems of the common agricultural policy (CAP) are identified and the main directions of development of this policy in the future are suggested.

Ключові слова: Європейське сільське господарство, Спільна сільськогосподарська політика, індустріальний розвиток, Індукований розвиток.

Key words: European agriculture, Common Agricultural Policy (CAP), Industrial development, Induced development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тривалий час для розвитку європейського сільського господарства формуються механізми інституціональної, соціально-економічної, екологічної, просторової координації розвитку, які, за умов адекватного фінансового забезпечення процесів цього розвитку, зумовлюють підвищення ефективності сільського господарства, агробізнесу, а також — сприяють сталому розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя сільського соціуму. До основних проблем формування цих механізмів відноситься необхідність швидких змін напрямів координації, з огляду на постійні зміни векторів соціально-економічних, демографічних, інституціональних, просторових, територіальних, екологічних процесів розвитку та посилення інтеграції цих процесів. Означене зумовлює необхідність постійних змін та удосконалень стратегічних орієнтирів політики розвитку сільського господарства, агробізнесу, особливо — в частині визначення вихідних припущень для подальшої розробки стратегічних планів і програм розвитку. Розвиток спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу зумовлений необхідністю формування загальних координацій щодо швидких реакцій на виклики, пов'язані із швидкими змінами поточних процесів розвитку агробізнесу, сільських територій та необхідністю постійного корегування вихідних умов та прогнозів розвитку.

Динаміка та напрями соціально-економічних процесів у сучасних умовах стають все

менш прогнозованими, попри значний прогрес у методах прогнозування. Труднощі виникають не тільки зі складності проблеми, що поєднує природні, соціальні, економічні, просторові та політичні аспекти, але головним чином із зміни початкових припущень. Окрім труднощів, пов'язаних із визначенням економічної ситуації в країні та світі, напрямками розвитку та можливостями здійснення технічного прогресу, демографічними змінами, ситуацією на ринку праці тощо, існують обмеження, пов'язані з неточним визначенням цілей та принципів економічної політики в сільському господарстві. Все більш поширеною стає думка, що проблема реконструкції та модернізації агробізнесу є одним із найважливіших та найскладніших завдань економічної політики. Багато серйозних теоретичних суперечок сконцентровано навколо сільськогосподарської політики, що, в свою чергу, перетворюється на політичні суперечки, утрудняючи прийняття стійких принципів та цілей економічної та соціальної політики [12].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми, пов'язані з розвитком європейського сільського господарства, агробізнесу та розробкою і втіленням спільної сільськогосподарської політики досліджують західні науковці Вайнгартен П., Вайчі Л., Вінтерс П.,

Готебовський Дж., Девіс В., Зегар Дж., Ковальські А., Кутковська В., Лерман З., Петрік М., Рирдон Т., Руновський Є., Сичевський А., Сікорський Дж., Стамуліс К., Шумський С. Основні напрями розвитку вітчизняного сільськогосподарства, аграрного сектору, сільських територій у контексті євроінтеграційних процесів відображені у роботах В. Андрійчука, О. Бородіної, В. Власова, В. Зіновчука, Т. Зінчук, Ю. Лопатинського, Т. Осташко, Б. Пасхавера, О. Попової, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Продовження досліджень потребують аспекти механізмів втілення спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу та формування політики розвитку сільського господарства, агробізнесу, сільських територій в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є пропозиції перспектив розвитку європейського сільського господарства на засадах реалізації спільної сільськогосподарської політики та основних напрямів розвитку такої політики в майбутньому, що стане прикладом для розвитку відповідних аспектів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дослідження підходів до розвитку сільського господарства здійснюються у сенсі розгляду його як основної структуроформуючої системи економічного розвитку соціуму, сільських територій та об'єкта інституціонального забезпечення координацій цього розвитку.

Стратегічні проблеми сільського господарства, як це часто трапляється, не можна розглядати лише з точки зору харчування суспільства та умов життя сільськогосподарського населення. Необхідно розглянути ці проблеми через призму питань безробіття, соціальних навантажень державного бюджету та місцевих бюджетів, можливостей фінансової підтримки з боку держави, небезпеки розширення регіональних зон бідності, посилення лібералізації міжнародної торгівлі. З цієї причини довгострокові проблеми сільського господарства не можуть бути вирішені в рамках вузько зрозумілої аграрної політики [5].

У сучасних європейських умовах основним стає індустріальний та індукований розвиток сільського господарства.

Індустріальний розвиток. На матеріальному рівні індустріалізація відкрила нові горизон-

ти для зростання сільськогосподарського виробництва шляхом виробництва засобів виробництва, що підтримують та замінюють робочу силу — людські руки та тварини (механізація) — та підтримуючих ефективність земельних ресурсів та сільськогосподарських тварин (сільськогосподарська хімія, промисловий корм, агробіологічний прогрес). Перші дозволили перевищити масштаби виробництва, раніше обмежені трудовими ресурсами, звільняючи значні трудові ресурси для потреб промисловості та інших несільськогосподарських галузей соціального господарства. Це дало змогу збільшити урожай і продуктивність тварин, і перш за все ефективність праці в сільському господарстві.

На економічному рівні індустріалізація мала вплив на сільське господарство за рахунок збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію, відволікання робочої сили з сільського господарства. Це створило передумови для найважливіших змін, а саме комерціалізації сільського господарства, що полягає у виведенні грошових доходів на перше місце серед цілей, поставленими фермерами, в крайньому випадку навіть як єдиної і головної цілі.

Попри швидке зростання продуктивності праці в сільському господарстві, доходи сільського господарства — головний мотив функціонування фермерського господарства в епоху промисловості — не відстають від доходів поза сільським господарством. Ринковий механізм встановлює ціну за конкретних умов попиту та пропозиції, які можуть не відображати фактично створену додану вартість, але визначати реалізовану вартість, тобто дохід. За допомогою цього механізму здійснюються величезні трансфери вартості, що утворюється в сільському господарстві, а отже, і дохід [1].

Виявилось, що індустріальна модель вирішила проблему сільськогосподарського виробництва, але не вирішила проблеми рівня доходів сільськогосподарського населення та стану навколишнього середовища. Крім того, підвищився рівень ризику сільськогосподарського виробництва.

Індукований розвиток. Індукований розвиток є концепцією примусового розвитку сільського господарства. Оскільки сільське господарство генерує занадто слабкі внутрішні сили, щоб можна було викликати процес зростання і підтримувати його в стані динамічної рівноваги, основні імпульси для його розвитку повинні бути задіяні ззовні. Це ключові питання, а саме: створення капіталу, інновації, інсти-

Рис. 1. Схема процесу реформування спільної сільськогосподарської політики

Джерело: власні дослідження.

туційні структури та ефективне розподілення ресурсів.

Інновації та матеріальні носії прогресу в сільському господарстві — відповідно до моделі індукованого розвитку — виникають поза сільським господарством і включені в сільське господарство через ринкові канали [10].

Прихильники соціально стійкої моделі сільського господарства, роблячи висновки з історичного досвіду інших країн, вважають, що сучасні концепції розвитку повинні об'єднувати такі три складові: 1) пристосування обсягу та темпів зростання виробництва продовольства до кінцевого попиту; 2) підтримання задовільного рівня доходів сільськогосподарського населення, що зупинить надмірну міграцію сільського населення та зменшить тиск на ринок праці (скорочення робочої сили обмежене в коротко- та середньостроковій перспективі); 3) припинення деградації природного середовища, що покращить біологічну якість вироблених продуктів харчування [2; 6].

Перспективи розвитку європейського сільського господарства.

Розвиток сільського господарства в сучасному світі є результатом як самостійних економічних процесів, так і реалізованої націо-

нальної аграрної політики з урахуванням як внутрішніх умов, так і глобальних тенденцій, що визначають місце сільського господарства в економіці окремих країн, його значення та напрями змін.

Глобалізація створює нові можливості, але й нові загрози. Ті економіки, які створюють умови для залучення іноземних інвестицій та нових технологій, мають шанс на високі темпи зростання. Відсутність об'єктивних причин, що заохочують інвесторів, означає, що капітал, технології та висококваліфікована робоча сила переїжджають у країну, яка здатна створити сприятливе ділове середовище, тоді як економіки, нездатні адаптуватися до конкуренції, скочуються за межі економічного світу. Можливості та загрози, пов'язані з глобалізацією та глобальною конкуренцією, а також зміни клімату, мають реальний та інституційний аспект для сектору продовольчої економіки. Зростає значення сільського господарства для збереження природного середовища, зайнятості, способу життя, задоволення прагнень сільськогосподарського населення, підтримання та створення культурних цінностей, розвитку туризму та відпочинку.

Таблиця 1. Основні показники розвитку Європейського сільського господарства (ЄС-28)

Країни	Використовувана сільськогосподарська площа (у тис. га)	Кількість господарств (у тис.)	Використовувана сільськогосподарська площа на господарство (га)	Зайнятість у сільському господарстві (у тис. осіб)	Загальна продукція сільського господарства (у млн євро)
	2017	2016	2016	2017	2019
BE Бельгія	1 329	36,8	36,7	51,4	8 701
BG Болгарія	5 030	202,7	22,0	186,6	4 253
CZ Чехія	3 521	26,5	130,2	113,3	5 422
DK Данія	2 631	35,0	74,6	56,7	11 649
DE Німеччина	16 687	276,1	60,5	490,3	57 005
EE Естонія	1 002	16,7	59,6	17,1	1 004
EL Греція	5 151	684,90	6,6	437,8	11 307
ES Іспанія	23 841	945,0	24,6	749,7	50 637
FR Франція	29 101	456,5	60,9	646,1	75 419
IE Ірландія	4 470	137,6	35,5	104,3	8 578
IT Італія	12 843	1 145,7	11,0	797,8	56 579
CY Кіпр	123	34,9	3,2	8,7	740
HR Хорватія	1 497	134,5	11,6	92,2	2 275
LV Латвія	1932	69,9	27,6	45,7	1 560
LT Литва	2 935	150,3	19,5	90,9	3 000
LU Люксембург	131	1,9	66,3	3,1	429
HU Угорщина	5 352	430,0	10,9	197,3	8 705
MT Мальта	11	9,2	1,2	1,5	127
NL Нідерланди	1 790	55,7	32,3	171,1	28 635
AT Австрія	2 656	132,5	20,1	157,2	7 561
PL Польща	14 498	1410,7	10,2	1574,2	26 789
PT Португалія	3 603	259,0	14,1	278,6	7 958
RO Румунія	13 378	3422,0	3,7	1925,2	19 942
SI Словенія	481	69,9	7,0	49,4	1 320
SK Словаччина	1 911	25,7	73,6	48,5	2 232
FI Фінляндія	2 272	49,7	44,9	70,8	4 571
SE Швеція	3 011	62,9	47,9	60,8	6 243
UK Велика Британія	17 360	185,1	90,1	329,4	—
UE-28	178 548	10 467,7	16,6	8 756,0	412 808 (UE-27)

Джерело: Eurostat (Євростат), Статистика сільського господарства, лісового та рибного господарства, — ред. Європейська комісія 2018 року, "Контекстні показники Спільної сільськогосподарської політики на 2014—2020 роки, оновлення з 2018 року".

Відбувається переоцінка концепції кількісного розвитку на якісні рішення. Все частіше в сільському господарстві реалізуються не лише економічні цілі, а й екологічні, соціальні, суспільні та культурні цілі [12]. Диференціація рівнів економічного розвитку та економічних систем держав, а також соціальних, економічних та політичних структур призводить до того, що вибір стратегій розвитку сільського господарства в конкретній країні індивідуальний, хоча в об'єднаній Європі багато заходів узгоджуються разом для досягнення спільних цілей.

Аналіз змін у світовому сільському господарстві є неодмінною основою для формування програми розвитку європейського сільськогосподарства та сільськогосподарської політики. Ця політика повинна все більше базуватися на глобальних чинниках. У глобальному масштабі все більш важливого значення набувають чинники: приріст населення; збільшення попиту на їжу; використання біомаси для непродуктових цілей; впровадження нових технологій; зміни в структурах сільського госпо-

дарства та сільськогосподарського маркетингу; зниження виробництва сільського господарства в країнах з розвинутою економікою; прискорений процес урбанізації сільських територій [4; 5; 11]. Тому необхідною вбачається реформа спільної сільськогосподарської політики, орієнтована на адекватну реакцію на розвиток цих чинників (рис. 1).

Зростаюча міжнародна конкуренція змушує європейське сільське господарство конкурувати насамперед на якісному рівні, шляхом впровадження методики контролю за процесом виробництва харчових продуктів відповідно до встановлених стандартів якості. Попри еволюцію інструментів спільної сільськогосподарської політики, її основні цілі роками залишаються незмінними, а саме: розвиток конкурентоспроможного сільського господарства, виробництво високоякісної продукції за допомогою екологічно чистих технологій, стабілізація доходів сільського господарства, підтримка розвитку сільських територій та інші. Значення інструментів, що регулюють ринки сільського

господарства, зменшуються на користь посилення інструментів підтримки сільських структур та підтримки доходів сільськогосподарських виробників.

Основним довгостроковим джерелом зростання конкурентоспроможності в сільському господарстві стає економічний прогрес. Ознаками економічного прогресу є: відносне підвищення ефективності, зниження витрат на виробництво одиниці продукції, впровадження нових технологій [7; 10]. Якісні аспекти реструктуризації проявляються, серед іншого, у змінах: технології виробництва, включаючи формування та розповсюдження біологічного прогресу; управління господарством; обсягу та структури виробництва з урахуванням економічного потенціалу та природних умов господарства, а також вимог ринку [4; 7].

Специфіка сільського господарства полягає в тому, що багато факторів виробництва не можуть бути перенесені на інші сфери застосування. Або вони будуть використовуватися в сільському господарстві, або вони залишаться непотрібними. Посилення ринкових правил не повинно викликати вибір та концентрацію суб'єктів. Господарства часто реагують на падіння цін і продажів через збільшення виробництва [10].

Аналіз динаміки реформи спільної сільськогосподарської політики в 1980—2020 рр. показав постійне зростання фінансових видатків на реалізацію даної політики, так на початку в 1980 році фінансові видатки складали лише 12 млрд євро, тоді як в 2020 році вони вже були на рівні 60 млрд євро (зростання в 5 разів).

Потрібно зазначити, що вибір цілей є ключовим питанням у процесі побудови сучасної стратегії розвитку. Визначення їх пов'язане з основними аспектами процесу розвитку, тобто техніко-економічними, економічними, просторовими та екологічними, соціально-політичними та культурними аспектами. Майбутнє сільського господарства в Європейському Союзі пов'язане з нормами, що будуть закладені в Спільній сільськогосподарській політиці.

У таблиці 1 систематизовано основні статистичні дані щодо сільського господарства та харчової промисловості держав-членів, що пов'язані спільною сільськогосподарською політикою. Лідерами серед країн ЄС, по використуваній сільськогосподарській площі на одне господарство в 2016 році були Чехія 130,2 га та Велика Британія 90,1 га (31.01.2020 р. Велика Британія вийшла з ЄС). Найбільша зайнятість у сільському господарстві спостерігається, станом на кінець 2017 рік, у Румунії 1925,2 тис. осіб,

Польщі 1574,2 тис. осіб, Італії 797,8 тис. осіб та Іспанії 749,7 тис. осіб. Щодо загальної продукції сільського господарства, то тут безумовними лідерами є Франція 75 419 млн євро, Італія 56 579 млн євро та Іспанія 50 637 млн євро.

Досліджуючи реформи Спільної сільськогосподарської політики (САР), не можна оминути її основні проблеми:

— сільське господарство та сільська місцевість шукають нового балансу між цілями, до яких вони повинні прагнути: продовольча безпека, стабілізація сільськогосподарських цін, конкурентоспроможність сільського господарства та продовольчого сектору, протистояння змінам клімату, глобалізації тощо;

— не повністю сформоване розуміння, що сільські території є важливим елементом географічного та соціально-економічного різноманіття, на яких необхідно забезпечити територіальну згуртованість та зберегти життєздатність, диверсифікацію економічної діяльності, а також доступ до соціальних послуг й до транспортних та телекомунікаційних мереж;

— відсутній інтегрований підхід, який має гуртуватися на інтеграції політик (політики згуртованості, спільній сільськогосподарській політиці, а також інших, що мають територіальні наслідки — таких як транспортна політика, захист навколишнього середовища тощо).

Спільна сільськогосподарська політика проходить ще одну серйозну реформу для вирішення сучасних викликів. Її метою є політика, яка буде більш екологічною, справедливою у доступі до коштів та більш ефективною у досягненні своїх цілей. Європейське сільське господарство повинно стати більш конкурентоспроможним як з економічної, так і з екологічної точки зору.

Основними напрямками розвитку спільної сільськогосподарської політики (САР) у майбутньому стануть:

1. Більш цілеспрямована підтримка доходів для стимулювання економічного зростання та зайнятості.

2. Більш ефективні та краще адаптовані інструменти управління кризами для вирішення нових економічних та сільськогосподарських проблем. Нестабільність цін стає загрозою довгостроковій конкурентоспроможності сільського господарства. Як вихід, пропонуємо підтримати створення страхових та фондів взаємного інвестування.

3. Екологічна оплата за довгострокову продуктивність та захист екосистем.

4. Додаткові інвестиції в дослідження та інновації.

5. Більш конкурентоспроможний та стійкий ланцюг поставок продовольства. Сільське господарство є дуже фрагментарним і не дуже структурованим. Пропонуємо підтримувати організації виробників та міжгалузеві організації та розробляти короткі ланцюги продажів.

6. Мотивування та заохочення до збільшення кількості і якості агроекологічних ініціатив.

7. Стимулювання з боку урядів країн зайнятості та підприємництва у сільській місцевості.

8. Спрощення механізмів спільної сільськогосподарської політики, зокрема системи перехресного контролю, звичайно не знижуючи її ефективності.

Створюючи нову стратегію розвитку європейського сільського господарства, адаптовану до глобальних умов, необхідно спиратися на всі найважливіші моделі розвитку сільського господарства в сучасному світі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Розвиток європейського сільського господарства відбувається на засадах спільної сільськогосподарської політики з використанням механізмів інституціональної, соціально-економічної, екологічної, просторової координації розвитку, які, за умов адекватного фінансового забезпечення процесів цього розвитку, зумовлюють підвищення ефективності сільського господарства, агробізнесу, сприяють сталому розвитку сільських територій.

2. Динаміка та напрями соціально-економічних процесів у сучасних умовах стають все менш прогнозованими. Труднощі виникають не тільки зі складності проблеми, що поєднує природні, соціальні, економічні, просторові та політичні аспекти, але головним чином із зміни початкових припущень. Проблема реконструкції та модернізації агробізнесу є одним із найважливіших та найскладніших завдань економічної політики.

3. У сучасних європейських умовах основними стає індустріальний та індукований розвиток сільського господарства. Виявилось, що індустріальна модель вирішила проблему сільськогосподарського виробництва, але не вирішила проблеми рівня доходів сільськогосподарського населення та стану навколишнього середовища. Крім того, підвищився рівень ризику сільськогосподарського виробництва.

4. Індукований розвиток є концепцією примусового розвитку сільського господарства.

Інновації та матеріальні носії прогресу в сільському господарстві — відповідно до моделі індукованого розвитку — виникають поза сільським господарством і включені в сільське господарство через ринкові канали.

5. Зростаюча міжнародна конкуренція змушує європейське сільське господарство конкурувати насамперед на якісному рівні, шляхом впровадження методики контролю за процесом виробництва харчових продуктів відповідно до встановлених стандартів якості. Основним довгостроковим джерелом зростання конкурентоспроможності в сільському господарстві стає економічний прогрес.

6. Спільна сільськогосподарська політика проходить ще одну серйозну реформу для вирішення сучасних викликів. Її метою є політика, яка буде більш екологічною, справедливою у доступі до коштів та більш ефективною у досягненні своїх цілей, основними напрямками якої стануть: підтримка доходів для стимулювання економічного зростання та зайнятості; екологічна оплата; додаткові інвестиції; стійкий ланцюг поставок продовольства; заохочення збільшення кількості і якості агро-екологічних ініціатив; спрощення механізмів спільної сільськогосподарської політики.

Літератури:

1. Czyzewski A. (2007). Makroekonomiczne uwarunkowania wsparcia sektora rolnego w Polsce i Unii Europejskiej. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie — Problemy Rolnictwa Swiatowego, 2 (17), 2.
2. Czyzewski A., Kulyk P. (2011). Dobra publiczne w koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa, ujecie teoretyczne i praktyczne. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie — Problemy Rolnictwa Swiatowego, t. 11 (26), 2.
3. European Commission (2004): The Common Agricultural Policy Explained. Directorate General for Agriculture, Brussels. 7.
4. Golebiewski J. (2010). Efektywnosc systemow marketingowych w gospodarce zywnosciowej. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
5. Kowalski A. (2013). Perspektywy rozwoju rolnictwa europejskiego. W: B. Klepacki, A. Kowalski, F. Tomczak, J. Wilkin, J. Zegar, Znaczenie rolnictwa — perspektywa historyczna i miedzynarodowa. Zbior prac przygotowanych z okazji Jubileuszu 80-lecia Profesora Franciszka Tomczaka. Warszawa: IERiGZ-PIB.
6. Kutkowska B. (2009). Regionalne zroznicowanie wykorzystania instrumentow wsparcia rolnictwa i obszarow wiejskich z uwzglednieniem ich zrownowazonego rozwoju. Zeszyty Naukowe

SGGW — Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 1 (50).

7. Runowski H. (1997). Postep biologiczny w rolnictwie. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
Siekierski, J. (2014). Strategie rozwoju rolnictwa i obszarow wiejskich w Polsce w latach 1990—2020. Zeszyty Naukowe Malopolskiej Wyzszej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, 24 (1).

8. Siekierski J. (2014). Strategie rozwoju rolnictwa i obszarow wiejskich w Polsce w latach 1990—2020. Zeszyty Naukowe Malopolskiej Wyzszej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, 24 (1).

9. Szumski S. (2007). Wspolna polityka rolna Unii Europejskiej. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

10. Wicki L. (2010). Efekty upowszechniania postepu biologicznego w produkcji roslinnej. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

11. Wicki L., Wicka A. (2016). Bio-Economy Sector in Poland and Its Importance in The Economy. Economic Science for Rural Development, 41.

12. Zegar J.S., 2012, Uwarunkowania makroekonomiczne wykorzystania wiejskich zasobow pracy, [w:] W. Kaminska, K. Heffner (red.), Wiejskie rynki pracy — zasoby, aktywizacja, nowe struktury, Studia KPZK PAN T.CXLV, Warszawa, s. 52—77.

References:

1. Czyzewski, A. (2007), "Macroeconomic conditions for supporting the agricultural sector in Poland and the European Union", Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie — Problemy Rolnictwa Swiatowego, vol. 2 (17), pp. 2.

2. Czyzewski, A. and Kulyk, P. (2011), "Public goods in the concept of multifunctional agricultural development, theoretical and practical approach", Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie — Problemy Rolnictwa Swiatowego, vol. 11 (26), pp. 2.

3. European Commission (2004), The Common Agricultural Policy Explained, Directorate General for Agriculture, Brussels.

4. Golebiewski, J. (2010), Efektywnosc systemow marketingowych w gospodarce zywnosciowej [Effectiveness of marketing systems in the food economy], Wydawnictwo SGGW, Warsaw, Poland.

5. Kowalski, A. (2013), "Prospects for the development of European agriculture", Znaczenie rolnictwa — perspektywa historyczna i miedzynarodowa. Zbiór prac przygotowanych z okazji Jubileuszu 80-lecia Profesora Franciszka Tomczaka [The importance of agriculture — historical and international perspective. A collection of works prepared on the occasion of

the 80th anniversary of Professor Franciszek Tomczak], IERiGW-PIB, Warsaw, Poland.

6. Kutkowska, B. (2009), "Regional diversification of the use of agricultural and rural support instruments, taking into account their sustainable development", Zeszyty Naukowe SGGW — Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, vol. 1 (50).

7. Runowski, H. (1997), Postep biologiczny w rolnictwie [Biological progress in agriculture], Wydawnictwo SGGW, Warsaw, Poland.

8. Siekierski, J. (2014), "Strategies for the development of agriculture and rural areas in Poland in the years 1990—2020", Zeszyty Naukowe Malopolskiej Wyzszej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, vol. 24 (1).

9. Szumski, S. (2007), Wspolna polityka rolna Unii Europejskiej [Common agricultural policy of the European Union], Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warsaw, Poland.

10. Wicki, L. (2010), Efekty upowszechniania postepu biologicznego w produkcji roslinnej [Effects of disseminating biological progress in plant production], Wydawnictwo SGGW, Warsaw, Poland.

11. Wicki, L. and Wicka, A. (2016), "Bio-Economy Sector in Poland and Its Importance in The Economy", Economic Science for Rural Development, vol. 41.

12. Zegar, J.S. (2012), "Macroeconomic conditions for using rural labor resources", Wiejskie rynki pracy — zasoby, aktywizacja, nowe struktury [Rural labor markets — resources, activation, new structures], Studia KPZK PAN T.CXLV, Warsaw, Poland, pp. 52—77.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.12.017: 504.069: 620.91

Ю. В. Самойлик,д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-1335-2331

В. В. Сімон,

здобувач наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 051 Економіка, Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0002-7765-346X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.40

ЕКОЛОГО-ЕНЕРГЕТИЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Samoilik,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of Department
of Economy and International Economic Relationship, Poltava State Agrarian Academy

V. Simon,

PhD student of economic science, Poltava State Agrarian Academy

ECOLOGICAL AND ENERGY INNOVATIONS AS A FACTOR OF ENSURING THE ECONOMIC SUSTAINABILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Обґрунтовано рекомендації щодо забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств за рахунок впровадження еколого-енергетичних інновацій. Проаналізовано генезис категорії "економічна стійкість". Виявлено особливості забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств. Обґрунтовано, що в сучасних умовах можна виділити чотири складові стійкого розвитку аграрних підприємств: економічну, соціальну, екологічну, енергетичну. Запропоновано впровадження проєкту із енергозбереження, зокрема за рахунок переходу на альтернативні джерела енергії. Проаналізовано структуру світового споживання енергоресурсів, визначено місце альтернативної енергетики в цій структурі. Здійснено характеристику підприємств-виробників сонячних панелей в Україні. Обґрунтовано доцільність впровадження проєкту з виробництва сонячних панелей на базі аграрного підприємства великих розмірів. Охарактеризовано основні технологічні операції та потреби в ресурсному забезпеченні, розраховано економічний ефект від реалізації проєкту та його вплив на соціальну та екологічну складові стійкого розвитку аграрного підприємства.

It has been substantiated that the effective enterprise's activity under up-to-date conditions of the market relations development significantly depends on the level of its economic stability. This issue is especially relevant in the current economic crisis caused by the spread of COVID-19, because many entities have been turned out under threat. Economic stability is a complex indicator that embodies the economic activity efficiency, competitiveness, the ability to accumulate resources to resist the destructive environment factors.

Recommendations for ensuring the economic sustainability of agricultural enterprises through the implantation of environmental and energy innovations have been substantiated. The genesis of the category "economic stability" has been analyzed. The ensuring economic stability peculiarities of agricultural enterprises have been revealed. It has been substantiated that under modern conditions it has been possible to allocate four components of sustainable development of the agricultural enterprises: economic, social, ecological, energy. It has been proposed to implement an energy-saving project, in particular through the conversion to alternative energy sources. The structure of world energy consumption is analyzed, the place of alternative energy in this structure is determined.

It has been proved that the main advantage of using energy from solar power plants is affordability. Ukraine has such natural and climatic conditions that even in winter there is enough sunlight that can produce a certain amount of energy. The solar battery produces enough energy to meet household and some industrial needs, ensuring energy independence. At the same time, the installation of solar panels does not require careful care, except for periodic cleaning. The solar power systems advantage is their easy scalability, which allows you to invest in the expansion of the solar power plant gradually.

The enterprises-manufacturers of solar panels in Ukraine characteristic has been carried out. The solar panels production project on the basis of a large agricultural enterprise implementing has been substantiated. At the same time, the main technological operations and resource requirements are characterized; the economic effect of the project and its impact on the social and environmental components of the agricultural enterprises sustainable development is calculated.

Ключові слова: економічна стійкість, стійкий розвиток, еколого-енергетичні інновації, альтернативна енергетика, аграрне підприємство.

Key words: economic stability, sustainable development, ecological and energy innovations, alternative energy, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективна діяльність підприємства у сучасних умовах розвитку ринкових відносин суттєво залежить від рівня його економічної стійкості. Стійкий розвиток підприємства є пріоритетним стратегічним завданням та основою його конкурентоспроможності. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сучасної економічної кризи, викликаній поширенням COVID-19, оскільки стан низки суб'єктів господарювання опинився під загрозою. Економічна стійкість — це комплексний показник, який уособлює в собі ефективність господарської діяльності, конкурентоспроможність, здатність акумулювати ресурси для протистояння деструктивним чинникам зовнішнього середовища. На стан підприємств впливають глобалізаційні виклики, які проявляються як у загостренні конкуренції, так і у появі нових можливостей росту. Водночас стійкий розвиток у сучасних умовах не можливий без інновацій, особливо важливе значення мають нововведення у сфері екології та енергетики, оскільки саме ці проблеми наразі є найбільш гострими.

Дослідження феномену економічної стійкості та її залежності від еколого-енергетичних інновацій надзвичайно актуальне для аграрних підприємств, оскільки зазначений сектор економіки, по-перше, відіграє стратегічне значення для формування продовольчої безпеки; по-друге, забезпечує наповнення державного бюджету; по-третє, в аграрному секторі економіки зайнято близько п'ятої частини економічно активного населення; по-четверте, в умовах економічної кризи виникли прогнози щодо можливої загрози суттєвого зменшення продовольства, тобто виникнення продовольчої кризи; по-п'яте, оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств має свою специфіку через використання особливого ресурсу — землі. Таким чином, проведення дослідження в цьому напрямі є актуальним і своєчасним.

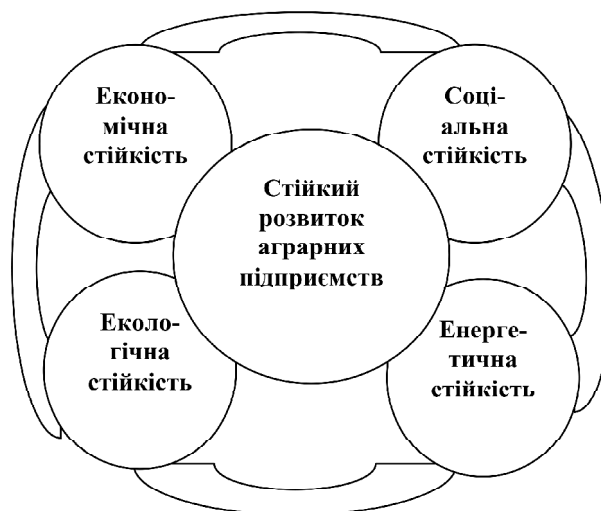
АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання економічної стійкості підприємств різних галузей займалися О. Андрійчук, І. Ансофф, В. Аранчій, В. Беренс, Ю. Брігхем, О. Василенко, І. Вініченко, Дж.К. Ван Хорн, А. Мельник, Е. Хелферт, Н. Шандова та ін.

Вперше термін "економічна стійкість" був вжитий при розгляді проблем обмеженості природних ресурсів, які спровокували виникнення енергетичних криз 1973 та 1979 років: метою концепції економічної стійкості було забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі економічного і раціональнішого використання ресурсів; згодом вона була відображена у теорії економічної безпеки держави — "ecosestate" ("economic security of state") [2, с. 101]. Згодом теорія стійкого економічного розвитку набула широкого розповсюдження серед країн з ринковою економікою. Так, у 1992 році було прийнято концепцію сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро, яка передбачає гармонізацію відносин у системі економічних, соціальних, екологічних відносин. Така концепція є актуальною по сьогодні, регулярно відбуваються відповідні саміти, на яких підводяться підсумки про досягнуті результати щодо оптимізації показників економічного зростання, не ставлячи водночас під загрозу існування майбутніх поколінь з економічної, соціальної та екологічної точок зору. Все більшого значення набувають енергетичні та екологічні аспекти забезпечення економічної стійкості підприємств, зокрема ці питання розвинуті у працях [1, 7, 10].

На сьогодні забезпечення економічної стійкості стає все складнішим через посилення антропогенного навантаження, нестабільність економіки, появи низки нових чинників, глобалізаційними викликами. Як наслідок, з'являються нові наукові дослідження, присвячені питанням діагностики економічної стійкості. Попри значну кількість праць, присвячених про-

Рис. 1. Структурні складові стійкого розвитку аграрних підприємств

Джерело: побудовано авторами.

блематиці економічної стійкості, зазначене питання потребує розвитку, оскільки з'являються нові чинники та проблеми в даному напрямі, особливо енергетичного та екологічного характеру, що потребує інноваційного підходу, а отже, і проведення додаткових розвідок у цьому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо напрямів впровадження еколого-енергетичних інновацій для забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств, обґрунтування проекту щодо виробництва сонячних батарей на базі великого аграрного підприємства, який забезпечить енергонезалежність та гармонізацію зв'язків між економічною, соціальною та екологічною складовими елементами стійкого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стійкість — це узагальнююча комплексна категорія, яка не може бути обмежена діагностикою лише одного аспекту діяльності суб'єкта господарювання. Така дефініція є багатогранною і відображає як життєвий цикл економічної системи, так і ефективність та конкурентоспроможність її функціонування.

Економічна стійкість аграрних підприємств є однією з головних умов успішної та стабільної роботи в ринкових умовах. Економічна стійкість характеризує такий стан фінансово-економічних ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості, рентабельності та

забезпечення процесу розширеного відтворення [3, с. 10].

Існуючі підходи до розгляду "економічної стійкості функціонування та розвитку підприємства" в економічній науці, на думку О.П. Андрійчука та С.А. Бурого, можна поділити на чотири групи: розгляд стійкості із застосуванням терміну "Steady state" (стійкий стан), який відображає умови динамічної рівноваги економічної системи; розгляд проблеми стійкості підприємства з точки зору його фінансової стійкості, уникнення банкрутства і забезпечення конкурентоспроможності; розгляд проблеми стійкості відповідно до положень концепції "стійкого розвитку" ("sustainable development"); використання як основи концепції стійкого економічного зростання (sustained positive economic growth), що характеризує динамічну рівновагу економічної системи і її ефективний розвиток [2, с. 101].

У сучасних умовах можна виділити чотири складові стійкого розвитку аграрних підприємств (рис. 1).

Отже, для стійкого розвитку аграрних підприємств необхідне збалансування чотирьох складових: економічної, соціальної, екологічної та енергетичної. Для забезпечення ефективного поєднання зазначених елементів важливе значення набувають екологічні інновації, пов'язані із енергетичною та соціальною сферою, а також забезпечать економічний ефект. У контексті цієї концепції актуальним є впровадження проектів із енергозбереження, зокрема за рахунок переходу на альтернативні джерела енергії. Зазначений напрям розвитку, по-перше, сприятиме енергонезалежності як окремих суб'єктів господарювання, так і держави в ціло-

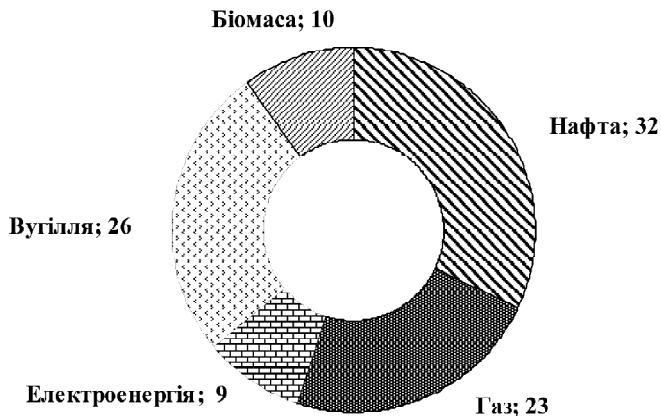

Рис. 2. Структура енергоспоживання у світі, 2018 р., %

Джерело: узагальнено авторами за [9].

му; по-друге, забезпечить зниження негативно-го впливу на екологію; по-третє, позитивні кліматичні та екологічні зміни від розвитку альтернативної енергетики забезпечать поліпшення соціальних умов життєдіяльності, крім того,

реалізація даних проектів передбачає створення нових робочих місць, що забезпечує соціальний ефект; по-четверте, енергія, видобута з альтернативних джерел, нині за досконалої технології є дешевшою за традиційну енергію, крім того, енергонезалежність дозволить формувати довготермінові плани розвитку з більш точними даними щодо вартості енергоносіїв, у чому і проявляється економічний ефект.

У структурі споживання енергії найбільшу питому вагу у світі займає нафта — 32 %, на другому місці знаходиться вугілля — 26 %, на третьому (23 %) — газ, біомаса забезпечує 10% потреб в енергії, 9 % — це електроенергія (рис. 2).

В Україні "зелена" енергетика розвивається досить активно. Наразі зафіксовано 15665 (875 промислові, 14790 СЕС домогосподарств) об'єктів відновлюваної електроенергетики, яким встановлено "зелений" тариф [6]. Водночас Україна входить до десятки лідерів Європи за темпами розвитку сонячної енергетики.

Таблиця 1. Характеристика підприємств-виробників сонячних панелей в Україні

Вид виробництва	Характеристика виробників
Виробники без виробничих потужностей в Україні	Компанії, які замовляють готові панелі за кордоном, здебільшого у Китаї, але продаються під українським брендом. Наприклад, сонячні панелі під брендом Altek (та частково – Kvazar). Ці панелі замовляються на китайських заводах і продаються в Україні під власним брендом. Подібні компанії організовують стабільні поставки сонячних батарей в Україну і забезпечують гарантійну підтримку
Виробники, які закуповують складові елементи панелей як в Україні, так і за кордоном, при цьому збирають їх на українських складальних лініях	Kness, м. Вінниця – обладнано складальною лінією від китайського виробника Boostsolar. Потужність першої черги – 200 МВт сонячних панелей у рік. Після запуску другої черги, річна потужність заводу сягне 400 МВт. Більшість комплектуючих завозяться з-за кордону: фотоелементи, скло, плівка. В Україні закуповують алюмінієві рамки. Складальна лінія дозволяє збирати панелі потужністю від 270 до 370 Вт. ENHOL Energodar, м. Енергодар – для виробництва сонячних панелей, компанія закуповує китайські фотоелементи та плівку, в Україні – скло та рамку. Максимальна річна потужність складальної лінії – 10 МВт, випускається дві модифікації батарей – полікристалічні сонячні панелі на 260 Вт та на 275 Вт. InfoSvyaz, м. Одеса – для виробництва панелей, компанія закуповує фотоелементи в Китаї, в Україні відбувається збірка сонячних панелей. Потужності складальної лінії становлять 160 кВт на місяць. Після запуску другої черги складальної лінії, щомісячна потужність повинна зрости до 550 кВт. Асортимент продукції – полікристалічні панелі потужністю 275 Вт
Виробники повного циклу	В Україні є два заводи, на яких можна виконати всі етапи створення сонячної панелі: від вирощування і порізки кремнію до складання готового фотомодуля: Kvazar, м. Київ – є обладнання для порізки кремнію, обладнання для збірки готових фотомодулів, а також устаткування для контролю якості виробництва. Потужності виробництва складають близько 30 МВт/рік. Зараз компанія Квазар-7 – компанія займається як поставкою сонячних панелей китайського виробництва під власним брендом, так і складанням панелей в Україні із імпортованих елементів. За наявності замовлення на велику партію, у компанії можуть запустити все існуюче обладнання (в т.ч. порізки кремнію). Prolog Semicor, м. Київ створена в 1997 р. як виробник полірованих кремнієвих пластин для мікроелектроніки. У 2014 р. компанія запустила власну лінію по складанню сонячних панелей та освоїла власне виробництво полікремнію. Потужність виробництва сьогодні складає 12 МВт/рік. Компанія має два заводи – у Львові та Києві. Під брендом Prolog Semicor випускаються монокристалічні панелі потужністю від 10 до 300 Вт

Джерело: узагальнено авторами на основі [8].

У Міністерстві енергетики та захисту довкілля України було розроблено Концепцію "зеленого" енергетичного переходу України до 2050 р., яка передбачає повне заміщення вугільної генерації та перехід економіки України, яка базується на використанні викопних видах палива — вугілля, нафти, газу, до кліматично нейтральної економіки в довгостроковій перспективі. Основними індикаторами виконання відповідно до Концепції є: енергоефективність, тому що кожний КВт не виробленої енергії є екологічним, а кожна гривня вкладена в енергоефективність повертається через мультиплікатор у 3 грн; збільшення частки чистих видів палива до 70 % до 2050 р.; зменшення частки видобувних галузей в економіці та відповідно повне заміщення вугільних ТЕС до 2050 р.; інтеграція енергетичних ринків України з європейськими [4; 5].

Водночас на початку 2020 р. в Україні суттєво посилилась енергетична криза через надвисокий "зелений" тариф, який є не вигідним для держави. Як наслідок, довелося переглянути режими роботи атомних та теплоелектростанцій в напрямі їх скорочення, що має низку негативних економічних та соціальних наслідків. Крім того, урядом переглянуто ставку "зеленого тарифу" у бік зменшення, що робить розвиток сонячної енергетики з точки зору бізнесу менш вигідним. Однак цей енергетичний напрям залишається ефективним для забезпечення внутрішніх потреб підприємств та домогосподарств. А також розвиток альтернативної, зокрема, сонячної, енергетики є необхідним з екологічної точки зору.

Основною перевагою використання енергії із сонячних електростанцій є доступність. В Україні сформовані такі природно-кліматичні умови, що навіть взимку достатньо сонячних променів, які зможуть виробити певну кількість необхідної енергії. Сонячна батарея виробляє достатню кількість енергії для задоволення побутових та деяких виробничих потреб, забезпечуючи енергетичну незалежність. Водночас встановлення сонячних батарей не потребує ретельного догляду, за винятком періодичної чистки. Перевагою сонячних електросистем є їх легка масштабованість, що дозволяє здійснювати інвестиції в розширення сонячної електростанції поступово.

Здебільшого представники бізнесу та домогосподарства використовують вже готові сонячні панелі, які виготовлені закордонними виробниками. Проте, виробництво даних уста-

новок уже налагоджено і в Україні. Національних виробників сонячних електростанцій можна поділити на три категорії: компанії, які замовляють готові панелі за кордоном (здебільшого з Китаю), а в Україні здійснюється лише їх монтаж, водночас ці установки реалізуються під українським брендом; друга категорія — це підприємства, які мають частковий цикл виробництва, дані компанії купують окремі елементи в іноземних виробників, а збірку здійснюють в Україні, також здійснюють монтаж, налагоджують дистрибуцію і гарантійну підтримку; третя категорія — виробники із повним циклом виробництва, які здійснюють всі етапи виробництва (виращування та розрізання кремнію, складання та монтаж панелей, дистрибуція та гарантія) (табл. 1).

Внутрішнє виробництво сонячних панелей в Україні є перспективним напрямком розвитку промисловості, що може забезпечити як внутрішні потреби, так і сформувати експортоорієнтований вектор розвитку. Отже, враховуючи переваги використання сонячної енергії, варто обґрунтувати перспективний напрям виробництва сонячних батарей (панелей) на базі великих агроформувань, зокрема агрохолдингів. Водночас можна виділити низку переваг такого виробництва:

- наявність вільних площ та виробничих потужностей для розміщення виробництва;
- значні потреби в енергії для сільського господарства, порівняно із іншими галузями;
- можливість створення повного агропромислового виробничого циклу "виробництво ресурсів — виробництво сільськогосподарської продукції — переробка — зберігання, складування — реалізація";
- здешевлення кінцевої продукції за рахунок зниження собівартості виробництва енергії;
- забезпечення повної енергонезалежності та зменшення відповідних ризиків;
- диверсифікація діяльності агрохолдингів і отримання додаткових прибутків;
- можливість отримання державних дотацій та "дешевих" кредитів.

Особливості виробництва сонячних електростанцій для промисловості полягають у способах перетворення сонячної радіації, які залежать від конструкції електростанції. У контексті пропонованого інвестиційного проекту для аграрного підприємства пропонується виготовляти сонячні електростанції на основі використання фотоелектричного ефекту на базі кремнієвих фотоелектричних модулів наземного застосування, ця технологія є найбільш роз-

Таблиця 2. Економічна ефективність проекту з виробництва сонячних панелей та використання сонячної енергії в аграрному підприємстві великого розміру

Економічні показники	Вартість, тис. грн
Всього витрат на виробництво сонячних панелей	2860,4
У тому числі	135,4
Експлуатація приміщення (цех, площею 100 м ²)	
Вартість сировини, матеріалів для виготовлення панелей	938,0
Вартість електроенергії для виробничих потреб	52,5
Амортизація	93,0
Заробітна плата	1585,5
Накладні витрати	56,0
Прогнозована собівартість 1 кВт енергії, виробленої на сонячній електростанції, грн	0,45
Фактична середній вартість енергії для промисловості (електроенергія, біодизель, телостанції тощо) за 1 кВт, грн	1,75
Середня річна потреба в енергії для аграрного підприємства площею 10000 га, МВт	370
Економічний ефект	481,0
Термін окупності проекту, років	6

Джерело: розраховано авторами.

повсюдженою. Виробництво сонячних панелей технологічно є досить складним. Для дотримання екологічних вимог планується виготовлення органічних батарей. Відмінність неорганічних батарей від органічних полягає у технології: для виготовлення кремнієвих сонячних батарей застосовуються шкідливі речовини, при цьому, виникають проблеми з утилізацією. Органічні батареї зі високим ступенем екологічності виготовляються на основі полімерів, у якості світло поглинаючих матеріалів використовуються органічні напівпровідники, такі як поліфенілен, вуглецеві фулерени, фталоціанін міді, товщина плівок становить 100 нм. Такі батареї мають невисокий коефіцієнт корисної дії, однак перевагами таких панелей є низька вартість виробництва; нескладний процес виробництва та відсутність шкідливого впливу на навколишнє середовище. Технологічний процес виробництва сонячних панелей складається з таких етапів: розрізання, очищення, структурування полімерних пластин; нанесення та випаювання фосфору на пластину; нанесення протипідбиваючого шару; металізація поверхні та сушка пластин; приєднання електроконтактів до колектора; вирівнювання та обрамлення пластин алюмінієвими рамками пластини; тестування.

Для виробництва сонячних панелей необхідно придбати виробничу лінію, яка складається з різальної лазерної машини, ламінатора, обрамлюючої машини, машини для очищення поверхні пластин, спеціальних столів, автоматів для перевірки та тестування колекторів. В Україні виробництво такого обладнання не налагоджене, тому доцільним є придбання інозем-

ного устаткування. Таким чином, можна розрахувати економічний ефект від виробництва сонячних панелей та подальшого використання сонячної енергії (табл. 2).

Отже, у перший рік реалізації проекту передбачаються поточні витрати у сумі 2860,4 тис. грн. Собівартість 1 кВт сонячної енергії може становити близько 0,45 грн, що у 3,9 рази менше, порівняно із діючими тарифами на енергоносії для промисловості. Таким чином, термін окупності цього проекту для аграрного підприємства, площею 10000 га, складе близько 6 років. Крім економічного ефекту, важливе значення має можливість екологізації виробництва, а також соціальний ефект, який полягатиме у створенні додаткових робочих місць та поліпшенні умов праці.

Таким чином, реалізація проектів з енергонезалежності, а саме налагодження виробництва сонячних панелей з метою подальшого використання генерованої енергії забезпечить довготривалий стійкий економічний розвиток аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючим показником ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємства є економічна стійкість, яка суттєво пов'язана з ресурсним потенціалом та можливостями швидкого реагування на зміни в зовнішньому середовищі. Економічна стійкість низки суб'єктів господарювання суттєво погіршилась у зв'язку із кризою, пов'язаною з пандемією корона вірусу. Для аграрних підприємств питання економічної стійкості є особливо актуальним, оскільки дія деструктивних чинників в цьому секторі є особливо вагомою в останні роки. Стійкий розвиток аграрного підприємства має ґрунтуватись на поєднанні чотирьох підсистем: економічної, соціальної, екологічної та енергетичної, для ефективного поєднання яких важливе значення мають екологічні інновації, пов'язані із енергетичною та соціальною сферою, а також забезпечать економічний ефект.

В Україні "зелена" енергетика досить активно розвивається, про що свідчить зокрема той факт, що країна входить до Топ-10 лідерів Європи за темпами розвитку сонячної енергетики. Однак наразі в Україні суттєво посилюється енергетична криза через високий "зелений" тариф, за яким держава має компенсувати вартість енергії, повернутої в мережу. За таких умов ефективним наприя-

мом розвитку альтернативної енергетики в контексті забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств є власне виробництво сонячних батарей на потужностях і площах великих аграрних підприємств з першочерговою метою забезпечення внутрішніх потреб в енергії. Реалізація подібного проєкту забезпечить енергонезалежність, матиме екологічний та соціальний ефекти, термін окупності в середньому становить 6 років, який може бути менший за умови вдосконалення технологічних процесів, що в кінцевому підсумку сприятиме довгостроковому стійкому економічному розвитку аграрних підприємств.

Напрями подальших досліджень полягають в обґрунтуванні комплексного організаційно-економічного механізму забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств на основі впровадження екологічних та енергетичних інновацій у всі сфери діяльності суб'єктів господарювання.

Література:

1. Адаменко Я.О., Архипова Л.М., Москальчук Н.М. Методика екологічної оцінки використання відновлюваних джерел енергії. Екологічна безпека. 2015. № 2 (20). С. 37—42.
2. Андрійчук О. П., Бурій С. А. Управління економічною стійкістю підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 1. С. 100—102.
3. Аранчій В.І., Удовіченко М.О. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Економічні науки. Спецвипуск. 2012. С. 10—19.
4. Європа відмовляється від споживання. Міністерство енергетики та захисту довкілля. URL: <https://cutt.ly/GyLds0a> (дата звернення 12.05.2020).
5. Концепція "зеленого" енергетичного переходу України до 2050 року. URL: <https://menr.gov.ua/news/34424.html> (дата звернення 12.05.2020).
6. Найпотужніші сонячні електростанції України. Інфографіка. URL: <https://cutt.ly/QyLsbbm> (дата звернення 12.05.2020).
7. Петраков Я.В., Гнедіна К.В. Методика інтегрального оцінювання впливу альтернативної енергетики на навколишнє середовище в умовах нестаціонарної економіки. Проблеми економіки. 2017. № 4. С. 148—155.
8. Сонячні панелі українського виробництва: хто виробляє та де купити. Джоуль. Веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/IawjNfX>

9. Global Energy Statistical Yearbook 2019. URL: <https://yearbook.enerdata.net/coal-lignite/coal-production-data.html> (дата звернення 12.05.2020).

10. Samoilyk Iu., Svystun L. The prospects of the level increase of rural housing energy efficiency. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія економічні науки. 2019. № 2. С. 113—129.

References:

1. Adamenko, Ya.O. Arkhipova, L.M. and Moskalchuk, N.M. (2015), "Methodology of environmental assessment of the perfection of living innovations", *Ekolohichna bezpeka*, vol. 2 (20), pp. 37—42.
  2. Andriychuk, O. P. Bury, S. A. (2011) "Management of economic stability of the enterprise", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6, no. 1, pp. 100—102.
  3. Aranchiy, V.I. Udovichenko, M.O. (2012), "Integrated approaches to assessing the economic sustainability of agricultural enterprises", *Naukovi praci Poltavskoji derzhavnoji aghrarnoji akademiji: Ekonomichni nauky*, Special issue, pp. 10—19.
  4. Ministry of Energy and Environmental Protection (2020), "Europe refuses to consume", available at: <https://cutt.ly/GyLds0a> (Accessed 12.06.2020).
  5. Ministry of energy and environment protection of Ukraine (2020), "The concept of "green" energy transition of Ukraine until 2050", available at: <https://menr.gov.ua/news/34424> (Accessed 12.06.2020).
  6. Ukrinform (2020), "The most powerful solar power plants in Ukraine. Infographics", available at: <https://cutt.ly/QyLsbbm> (Accessed 12.06.2020).
  7. Petrakov, Ya.V. and Hnedina, K.V. (2017), "The method of the integrated assessment of the impact of alternative energy on the environment in a non-stationary economy", *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 148—155.
  8. Joule (2020), "Solar panels made in Ukraine: who produces and where to buy", available at: <https://cutt.ly/IawjNfX> (Accessed 12.06.2020).
  9. Enerdata (2020), "Global Energy Statistical Yearbook 2019", web-site. available at: <https://cutt.ly/NawmALE> (Accessed 12.06.2020).
  10. Samoilyk, Iu. Svystun, L. (2019), "The prospects of the level increase of rural housing energy efficiency", *Visnyk Cherkaskogho nacionaljnogho universytetu imeni Boghdana Khmeljnycjkogho. Serija ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 113—129.
- Стаття надійшла до редакції 16.07.2020 р.*

УДК 339.1:658.8

О. В. Кузик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-9683-8697

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.47

СТОРИФІКОВАНИЙ МАРКЕТИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Kuzyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Ivan Franko National University of L'viv

STORY-DRIVEN MARKETING IN THE ACTIVITY OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті досліджено способи залучення уваги споживачів до діяльності українських агропідприємств та їхніх товарів за допомогою сторіфікованого маркетингу. На підставі досліджень провідних світових компаній доведено високу ефективність та силу сторітелінгу у сучасних маркетингових комунікаціях. Визначено сутність та роль сторітелінгу у діяльності сучасного бізнесу та місце розповідей у житті кожної людини.

Звернено увагу на поведінку споживачів у процесі вибору товару чи послуги та ірраціональність такої поведінки. Відзначено ефективність розповідей у процесі прийняття споживчого рішення. Сторітелінг виступає засобом поділитися нормами та цінностями, розвитку довіри й відданості компанії, поширення знань і сприяння навчанню, що, зрештою, розвиває емоційний зв'язок між підприємством та цільовою аудиторією. Така взаємодія може допомогти українським агропромисловим компаніям реалізувати плани й отримати додаткові прибутки.

У статті обґрунтовано необхідність засвоєння особливостей і технік сторіфікованого маркетингу, що дасть змогу привернути увагу цільової аудиторії, створити довірчі відносини між брендом і споживачами, підвищити популярність торгової марки й бренду. Наведено приклади ефективного застосування сторітелінгу в Україні та визначено перспективи поширення історій через сарафанне радіо чи соціальні мережі, що сприяє залученню друзів, родичів і колег підписників. У статті звернено особливу увагу на ефективне сприйняття історій людьми завдяки створенню людського зв'язку, заснованому на емпатії. Відзначено можливість підвищення коефіцієнта конверсії маркетингових комунікацій для агробізнесів України завдяки сторітелінгу, особливо на ринку B2B. Обґрунтовано прагнення споживачів отримувати рекламу у вигляді розповідей-історій та вплив таких комунікацій на довготривалу взаємодію з цільовою аудиторією.

Сформульовано ключові елементи, котрі зумовлюють цінність сторітелінгу для українських агропромислових компаній. Виділено, яким чином сторіфікований маркетинг сприятиме агробізнесу в Україні вибудовувати тісні, довготривалі, лояльні, вигідні відносини зі своєю цільовою аудиторією. Окремо відзначено позитивну роль сторітелінгу у сучасних маркетингових комунікаціях підприємств і організацій зі споживачами. Виокремлено кроки, які доцільно здійснювати українським агропідприємствам у процесі політики просування із вказанням шляхів, методів та напрямів маркетингової діяльності.

The present article investigates the methods of attracting consumer attention to the activity of Ukrainian agricultural enterprises and their goods with the help of story-driven marketing. Based on the researches of the world's leading companies, the article substantiates the high efficiency and power of storytelling in modern marketing communications and determines the essence and the role of storytelling in the activity of the modern business and the place of stories in the life of every person.

Particular attention is paid to the behavior of consumers in the process of choosing a certain product or service and the irrationality of such behavior. The effectiveness of stories in the process of consumer decision-making is emphasized. Storytelling acts as a means of sharing norms and values, development of the customer trust and loyalty to the company,

spread of knowledge and promotion of education that ultimately leads to the establishment of the emotional connection between the company and its target audience. Such interaction can help Ukrainian agro-industrial companies in the implementation of their plans and generation of additional profits.

The article substantiates the need to master the specifics and techniques of the story-driven marketing, what will help to attract the attention of the target audience, to create trust-based relationships between the brand and consumers, to increase the popularity of the trademark and the brand. Examples of the efficient use of storytelling in Ukraine are cited and prospects for spreading stories through the word of mouth or via social networks helping to attract friends, relatives and colleagues of subscribers are determined. The article pays particular attention to the effective perception of stories by people through the establishment of the human communication based on empathy, emphasizes the possibility of increasing the conversion rate of marketing communications for agricultural companies of Ukraine with the help of storytelling, especially in the B2B market, substantiates the desire of consumers to receive advertising in the form of short stories and the impact of such communications on the long-term interaction with the target audience.

The key elements determining the value of storytelling for Ukrainian agro-industrial companies are identified. It is explained how story-driven marketing can help the Ukrainian agribusiness to develop close, long-term, loyal, and profitable relationships with its target audience. Special attention is paid to the positive role of storytelling in modern marketing communications of enterprises and organizations with consumers. The article also outlines the steps desirable for Ukrainian agricultural enterprises in the process of implementation of the promotion policy with the indication of ways, methods and directions of the marketing activity.

Ключові слова: маркетингові комунікації, аграрний бізнес України, сторітелінг, сторіфікований маркетинг, сторіноміка, інтегровані маркетингові комунікації, коефіцієнт конверсії, взаємодія зі споживачами.

Key words: marketing communications, agrarian business of Ukraine, storytelling, storynomics, integrated marketing communications, conversion rate, interaction with consumers.

ВСТУП

Багато бізнесів сьогодні намагаються віднайти способи захоплення уваги споживачів з метою донесення до останніх повідомлень про компанію, особливості її господарювання, товари (послуги), умови роботи на ринку та ін. Маркетологи пропонують ряд шляхів вирішення цього питання: від уже класичної реклами (на радіо, друкованої, в пресі) до модерних способів через контент маркетинг, Івент-маркетинг, нестандартні носії реклами, Buzz маркетинг тощо. Цікавими та недостатньо вивченими залишаються можливості застосування розповідей і сторіфікованого маркетингу, особливо для українських агропідприємств, які асоціюються в Україні і світі як виробники чогось особливого й натурального.

Упродовж останнього десятиліття сторітелінг уже посів достатньо вагоме місце у маркетингових комунікаціях багатьох компаній. Цей рух спричинило масове відторгнення споживачами деяких комунікаційних інструментів, зокрема реклами. Сьогодні вкрай важливим завданням стає необхідність викликати емоції та відчуття у споживача. З метою залучення уваги споживача, недостатньо надіслати йому кілька разів повідомлення — потрібно віднайти шлях викликати довіру та сприятливі асоціації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато науковців та фахівців у сфері маркетингу присвячують значну кількість праць вивченню різноманітних інструментів маркетингових комунікацій та нових способів залучення уваги споживачів. Серед іноземних авторів доцільно виокремити публікації Д. Аріелі, С. Бекман, П. Блум, Д. Вілленс, К. Грох, Т. Джераса, К. Келлера, Ф. Котлера, Р. Мак-Кінсі, Д. Райесто, А. Сімонс, Р. Сондерса та ін. Турбують питання ефективної маркетингової комунікаційної політики вітчизняних підприємств також українських науковців і маркетологів. Про це свідчать праці А. Варібрусової, А. Гуцала, Т. Завгородньої, Т. Мельник, В. Мірошніченко, Т. Нагорняк, Г. Полішко, А. Старостіні, В. Чалого, М. Лівіна та ін.

Попри значний інтерес до застосування інструментів маркетингових комунікацій українськими компаніями ряд питань залишаються відкритими та потребують глибшого аналізу. Попри аграрну орієнтованість національної економіки України, розвитку комунікаційних засобів в агропромисловому секторі присвячено недостатню увагу, а переваги й можливості застосування сторіфікованого маркетингу українськими агропідприємствами залишаються дослідженими на достатньо низькому рівні.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є з'ясування ролі та особливостей застосування сторіфікованого маркетингу як інструмента комунікаційної діяльності агропромислових підприємств України й світу.

До основних завдань дослідження слід зарахувати:

- аналіз сутності та особливостей застосування сторітелінгу в українському агробізнесі;

- оцінка чинників ефективності застосування історій у маркетингових комунікаціях агробізнесу;

- дослідження цінності сторітелінгу для українських агрокомпаній;

- з'ясування ролі побудови взаємин, заснованих на довірі, у сучасному бізнесі;

- визначення основних актуальних кроків, які варто здійснювати агропідприємствам України у процесі політики просування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні маркетингова комунікаційна діяльність та й увесь маркетинг зазнають швидких і глибоких змін. Дослідження американської IT-компанії "Adobe Systems", проведене у 2015 р., показало, що рентабельність реклами впродовж останнього десятиліття постійно знижується, з одночасним зростанням її вартості [3, с. 12]. Актуальні комунікаційні компанії підприємств містять дві складові:

1. Push-стратегія — застосування маркетингових каналів та комунікаційних кампаній, які спрямовані на підвищення обсягів продажу товарів чи послуг завдяки підштовхуванню.

2. Pull-стратегія — спрямування повідомлень до цільової аудиторії з метою створення інтересу навколо певного економічного блага, щоби перетворити його на потребу в продукті.

Основною частиною другої складової (Pull-стратегії) є сторітелінг, який передбачає створення та пересилання до цільової аудиторії переконливих історій. Сучасні дослідження у сфері маркетингу підтверджують високу ефективність та силу сторітелінгу [9], який буде ефективним для українських агрокомпаній та їхнього брендингу зокрема.

Сторітелінг є мистецтвом ділитися повідомленням у формі історії з цільовою аудиторією. Водночас повідомлення має містити головного героя (протагоніст) та кількох

інших персонажів, центральний сюжет, деякі конфлікти чи перешкоди, тему (одна ідея, яка повторюється протягом усього часу) та дугу розповіді.

Історії займають особливе місце у житті кожної людини. Якщо певна розповідь містить достатньо деталей та справжні емоції, отримувач повідомлення "вмикається" в історію, переживаючи її. Бренди агропромислових компаній можуть використовувати такий прийом, щоби цільова аудиторія зрозуміла, як їхні продукти додають цінності життю.

Правильно створена і подана цільовій аудиторії розповідь (сторітелінг) має важливе значення для розвитку організацій. Такі історії є засобом, за допомогою якого обмінюються та закріплюються знання, розвиваються і підтримуються корпоративні культури. Різні підходи щодо сторіфікованого маркетингу в організаціях — соціальний конструктивізм, організаційний символізм, критична теорія — використовувались протягом багатьох років для розуміння ролі, яку грає розповідь, особливо у вираженні організаційної культури. Розповідь в організаціях була визначена як засіб поділитися нормами і цінностями, розвивати довіру та відданість, ділитися мовчазними знаннями, сприяти навчанню й генерувати емоційний зв'язок. Розповіді є важливим підходом до реалізації планів, отримання додаткових прибутків, передачі стратегічного планування в організаціях [5, с. 153—159].

Багато концепцій та підходів сучасного управління бізнесом опираються на класичні теорії економіксу та маркетингу, ґрунтуючись на ідеї раціонального прийняття рішень споживачами. Відповідно останні, здійснюючи вибір товару, збирають усі факти, розглядають альтернативи та обирають найкращий варіант. За таких умов завданням маркетингових комунікацій є переконати покупця здійснити вибір на користь своєї компанії, надаючи логічно й обґрунтовано всі аргументи.

Споживачі, однак, часто демонструють ірраціональну поведінку. Саме тому все, що подають у сучасних комунікаціях є риторикою, оскільки зображує вигідні для комунікаційної кампанії аргументи, відкидаючи чи ігноруючи інше. Сутність маркетингових інструментів політики просування полягає у "публічному форумі, риторичних дебатах, платформі для переконання споживачів, що один продукт є кращим за інший" [3, с. 35].

Застосування такої риторики у маркетингових комунікаціях впродовж останніх кількох десятиліть розвинуло у споживачів скептицизм і негативне ставлення до компаній, поширених товарів, брендів [3, с. 36]. Часто це стає причиною необхідності пошуку нових:

- підходів у донесенні інформації до споживачів;
- способів побудови контактів із клієнтами;
- інструментів взаємодії із цільовою аудиторією.

Отже, маркетологам в агробізнесі доводиться опиратись великою мірою на інтуїцію як головну стратегію, попри доступ до значних обсягів інформації. Водночас ключовим у маркетингових комунікаціях залишаються три запитання:

1. Як заволодіти увагою споживачів?
2. Яким способом привабити клієнтів та утримати їхню увагу?
3. Яким чином винагородити своїх покупців?

Поведінкові мотиви споживачів дуже часто є підсвідомими. Пояснення причин придбання певного товару чи послуги покупцем може бути логічним, однак не завжди істинним. Нерідко споживачі не розуміють самого факту вибору економічного блага і мотивів покупки зокрема. Як споживачі ми поводимося певним чином, бо це видається очевидним, або так завжди поводитись раніше, чи колись так нам порадили робити, або ж вважаємо правильною саме таку дію [4, с. 57].

Вкорінені у свідомості споживачів звички достатньо рідко переглядаються. Саме тому застосування історії, розповіді, сторітелінгу у комунікаціях українських агрокомпаній дає змогу поглянути на "несвідомий вибір очима людини, котра його зрозуміла [4, с. 57]", а отже, зміст обрання певного товару набуває ознак розуміння тими, хто отримує комунікаційне повідомлення. Часто це є ключем до зміни вибору споживачем економічного блага на користь нашої компанії. Хороша розповідь допомагає увімкнути здатність до спостереження та глибокого аналізу власних почуттів, думок, внутрішнього досвіду.

У світі маркетингу сьогодні активно обговорюють ефективність застосування сторітелінгу у процесі побудови комунікаційних кампаній підприємств. Актуальним такий інструмент може бути для підприємств українського агросектору, для яких створення відповідних

історій, може стати провідною інформаційною технологією у процесі здобування "глибоких знань людської натури й особливостей її зв'язку із соціальною та фізичною сферами життя [3, с. 44] зі застосуванням "методики, певної техніки виконання, вивчення механізму дій та реакцій, розуміння ролі цінностей тощо..." [3, с. 45].

Засвоєння особливостей і технік сторітелінгового маркетингу допоможе українським агропромисловим компаніям ефективніше взаємодіяти з сучасними ринками та споживачами, дасть змогу:

- навчитись привертати, утримувати й винагороджувати увагу цільової аудиторії;
- створити довірчі відносини між брендом і споживачами;
- значно підвищити популярність торгової марки та бренду.

В Україні спостерігається зниження рентабельності діяльності агропромислових підприємств впродовж останніх років зумовлене багатьма чинниками, зокрема й кризовими явищами у національній економіці України та світовій. Доцільно, однак, звернути увагу на рівень маркетингової складової у діяльності вітчизняного аграрного бізнесу, яка не відзначається значними змінами і позитивною динамікою.

З погляду управління діяльністю підприємства в ринковій економіці доцільним є займатись першочергово основною діяльністю (наприклад, вирощуванням зерна, відгодівлею тварин чи виробництвом м'яса). Додаткові функції (у т.ч. й маркетингову комунікаційну діяльність) можна відтермінувати або ж перенести на аутсорсинг.

Можливо саме тому, попри аграрний напрям національної економіки України, впродовж останніх двадцяти років з'явилося і втрималось недостатньо багато брендів, які стали відомим в Україні та за її межами (подумайте скільки агропромислових підприємств та їхніх брендів пам'ятаєте!). Попри це, конкуренція на агроринку України та світу є значною й демонструє тенденцію до її загострення. Більше того, українські агропромисловики конкурують із усіма іншими виробниками товарів і послуг за певну частку доходів усіх споживачів.

Отже, українським агрокомпаніям варто звернути більшу увагу на маркетингову діяльність та, зокрема, її комунікаційну складову. Сьогодні для будь-якого бізнесу, і агропромислового зокрема, раціональним є робота над створенням "автентичного бренду, щоби

у свідомості споживачів він здавався значущим" [3, с. 154].

Очевидно, складно сфокусуватись на доцільності маркетингових інструментів, коли доводиться боротись зі сезонними коливаннями попиту, пропозиції і ринкової кон'юнктури, постійними змінами законодавства, низьким рівнем підтримки та допомогти держави (особливо малого та середнього бізнесу), коливаннями валютного курсу (адже більшість технологій імпортовані з-за кордону в іноземній валюті) тощо. Однак довготривала перспектива вимагає зосередження уваги на взаємодії з потенційними споживачами і ринками, комунікуванні з мікро- та макросередовищем.

Застосування ж інтегрованих маркетингових комунікацій сьогодні вимагає від підприємств значної активності: постійного урізноманітнення й удосконалення засобів спілкування із цільовою аудиторією. Доступ до сучасних споживачів — клопітка праця усієї компанії та її маркетологів, спрямована на побудову взаємин, заснованих на довірі. Водночас ключовим є досягнення однакового розуміння інформації: те, що розповідає бренд про себе, не може суперечити розповідям людей про бренд. Як зазначає сучасний сторітелінг: "...основна цінність історії має бути узгоджена з основною цінністю бренду" [3, с. 155]. Відсутність узгодженості розуміння інформації у маркетингових комунікаційних кампаніях агропідприємств формує у споживачів відчуття несправедливості й негативного впливу компанії та її товарів на життя.

Оскільки традиційні маркетингові комунікаційні інструменти втрачають силу впливу — компанії змушені постійно шукати нові способи спілкування з цільовою аудиторією та залучення додаткових клієнтів. Деякі розвинені агропромислові фірми почали активно застосовувати переваги сторітелінгу. Українські агрокомпанії теж звертають увагу на сторіфікований маркетинг у своїх комунікаціях, наприклад агроіндустріальний холдинг "МХП" (ведуть постійний блог "МХП Stories"), ТзОВ "Барком" (міні-фільми про "Своє. Свіже"), агрохолдинг Кернел Group (відеоблоги YouTube "Kernel Company") та інші.

Досвід провідних компаній світу, що застосовують сторітелінг [7, с. 176—178], вказує на необхідність пропонувати корисні й цікаві історії, на які чекатимуть потенційні покупці. Доцільним є спонукання підписатись на оновлення історій чи платформу уп-

равління взаємовідносинами з клієнтами, адже розсилання повідомлень-історій допомагає збудувати міцніші стосунки. Тим більше, що позитивна взаємодія компанії з клієнтами дає змогу поширити історії через сарафанне радіо, соціальні мережі, що, зрештою, допомагає залучити до лав клієнтів друзів, родичів чи колег своїх підписників.

Доволі часто можна почути, що успішний бізнес будується на ефективних історіях. Зумовлено це особливістю сприйняття кожної людини: любимо бачити, читати або чути історії, оскільки це створює людський зв'язок, заснований на емпатії. Саме тому сьогодні провідні маркетологи світу активно використовують силу розповідей у маркетингових комунікаціях своїх підприємств, намагаючись підвищити коефіцієнт конверсії.

На думку психологів, люди запам'ятовують історії у 22 рази краще, аніж факти й цифри. Тому фахівці стверджують, що правильно побудований сторітелінг може збільшити коефіцієнт конверсії (частка споживачів, які здійснили покупку після проведення маркетингової комунікаційної кампанії за певний період) на 30% [6]. Особливо важливим сторітелінг є на діловому ринку, який є ключовим для агропромислового сектора України. На його ефективність вказують дослідження контент-маркетингу: 62% маркетологів у США вважають ефективною тактику розповідей на ринку B2B [6]. Більше того, маркетологи прагнуть збудувати міцний і щасливий зв'язок зі своїми клієнтами і оповідання у формі сторітелінгу дають змогу здійснити це: близько 92% споживачів сьогодні прагнуть отримувати рекламу у вигляді розповідей-історій [6].

Розповсюдження мережі Інтернет в Україні та світі дало змогу споживачам миттєво оцінювати кожен товар чи послугу й виставляти на загальний огляд свій споживчий досвід. Це стосується будь-якого товару: від продуктів харчування до побутової техніки, нерухомості, цінних паперів тощо.

Тож українським агрокомпаніям необхідно працювати не лише над своїми товарами чи послугами, а й над своїми обіцянками, котрі мусять збігатись із очікуваннями цільової аудиторії. Сучасний споживач хоче відчувати, що цей товар, торгова марка, бренд чи компанія роблять його життя кращим.

Через надмірну кількість інформації, яка потрапляє до кожної людини маркетингові ко-

мунікації будь-якої компанії зазнають значного впливу шумового ефекту (зовнішнє відволікання уваги слухачів у процесі комунікації [2, с. 7]). Відповідно комунікаційні засоби мусять "прориватися" крізь цей шум. Подолати такі перешкоди можливо лише за умови пропозиції потенційним цільовим аудиторіям чогось нового: нових способів подання комунікацій, особливих підходів до клієнта, сучасних науково-технічних можливостей. Допомогти у цьому процесі може інфраструктура мережі Інтернет, яка володіє трьома "ключовими важелями інфраструктури" [3, с. 190]:

- органічний пошук;
- соціальні мережі;
- автоматизація маркетингових інструментів (зокрема автоматичне розсилання).

Більшість агробізнесів в Україні сьогодні не застосовують жоден тип розповідей у своїй маркетинговій стратегії, що має прямий вплив на рівень рентабельності маркетингових комунікаційних кампаній. Загалом можна виділити три ключових елементи, тісно пов'язаних між собою, котрі зумовлюють цінність сторітелінгу для українських агропромислових компаній:

1. Необхідність розуміння ментальних та емоційних процесів, створених розповідями, у сучасному світі в процесі реалізації та просування своєї продукції.

2. Успіх сучасного аграрного підприємства можливий за умови активного фізичного і духовного залучення та заангажованості кожного працівника у процес всієї діяльності.

3. Раціональним сьогодні є застосування досягнень практичної психології з метою стійкого впливу на мікросередовище компанії (постачальників, покупців, конкурентів, контактні аудиторії тощо) зі збереженням позитивного ставлення між сторонами.

Опираючись на ряд досліджень фахівців з маркетингу, котрі відзначають позитивну роль сторітелінгу у сучасних комунікаціях підприємств і організацій зі споживачами [1; 8; 10], можемо виокремити ряд кроків, які доцільно здійснювати українським агропідприємствам у процесі політики просування:

1. Проведення комунікаційної кампанії має враховувати аналітичні методи мислення (зокрема індукцію і дедукцію), водночас для вищої результативності мусить опиратись на причинно-наслідкові зв'язки.

2. Застосування лише позитивної інформації про компанію та її товари в комунікаціях може знизити довіру клієнтів, тому доцільним є використання прогресивних ускладнень, що

робитиме переконливішою і правдивішою версію бізнесу.

3. Доцільним є використання в комунікаціях усіх рівнів антагонізму, з метою створення історії, здатної досягнути сердець споживачів [3, с. 134], через зміну заряду цінності завдяки конфлікту.

4. Повідомлення створені у процесі маркетингових комунікацій мають розважати з одночасним пропагуванням основних цінностей бізнесу для впливу на сприйняття бренду та збільшення ймовірності покупки.

5. Комунікаційні кампанії повинні передбачати злиття головного героя чи події з цільовою аудиторією: це закріплює угоду між компанією та споживачами.

Таким чином, додавання сторіфікованого маркетингу до комунікаційних кампаній агропідприємств в Україні сприятиме:

1. Вибудовуванню тісніших та довготривалих взаємовідносин із цільовою аудиторією.

2. Додаванню людського елемента до змісту комунікаційних повідомлень та бренда відповідно.

3. Забезпеченню позитивного враження та приємного бачення цільовою аудиторією товарів, послуг, бренду, компанії.

4. Підвищенню довіри до агротоварів чи послуг, адже розповідь має ширші рамки за рекламу.

5. Створенню лояльності до бренду, що допомагатиме просувати економічні блага та весь бізнес завдяки споживачам, сарафанному радіо й неформальним вербальним комунікаціям.

6. Полегшенню взаємодії з клієнтами у фрагментованому світі ЗМІ.

7. Поєднанню всіх маркетингових комунікацій в одне ціле (ефект інтеграції).

8. Підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємства та його товарів.

ВИСНОВКИ

1. Загальноприйняті підходи до маркетингових комунікацій стали риторикою, оскільки зображують лише вигідні аргументи, повністю ігноруючи іншу складову. Довгий період використання такої риторики у комунікаціях сформувало негативне ставлення споживачів до багатьох компаній, товарів і брендів. Відповідно в агробізнесі сьогодні доводиться шукати нові способи доступу до споживчої уваги, часто опираючись на інтуїцію та емоції покупців, з метою збагнути несвідому поведінку останніх.

2. За таких умов маркетингові комунікаційні кампанії агробізнесів України доцільно доповнити застосуванням сторітелінгу,

щоби увімкнути у споживачів здатність до спостереження й аналізу почуттів, думок, досвіду. На фоні кризових явищ у національній економіці та агробізнесі така діяльність може стати джерелом довготривалої ефективної господарської діяльності та раціональним способом взаємодії з цільовою аудиторією.

3. Для сучасного споживача вкрай важливим є узгодженість інформації у маркетингових комунікаційних кампаніях агропідприємств. Саме це є запорукою формування відчуття справедливості й позитивного впливу компанії та її товарів на життя клієнта. Ряд українських агропромислових бізнесів активно працюють над цим та досягли позитивних результатів.

4. Багато міжнародних компаній сьогодні використовують силу розповідей у маркетингових комунікаціях з метою підвищення коефіцієнту конверсії через створення додаткового зв'язку, заснованого на емпатії. Психологи підтверджують краще запам'ятовування розповідей, порівняно із фактами і цифрами. Ще більш актуальним це є для ринку B2B.

5. Застосування сторіфікованого маркетингу українськими агропідприємствами може сформувати довготривалі відносини з покупцями, підвищити довіру до компанії та її товарів, збільшити рівень конкурентоспроможності, сформувати лояльність до бренда.

Література:

1. Лівін М. Сторітелінг для очей, вух і серця. К.: Наш Формат. 2019. 184 с.
2. Майовець Є., Кузик О. Маркетингові комунікації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 192 с.
3. Мак-Кі Р., Джерас Т. Сторіноміка: маркетинг у пост рекламну епоху. Пер. з англ. Є. Голобородько. Х.: Віват, 2019. 240 с.
4. Симмонс А. Сторителлінг. Как использовать силу историй. Пер. с англ. А. Анваера. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 272 с.
5. Beckman Sara L., Bary Michael. Design and Innovation through Storytelling. International Journal of Innovation Science, 2009. Vol. 1, Nr.4. p. 151—160.
6. Bhattacharya J. 7 Examples of Storytelling Content You Can Use in Your Marketing Campaigns. Single Grain. 23.08.2019. URL: <https://www.singlegrain.com/content-marketing-3/7-examples-of-storytelling-content-you-can-use-in-your-marketing-campaigns/>
7. Carter Lee Hartley. Persuasion: Convincing Others When Facts Don't Seem to Matter. Kindle Edition: TarcherPerigee, 2019. 270 p.

8. Pulizzi, Joe. The Rise of Storytelling as the New Marketing. Publishing Research Quarterly. 2012. Volume 28. Pp. 116—123.

9. Prusak L., Groh K., Denning St., Brown J.S. Storytelling in Organizations. Why Storytelling is Transforming 21st Century Organizations and Management. USA: Butterworth-Heinemann, 2004. 208 p.

10. Woodside Arch G. Special Issue: Brand — Consumer Storytelling Theory and Research. June 2010. Vol. 27. Issue 6. Pp. 531—540.

References:

1. Livin, M. (2019), *Storitelinh dlia ochej, vukh i sertsia [Storytelling for eyes, ears and heart]*, Nash Format, Kyiv, Ukraine.
  2. Majovets', Ye. and Kuzyk, O. (2013), *Marketynhovi komunikatsii [Marketing communications]*, L'vivs'kyj natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
  3. Mak-Ki, R. and Dzheras, T. (2019), *Storinomia: marketynh u post reklamnu epokhu [Historomics: marketing in the post advertising era]*, Vivat, Kharkiv, Ukraine.
  4. Symmons, A. (2013), *Storytellynh. Kak yspol'zovat' sylu ystoryj [Storytelling. How to harness the power of stories]*, Mann, Yvanom y Ferber, Moscow, Russia.
  5. Beckman, S.L. and Bary, M. (2009), "Design and Innovation through Storytelling", *International Journal of Innovation Science*, vol. 1, no. 4, pp. 151—160.
  6. Bhattacharya, J. (2019), "7 Examples of Storytelling Content You Can Use", *Your Marketing Campaigns*. Single Grain, available at: <https://www.singlegrain.com/content-marketing-3/7-examples-of-storytelling-content-you-can-use-in-your-marketing-campaigns/> (Accessed 20 June 2020).
  7. Carter, L.H. (2019), *Persuasion: Convincing Others When Facts Don't Seem to Matter*, Kindle Edition: TarcherPerigee, NY, USA.
  8. Pulizzi, J. (2012), "The Rise of Storytelling as the New Marketing", *Publishing Research Quarterly*, vol. 28, pp. 116—123.
  9. Prusak, L. Groh, K. Denning, St. and Brown, J.S. (2004), *Storytelling in Organizations. Why Storytelling is Transforming 21st Century Organizations and Management*, Butterworth-Heinemann, USA.
  10. Woodside, A.G. (2010), "Brand - Consumer Storytelling Theory and Research", *June. Psychology & Marketing special issue*, vol. 27, no. 6, pp. 531—540.
- Стаття надійшла до редакції 25.06.2020 р.*

УДК 330.142.26: 658.15.011.4

В. Г. Гончарова,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-5556-7192

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.54

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ПОВ'ЯЗАНИМИ ОСОБАМИ

V. Goncharova,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor
of accounting and taxation, Zaporizhia national university

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE AUDIT OF RELATED PARTIES TRANSACTIONS

У статті розглядаються у функціональній площині операції з пов'язаними особами, які за деяких обставин потенційно можуть призвести до більш високого ризику суттєвих викривлень фінансової звітності, ніж інші операції з третіми сторонами у міжсуб'єктному орієнтаційному процесі. Зазначено, що для аудиторів є важливим сформулювати набір ідентифікованих недоліків щодо операцій із пов'язаними особами, оскільки такі операції розглядаються як зона високого ризику, що впливає на модифікацію аудиторської думки. У статті обґрунтовано дієві аудиторські процедури, які розроблені у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок операції з пов'язаними сторонами. Виокремлено проблемні сфери та потенційні показники наявності відносин та операцій з пов'язаними сторонами, які не розкриті у фінансовій звітності клієнта. Запропоновано методичний підхід, що передбачає впровадження п'яти етапів щодо аудиту операцій із пов'язаними сторонами, який забезпечують розуміння та виконання аудиторських процедур реагування на виявлені ризики, що створюють середовище для якості аудиту.

This article addresses in a functional area to related party transactions that, in some circumstances, could potentially lead to a higher risk of material misstatement of financial statements than other transactions with third parties in an inter-entity oriented process. The wide variety of contexts in which related-party transactions occur suggests that it is important for auditors to form a set of identified deficiencies in related party transactions, whereas such transactions considered as a high-risk area that affects the modification of the auditor's opinion. The article substantiates effective audit procedures that responds to the assessed of material misstatement risks of financial statements as a result of related party transactions. In addition, it includes the problem areas and potential indicators of relationships and transactions with related parties that are not disclosed in the financial statements of clients. The audit practice in European countries shows that most of the grounds for modifying the audit opinion related to the concealment (non-disclosure) of related parties and transactions with them, including those related to payments to senior staff, lease transactions, etc. used by companies as an incentive to manage profits, which increases the likelihood of significant misstatement in the financial statements. That is, a modification of the auditor's opinion is the auditor's response to higher audit risks. Proposed methodological approaches to the audit of related party relationships and transactions, based on five stages to strengthen audit quality in this area. It highlights the critical importance of planning the audit of related party relationships and transactions, the need to involve the entire audit team in this, to assign staff with the appropriate level of experience to audit this area and upfront discussions with the client to identify related parties. A key part of the planning process is

assessing the risk of material misstatement associated with related party relationships and transactions. This article highlights potential indicators of the existence of related party relationships and transactions. It also looks at understanding companies' internal controls, which identify related parties and record related party transactions, designing procedures to respond to identified risks and performing completion procedures. In response to the expectations of potential users of companies' financial statements, auditors should improve the quality of audit procedures in order to obtain appropriate and sufficient evidence of related party relationships and transactions to develop the information component.

Ключові слова: пов'язані сторони, операції з пов'язаними сторонами, розкриття інформації, зовнішній аудитор, аудиторські процедури, аудиторські докази, аудиторський звіт, аудиторська думка, модифікована аудиторська думка.

Key words: related parties, related party transactions, disclosure, external auditor, audit procedures, audit evidence, audit report, audit opinion, modified audit opinion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управлінські рішення доволі часто приймають в умовах інформаційної невизначеності, викривлення інформації чи витоку конфіденційної інформації. Враховуючи низку проведених державою глобальних реформ, пов'язаних із гармонізацією законодавства у сфері аудиту до вимог європейського законодавства, неможливо оминати питання необхідності ідентифікації відносин та операцій з пов'язаними сторонами та впливу не розкриття у фінансовій звітності цих операцій. Адже надання суб'єктом господарювання достовірної інформації, яка наводиться у фінансовій звітності, є по суті ефективним механізмом для отримання аудитором обґрунтованої впевненості у тому, що результати аудиту відповідають умовам завдання у кореляції з підвищенням рівня розуміння зацікавленими сторонами основних причин ідентифікованих недоліків з пов'язаними сторонами.

Реалії сьогодення до аудиту операцій із пов'язаними сторонами направлені в основному на теоретико-методичний процес виконання вимог концептуальної основи фінансової звітності до розкриття операцій та дотриманням вимог законодавчих та нормативних актів щодо операцій з пов'язаними особами. Суб'єкти господарювання повинні надати (фінансовий) узагальнений огляд цих операцій, які відбулися у звітному періоді. Зовнішній аудитор під час аудиту фінансової звітності в свою чергу повинен отримати належні та достатні докази щодо того, наскільки справедливі розкриття операцій із пов'язаними сторонами та ці операції не вводять в оману користувачів.

Віддаючи належне наявним науково-прикладним здобуткам, є гостра проблема такого підходу, оскільки вважається, що він недостатній для оцінювання ризику отримання приватних вигід від компанії пов'язаними особами, завдаючи шкоди іншим зацікавленим сторонам, зокрема, міноритарним акціонерам. Тому результативні та належно сплановані й виконані аудиторські процедури, які розроблені у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення фінансової звітності можуть допомогти пом'якшити або навіть подолати негативні наслідки певних видів операцій із пов'язаними сторонами для користувачів фінансової звітності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Авторами переважної більшості наукових робіт, які присвячені темі аудиту відносин та операцій з пов'язаними особами є взагалі зарубіжні науковці та окремі вітчизняні дослідники. Серед яких, зокрема Немченко В.В., Редько О.Ю. [4], Christoph Van der Elst [1], Michele Pizzo [2] та інші. Сучасні науковці присвячують дослідженню важливості ідентифікації аудитором відносин та операцій з пов'язаними сторонами, впливу не розкриття у фінансовій звітності цих операцій на думку аудитора та рішення користувачів фінансової звітності. У таких умовах особливої актуальності набувають питання щодо застосування дієвих аудиторських процедури, які розроблені у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення фінансової звітності для подолання негативних наслідків певних видів

операцій із пов'язаними сторонами для користувачів фінансової звітності. Отже, необхідність розбудови організаційно-методичних підходів до аудиту операцій із пов'язаними сторонами буде сприяти обґрунтованості аудиторської думки та підвищенню якості аудиту в цілому.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретико-методичних підходів до аудиту операцій з пов'язаними сторонами з подальшим обґрунтуванням дієвих аудиторських процедур у функціональній площині розкриття операцій з пов'язаними сторонами для формування належної аудиторської думки у міжсуб'єктному орієнтаційному процесі.

РЕЗУЛЬТАТИ

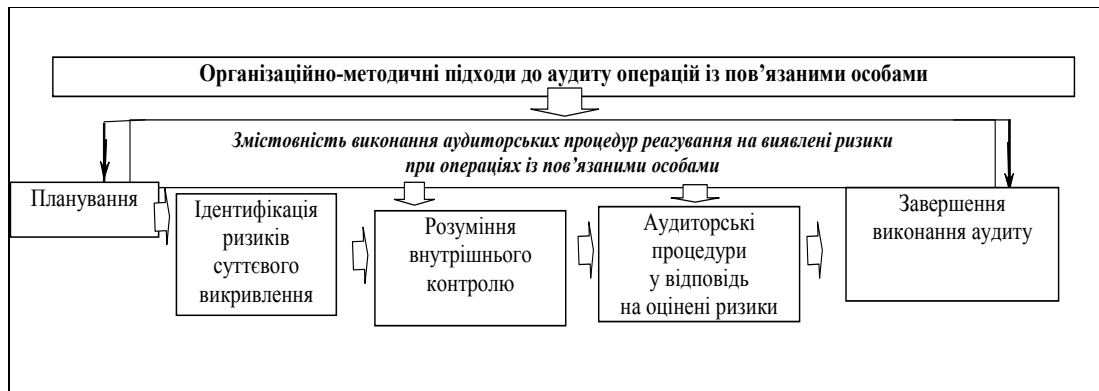
Однією з пропозицій Європейської Комісії (European Commission) щодо вирішення цієї проблеми була реалізація альтернативної стратегії для операцій із пов'язаними особами, шляхом надання мандату незацікавленого корпоративного органу на затвердження відповідної операції з пов'язаними особами. В Україні поки що такої ініціативи немає. Однак із європейського досвіду відомо [1], що ця пропозиція все ж таки не сприяє подоланню головного недоліку операцій із пов'язаними особами — неналежного розкриття. Слід зазначити, що у деяких країнах зовнішній аудитор вже використовується для надання спеціального звіту щодо операцій з пов'язаними сторонами. Вважаємо, що ця практика ймовірно може також незабаром бути використана й в Україні. Наприклад, у Франції зовнішній аудитор повинен подати спеціальний звіт щодо операцій з пов'язаними сторонами загальним зборам акціонерів з повідомленням мотивів, що виправдовують вигоди від угоди із пов'язаними сторонами відповідно до пояснень ради директорів [6; 7]. Аналогічно такий вид звітності надається і в Чехії, і в Бельгії. За цих обставин зрозуміло, що питання якісного аудиту відносин та операцій із пов'язаними сторонами постає під українськими аудиторами як ніколи. Таким чином, саме від залученого зовнішнього аудитора залежить отримання обґрунтованої впевненості, що здійснені операції із пов'язаними сторонами є економічно обґрунтованими та відповідно розкриті у фінансовій звітності компанії. Фінансова звітність, щодо якої аудитором надана аудиторська думка, підвищує довіру користувачів фінансових звітів, оскільки аудит зменшує інформаційні ризики, що містяться у фінан-

совій інформації, яка надається управлінським персоналом, та зменшує асиметричність інформації між керівництвом та іншими зацікавленими сторонами. Модифікація аудиторської думки впливає на фінансові обмеження і призводить до інформаційної асиметрії. Компанії можуть зменшити асиметрію інформації, розкриваючи конкретні обсяги видів операцій та відносин з пов'язаними сторонами та іншої інформації, яка вимагається концептуальною основою фінансового звітування. Міжнародний стандарт аудиту (МСА) 550 "Пов'язані сторони" [5], надає довідки, пояснення та вказівки щодо обов'язків та процедур аудитора щодо пов'язаних сторін під час проведення аудиту фінансової звітності. МСА 550 розширює процедури, які відповідно до МСА 315 (переглянутий) "Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища" [5], МСА 330 "Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики" [5] та МСА 240 "Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності" [5] застосовуються під час оцінювання ризиків суттєвого викривлення і пов'язаних дій, які стосуються відносин та операцій з пов'язаними сторонами. МСА 550 визначає мету аудитора розглянути фактори ризику шахрайства (якщо такі є), що виникають внаслідок операцій з пов'язаними особами, які мають значення для виявлення та оцінки ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства, а також зробити висновок про те, що фінансова звітність представлена справедливо та не вводить в оману, оскільки на це впливають також відносини та операції з пов'язаними особами.

Слід відмітити, що відповідно до МСА 550, пов'язана сторона (related party) — сторона, яка є однією з таких: (1) пов'язаною стороною, як визначено у застосовній концептуальній основі фінансового звітування; або (2) де застосовна концептуальна основа фінансового звітування встановлює мінімальні (нечіткі) вимоги до пов'язаної сторони або не встановлює їх взагалі, тоді пов'язаною стороною є:

а) фізична особа або інший суб'єкт господарювання, який здійснює контроль чи суттєвий вплив безпосередньо або опосередковано через одного або кількох посередників на суб'єкт господарювання, що звітує;

б) інший суб'єкт господарювання, над яким суб'єкт господарювання, що звітує, здійснює контроль чи має суттєвий вплив безпосередньо або опосередковано через одного або кількох посередників; або

Рис. 1. Організаційно-методичні підходи до аудиту операцій із пов'язаними особами

Джерело: за пропозиціями автора.

с) інший суб'єкт господарювання, який перебуває під спільним контролем разом із суб'єктом господарювання, що звітує, через: спільного контролюючого власника (власників); власників, які є близькими родичами; або спільний ключовий управлінський персонал.

Зазначимо, що МСБО 24 "Розкриття інформації про пов'язані сторони" [6], передбачає вимоги до розкриття відносин між пов'язаними сторонами. Зокрема, серед іншого, МСБО 24 вимагає розкриття компенсації провідному управлінському персоналу компанії. Провідний персонал визначається як "ті особи, які безпосередньо або опосередковано мають повноваження та є відповідальними за планування, управління та контроль діяльності суб'єкта господарювання, зокрема будь-який директор (виконавчий чи інший) цього суб'єкта господарювання". Примітки до фінансової звітності, окрім іншого, повинні містити інформацію про короткострокові виплати, довгострокові виплати, виплати при звільненні, виплати на основі акцій та виплати після закінчення трудової діяльності провідному управлінському персоналу. Таким чином, оскільки операції з пов'язаними особами пов'язані з деякими додатковими ризиками, то аудиторів, як правило, реагують певними способами. Зокрема аудиторів мають більше шансів надати модифіковану аудиторську думку, коли існує ймовірність суттєвого викривлення фінансової звітності, порушення якості аудиту та незалежності аудиторів.

Практика аудиторів європейських країн демонструє, що більшість підстав для модифікації аудиторської думки, пов'язані із приховуванням (не розкриттям) пов'язаних осіб та операцій з ними, у т.ч., пов'язаних із виплатами провідному персоналу, операцій оренди

тощо, що використовується компаніями у якості стимулювання до управління прибутком, що збільшує ймовірність суттєвого викривлення у фінансовій звітності [4]. Тобто модифікація аудиторської думки є реагування аудитора на більш високі аудиторські ризики.

Нами запропоновано методологічні підходи до аудиту операцій із пов'язаними особами, що базуються на п'яти етапах розуміння аудитором структури системи внутрішнього контролю та врахування ступеню її практичної реалізації в системі управлінні, з використанням таких дієвих процедур аудиту, як планування, ідентифікація ризиків суттєвого викривлення, розуміння внутрішнього контролю, аудиторські процедури у відповідь на оцінені ризики, завершення виконання аудиту операцій із пов'язаними особами, що впливають на якість середовища контролю суб'єкта господарювання. Вони встановлені в контексті підходу, що вимагається МСА 550, який підкреслює надзвичайно важливе значення планування аудиту операцій з пов'язаними сторонами, необхідності залучення до цього всієї аудиторської групи, персоналу відповідного рівня досвіду для аудиту цієї сфери та попередніх обговорень з клієнтом для виявлення пов'язаних сторін (рис. 1).

Результати дослідження доводять, що ці п'ять потенційно-факторних елементів, що спрямовані на підвищення якості аудиту відносин та операцій із пов'язаними особами, забезпечують розуміння та виконання аудиторських процедур реагування на виявлені ризики.

Етап 1. Планування

Вважаємо за доцільним, що планування аудиту відносин та операцій з пов'язаними сторонами слід починати з актуальної (оновленої) наявної інформації та отримання переліку пов'язаних сторін від клієнтів. Формування за-

питів до керівництва про зміни за попередній період, про характер відносин, про те, чи були укладені будь-які операції, а також про тип та цілі операцій із пов'язаними сторонами. Аудитору необхідно переконатись, що клієнт розуміє, хто або що пов'язано з ним, і чому необхідно дотримуватись відповідних вимог щодо розкриття інформації. Аудитору необхідно обрати потрібною уповноважену особу клієнта, яка зможе відповісти на запитання.

Планування має включати можливість швидкого реагування на будь-які труднощі, що виникають у членів аудиторської групи. Всі члени аудиторської групи мають бути належно поінформовані про відносини та операції із пов'язаними сторонами та ризики суттєвих викривлень у зв'язку з шахрайством або помилками, які можуть виникнути внаслідок таких операцій.

Зазвичай саме на етапі отримання від управлінського персоналу переліку пов'язаних осіб, аудитори не достатньо застосовують професійний скептицизм, плануючи аудит відносин та операцій із пов'язаними особами. Вважаємо, що після отримання переліку пов'язаних осіб та розкриттів операцій з ними управлінським персоналом, аудиторській групі необхідно ретельно планувати не тільки аудит операцій та відносин із визначеними управлінським персоналом пов'язаними сторонами, а й належно координувати роботу аудиторів у напрямку ідентифікації відносин та операцій із пов'язаними сторонами, які управлінській персонал не ідентифікував, зокрема перевіряючи операції з продажу, придбання, дебіторської та кредиторської заборгованості, облік яких відрізняється від операцій, які здійснюються на звичайних умовах.

Етап 2. Ідентифікація ризиків суттєвого викривлення і пов'язані дії

Слід зауважити, що команда з аудиту має фокусуватися на ризику суттєвого викривлення, який може виникати із відносин з пов'язаними особами. З цією метою необхідно врахувати таке. Аудиторській групі необхідно зрозуміти характер, розмір та складність бізнесу та використати структуру документообігу, або іншого запровадженого клієнтом елементу системи внутрішнього контролю для виявлення пов'язаних сторін та відносин між клієнтом та пов'язаними сторонами [4].

Під час проведення аудиторських процедур необхідно уважно ставитись до показників існування нерозкритих пов'язаних сторін або операцій із пов'язаними сторонами. Від аудиторів вимагається розгляд впливу нерозкритих

відносин та операцій з пов'язаними сторонами на потенційний ризик шахрайства.

Під час встановлення суттєвості, аудиторська команда може розглянути операції з пов'язаними особами, як якісні аспекти суттєвості для встановлення окремої суттєвості на рівні операцій та розкриттів. Аудиторська група має обговорити відносини із пов'язаними сторонами з іншими особами, ніж управлінській персонал в межах фірми, наприклад з персоналом у відділах податкової, бухгалтерської або корпоративної звітності.

Вважаємо особливо важливим з точки зору якісного виконання аудиту операцій та відносин з пов'язаними особами, враховувати характер операцій, які здійснюються із пов'язаними сторонами, оскільки вони можуть мати більш високий ризик, порівняно із звичайними операціями.

Етап 3. Розуміння внутрішнього контролю клієнта

Відзначимо, що цей етап допомагає аудиторам у визначенні пов'язаних сторін з метою ідентифікації операцій із пов'язаними сторонами. З цією метою аудитори виконують такі дії.

Аудитори мають зрозуміти, які заходи контролю, якщо такі є, встановлені управлінським персоналом, для виявлення, відображення в обліку та розкриття інформації щодо відносин та операцій з пов'язаними сторонами. Якщо управлінській персонал не встановив заходи контролю за відносинами та операціями з пов'язаними сторонами, аудиторам необхідно отримати розуміння цих відносин та операцій через їх належний опис управлінським персоналом. Підкреслимо, що, на нашу думку, запити управлінському та іншому персоналу компанії, які можуть надати пояснення у зв'язку із відносинами та операціями із пов'язаними сторонами, також мають важливе значення для розуміння механізмів контролю.

Етап 4. Аудиторські процедури у відповідь на виявлені ризики

Слід зауважити, що МСА 550 пропонує наступний дизайн процедур реагування на виявлені ризики суттєвого викривлення [5]. Аудиторській команді необхідно виконати процедури інспектування записів або документів для підтвердження виявлених відносин та операцій з пов'язаними сторонами та виявлення інших, включаючи: перевірку банківських та юридичних підтверджень, отриманих у рамках інших аудиторських процедур; перевірку протоколів зборів акціонерів та управлінського персоналу та будь-які інші записи або документи, які вважаються необхідними, такі як звітність, яка

надається регуляторними органам, наприклад, проспекти емісії, звіти з трансфертного ціноутворення, податкові декларації з податку на прибуток та ПДВ; перевірку записів про інвестиції клієнта та його пенсійні плани тощо.

Якщо аудитором ідентифіковані домовленості, які вказують на існування відносин або операцій з пов'язаними сторонами, які управлінський персонал раніше не ідентифікував або не розкрив, цю інформацію необхідно негайно повідомити іншим членам аудиторської команди.

Аудиторам також необхідно розглянути будь-які фактори ризику шахрайства в контексті вимог МСА 240.

Команді з аудиту для визначення значних операцій з пов'язаними сторонами, які виходять за межі звичайного перебігу господарської діяльності клієнта, необхідно: 1) інспектувати відповідні контракти або угоди (якщо такі є) та 2) отримати аудиторські докази того, що операції були належно санкціоновано та схвалено.

Аудиторам необхідно отримати докази обґрунтованого твердження управлінського персоналу про те, що під час складання фінансової звітності, операція з пов'язаною стороною була здійснена на таких самих умовах, як і операції між непов'язаними сторонами (за ринковою угодою). Таки докази управлінського персоналу на користь підтвердження можуть включати порівняння умов операції з пов'язаною стороною з умовами ідентичної або подібної операції з однією або кількома непов'язаними сторонами тощо.

На нашу думку, аудиторам необхідно під час проведення аудиторських процедур уважніше ставитись до ідентифікації відносин та операцій із пов'язаними сторонами в першу чергу використовуючи легкодоступну інформацію, зокрема: інформацію, яка розкриває перелік акціонерів (засновників) компанії, відповідного управлінського персоналу, звичайних умов реалізації товарів (робіт) послуг, кредитування тощо, а також звертати увагу на наявність відносин та операцій із пов'язаними особами, які управлінський персонал раніше не ідентифікував.

Етап 5. Завершення виконання аудиту операцій із пов'язаними особами

На завершальному етапі, аудиторам необхідно оцінити відображення в обліку та розкриття інформації щодо виявлених відносин і операцій з пов'язаними особами. З цією метою аудиторській групі необхідно здійснити такі дії. Отримати письмові запевнення від управлінсь-

кого персоналу та від найвищого управлінського персоналу (де це доречно) про те, що вони розкрили: а) інформацію щодо пов'язаних сторін та всі відносини й операції з пов'язаними сторонами, про які їм відомо; б) забезпечили належне відображення в обліку і розкриттів інформації щодо таких відносин та операцій відповідно до вимог концептуальної основи.

Розглянути наслідки виконаних аудиторських процедур щодо відносин та операцій із пов'язаними сторонами та оцінити чи відображено в обліку і розкрито інформацію щодо виявлених відносин та операцій з пов'язаними сторонами в належний спосіб відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування; та чи є вплив відносин і операцій між пов'язаними сторонами на достовірне подання.

Окрім цього, оцінювання розкриттів інформації щодо пов'язаної сторони у контексті вимог до розкриттів інформації застосовної концептуальної основи фінансового звітування, для аудиторської групи, означає розгляд того, чи факти й обставини відносин і операцій суб'єкта господарювання з пов'язаними сторонами було належно узагальнено та подано так, що розкриття інформації є зрозумілими. Розкриття операцій з пов'язаними сторонами можуть бути незрозумілим, якщо: (а) економічне обґрунтування і впливи операцій на фінансову звітність є нечіткими або викривленими; (б) ключові умови або інші важливі елементи операцій, необхідні для їх розуміння, не було розкрито у належний спосіб.

На цьому етапі вважаємо неприпустимим з боку аудитора не наполягати на розкритті та погоджуватись із підходом управлінського персоналу не розкривати операції та відносини із пов'язаними особами.

ВИСНОВКИ

На підставі вищевикладеного об'єктивним є визначити, що розробка методичних підходів із застосуванням дієвих аудиторських процедур, які розроблені у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення фінансової звітності внаслідок операції з пов'язаними сторонами, надасть змогу подолати негативні наслідки та суттєві викривлення у фінансовій звітності від певних видів операцій із пов'язаними сторонами для користувачів фінансової звітності, що буде сприяти обґрунтованості аудиторської думки у міжсуб'єктному орієнтаційному процесі. Відповідаючи на очікування потенційних користувачів фінансової звітності компаній, аудиторам слід покращувати якість аудиторських процедур з метою отримання

належних та достатніх доказів щодо операцій та відносин із пов'язаними сторонами з розбудовою інформаційної складової у функціональній площині розкриття операцій з пов'язаними сторонами для посилення твердження, що операції з пов'язаними сторонами відбулися відповідно до законодавчих вимог.

Література:

1. Christoph Van der Elst. Empowering the Audit Committee and the Auditor in Related Party Transactions. Law Working Paper, 2016, no. 18. Available at: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm> (дата звернення: 28.04.2020).

2. Pizzo M. Transactions under a Contingency Perspective, Journal of Management and Governance, 2013, no. 5, pp. 212—213. Available at: https://econpapers.repec.org/article/kapjmg/gv/v_3a17_3ay309-330.htm (дата звернення: 28.05.2020).

3. Destianne N. Do Related Party Transactions Matter to Auditors. Universitas Gadjah Mada, Indonesia. Journal of Communication, 2008, vol. 5 Available at: https://foura.org/download/foura_2017/foura_028.pdf (дата звернення: 15.05.2020).

4. Аудит. Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту: підручник / за ред. проф. Немченко В.В., Редько О.Ю., Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 540 с.

5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2016—2017. Міжнародна Федерація Бухгалтерів, Аудиторська Палата України. URL: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2018_1.pdf (дата звернення: 06.04.2020).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 24 Розкриття інформації про пов'язані сторони: https://www.mof.gov.ua/storage/files/IAS-24_ukr_2016.pdf (дата звернення: 06.04.2020).

7. Germain M. and Magnier V. French Commercial Code. It must be mentioned that the quality of the report of the auditors is criticized for being insufficient to assess the related party transaction adequately, R. 225—31. Les Societes Commerciales, LGDJ, Issy-Les-Moulineaux, 2014, no. 2205, p. 475.

References:

1. Van der Elst, Ch. (2016), "Empowering the Audit Committee and the Auditor in Related Party Transactions", Law Working Paper, vol. 18, Available at: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm> (accessed 28 April 2020).

2. Pizzo, M. (2013), "Transactions under a Contingency Perspective", Journal of Management and Governance, vol. 5, pp. 212—213, Available at: https://econpapers.repec.org/article/kapjmg/gv/v_3a17_309-330.htm (accessed 28 May 2020).

3. Destianne, N. (2008), "Do Related Party Transactions Matter to Auditors. Universitas Gadjah Mada, Indonesia.", Journal of Communication, vol. 5, Available at: https://foura.org/download/foura_2017/foura_028.pdf (accessed 15 May 2020).

4. Nemchenko, V. V. and Redko, A. Yu. (2016), Audyt. Osnovy derzhavnoho, nezalezhnogo profesijnogo ta vnutrishn'oho audytu [Audit (Of the state, independent and professional internal audit)], Tsentr uchbovoi literatury, Kiev, Ukraine.

5. International Federation of Accountants, Audit Chamber of Ukraine (2017), "International standards on quality control, auditing, review, other assurance, and related services", Available at: <http://www.apu.com.ua> (accessed 6 April 2020).

6. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "International Accounting Standard 24 Related Party Disclosures", Available at: https://www.mof.gov.ua/storage/files/IAS-24_ukr_2016.pdf (accessed 12 April 2020).

7. Germain, M. and Magnier, V. (2014), "French Commercial Code. It must be mentioned that the quality of the report of the auditors is criticized for being insufficient to assess the related party transaction adequately", Les Societes Commerciales, LGDJ, Issy-Les-Moulineaux, , vol. 5, no. 22, p. 475.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 658.5

І. М. Івашків,

к. е. н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу науково-консультаційного та інформаційного забезпечення економіки та маркетингу, Прикарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН

ORCID ID: 0000-0002-8135-8260

Л. С. Стефанишин,

к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу та менеджменту, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту, Тернопільський національний економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-1163-7782

С. В. Король,

к. е. н., доцент кафедри фінансів,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ORCID ID: 0000-0002-4804-7612

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.61

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

I. Ivashkiv,

PhD in Economics, Senior Research Fellow, Senior Researcher of the Department of Scientific-Consulting and Information Support of Economics and Marketing, Precarpathian State Agricultural Research Station Institute of Agriculture of the Carpathian Region NAAS

L. Stefanyshyn,

PhD in Economics, Associate Professor of International Economics, Marketing and Management, Ivano-Frankovsk Educational and Scientific Institute of Management Ternopil National Economic University

S. Korol,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Finance, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ECONOMIC PREREQUISITES FOR THE USE OF RENEWABLE ENERGY RESOURCES AT DOMESTIC ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GREEN ENERGY DEVELOPMENT

У статті розглянуто питання ефективного та раціонального використання енергоресурсів на підприємствах, що потребує поступового переходу на відновлювальні джерела енергії. Досліджено, що основним шляхом виходу з такої ситуації, яка має місце в енергосекторі вітчизняної економіки, крім уже відомих шляхів модернізації існуючих теплових мереж та теплових електростанцій, — є актуальна потреба для більшості підприємств перехід на використання відновлювальних джерел енергії, зокрема відходів сільськогосподарського виробництва рослинного та тваринного походження. З'ясовано, що важливим і необхідним є пошук і використання і альтернативних джерел енергії, яка вироблятиметься на основі енергоощадних технологій, що має на меті значне зниження використання традиційних паливно-енергетичних ресурсів для підприємств та населення. Важливим, на думку авторів, є спрямовування всі можливих і наявних ресурсів на заміщення традиційних паливно-енергетичних ресурсів на альтернативні відновлювальні джерела енергії. Для цього придатною для використання є біомаса високопродуктивних біоенергетичних культур, а також введення в експлуатацію нових потужностей об'єктів відновлювальної енергетики, що дозволить у перспективі поступово замінювати традиційні види палива на відновлювальні джерела енергії в промисловості та в побутовому споживанні населенням держави. В зв'язку з цим, у статті авторами проаналізовано структуру валового кінцевого енергоспоживання у світі, де очевидним є той факт, що вагома частка енергоресурсів припадає на викопні джерела палива, і тільки їх сьома частина припадає на біоенергетичні джерела палива, що в перспективі зі залученням гідро- та сонячної енергії дасть змогу витіснити в народному господарстві країни використання альтернативних джерел енергії. Досліджено, що економічний потенціал біомаси в Україні у середньому складає 27,47 млн т ум. п, де лівову частку складають біоенергетичні культури та солома зернових. Встановлено, що вагомою складовою в розвитку біоенергетики є інвестування у зелену енергетику і це в свою чергу дає змогу підприємствам працювати за зеленим тарифом. У результаті проведеного дослідження нами встановлено, що використання відновлювальних енергетичних ре-

курсів у сучасних умовах є доцільним, зокрема це стосується використання біомаси рослинного і тваринного походження, а також введення потужностей з відновлювальної енергетики, що є необхідним як з розрахунку економічних, так і екологічних показників.

The article considers the issue of efficient and rational use of energy resources at enterprises, which requires a gradual transition to renewable energy sources. It is investigated that the main way out of this situation, which takes place in the energy sector of the domestic economy in addition to the already known ways to modernize existing heating networks and thermal power plants — there is an urgent need for most companies to switch to renewable energy sources, including agricultural and animal waste. origin. It was found that it is important and necessary to find and use alternative energy sources, which will be produced on the basis of energy-saving technologies, which aims to significantly reduce the use of traditional fuel and energy resources for businesses and individuals. According to the authors, it is important to direct all possible and available resources to replace traditional fuel and energy resources with alternative renewable energy sources. For this purpose, the biomass of highly productive bioenergy crops is suitable for use, as well as the commissioning of new facilities of renewable energy facilities, which will allow in the future to gradually replace traditional fuels with renewable energy sources in industry and household consumption. In this regard, the authors analyze the structure of gross final energy consumption in the world, where it is obvious that a significant share of energy resources are fossil fuels, and only one-seventh of them are bioenergy fuels, which in the long run with the involvement hydro and solar energy will displace the use of alternative energy sources in the national economy.

It is investigated that the economic potential of biomass in Ukraine averages 27.47 million t.um.p., where the lion's share is made up of bioenergy crops and grain straw. It is established that an important component in the development of bioenergy is investing in green energy and this in turn allows companies to work at a green tariff. As a result of our research, we found that the use of renewable energy resources in modern conditions is appropriate, in particular the use of biomass of plant and animal origin, as well as the introduction of renewable energy capacity, which is necessary for both economic and environmental indicators.

Ключові слова: відновлювальні енергетичні ресурси, вітчизняні підприємства, зелена енергетика, зелений тариф, енергозберігаючі технології.

Ключові слова: renewable energy resources, domestic enterprises, green energy, green tariff, energy saving technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасний період розвиток зеленої енергетики є важливим пріоритетом розвитку національної економіки, оскільки, з одного боку, сприяє зменшенню використання традиційних енергетичних ресурсів, а з іншого — виступає сприятливим фактором відновленню навколишнього природного середовища, що загалом сприятиме збереженню та відновленню екосистеми.

Зважаючи на те, що перехід вітчизняних підприємств на використання відновлювальних джерел енергії є необхідним, тому актуальність і значимість досліджень пов'язаних з питанням переходу вітчизняних підприємств на альтернативні джерела енергії не викликає сумніву і потребує цілеспрямованих наукових пошуків і досліджень в даному напрямку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед напрацювань вітчизняних науковців і практиків об'єктом дослідження стали питання, які стосуються переробки біоенергетичних культур і формування вітчизняного ринку біопалива, що стало відображенням напрацювань таких вчених-економістів: Божидарнік Т. [1], Ткачук В. [1], Речун О. [1], Ващук О. [2], Третьак М. [2], Івашків І. [4], Трухан А. [4], Кири-

ленко І. [5], Дем'янчук В. [5], Андрющенко Б. [5], Козловський С. [6], Козловський А. [6], Кіреєва Е. [6], Матвієнко О. [7], Гапчак О. [7], Роїк М. [8], Ягольник О. [8], Федорченка Б. [9] та ряду інших дослідників.

Водночас є потреба розгляду маловивчених питань, які стосуються аналізу і дослідження структури валового кінцевого енергоспоживання усіх видів енергоресурсів у світі, питань біоенергетичного потенціалу біомаси в Україні, а також динаміки встановлених потужностей відновлювальної енергетики, які працюють за "зеленим тарифом".

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз та формування пропозицій щодо ефективного використання відновлювальних енергетичних ресурсів в умовах розвитку зеленої енергетики в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою і необхідною умовою зростання конкурентоздатності економіки України є підвищення ефективності раціонального використання традиційних енергоресурсів на промислових підприємствах та використання енергозберігаючих технологій в державі. Це в свою чергу, можна досягти шляхом модернізації уже

існуючих теплових електростанцій та транспортних мереж, а також зростання використання альтернативних видів палива — біогаз, біодизель та інших енергоресурсів, які є відходами рослинного та тваринного походження.

Проте, враховуючи надзвичайно сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування біоенергетичних культур, актуальним, важливим і стратегічно необхідним для нашої держави є спрямування всіх зусиль як з боку сільськогосподарських товаровиробників, так і з боку держави для виробництва біомаси рослинного походження, яка в свою чергу буде спрямована на виробництво біопалива, біогазу, біоетанолу та інших твердих видів біопалива.

Пріоритетними першочерговими заходами, які стоять перед Урядом нашої держави, є зменшення споживання імпортованих паливно-енергетичних ресурсів, а саме: імпорту надзвичайно дорогого природного газу та нафти. Тому одне з найголовніших завдань, яке стоїть перед аграрною економікою та вітчизняною наукою, є розвиток і пошук оптимальних альтернативних джерел енергії. Важливим з цього приводу є пошук нових відновлювальних джерел енергії на основі енергоощадних технологій, що суттєво б здешевило використання паливно-енергетичних ресурсів для підприємств та населення.

Важливою і необхідною умовою для пошуку відновлюваних джерел енергії є їх вичерпність, що в майбутньому унеможливить їх використання у повній мірі, оскільки запаси їх у надрах землі є досить обмеженими, і за версією вчених, видобуток газу вистачить на пів століття, а нафти приблизно на четверть століття. Тому вважаємо, що надзвичайно гострою на сьогодні є проблема у пошуку альтернативних джерел енергії на основі біоенергетичної сировини, яка є екологічно чистою сировиною органічного походження.

Важливим є те, що використання відновлювальних джерел енергії, а саме твердої біомаси із решток рослинного походження, є перспективним, тому наявний потенціал цих видів відновлювальних ресурсів є важливим для України, оскільки дає можливість у майбутньому підприємствам промисловості працювати в Україні з високим рівнем ефективності і раціональним використанням традиційних видів ресурсів.

Це в свою чергу допоможе Україні позбутися впливу і енергозалежності від викопних джерел енергії й значною мірою спрямовувати всі наявні ресурси на заміщення їх альтернативними джерелами енергії, а саме: біомасою рослинного походження на основі вирощених то-

Таблиця 1. Структура валового кінцевого енергоспоживання у світі в середньому у 2011–2019 роках

Показники	Структура, %
Викопні палива	80
Атомна енергетика	2
Відновлювані джерела енергії – всього	18,3
- в тому числі біоенергетика	14
- гідро	2
- сонячна	1

Джерело: розраховано авторами.

варовиробниками високопродуктивних біоенергетичних культур.

Виробництво нових джерел енергоресурсів як у світі, так і в Україні в останні роки є дуже важливим і вкрай необхідними заходами. В зв'язку з цим, актуальність вивчення і використання сировини із біоенергетичних ресурсів різних видів є потребою сьогодення для розвитку вітчизняної економіки України.

До недавнього часу переважним джерелом енергетичних ресурсів було викопне паливо. Воно і нині є переважаючим, попри його вичерпність. Нові джерела і види біопалива, хоча і є ефективними та перспективними, проте виробництво їх перебуває ще на стадії освоєння, випробування і дослідження.

Тому наявні нові джерела енергії ще не набули як у світі, так і в Україні інтенсивного застосування (табл. 1).

Так, як бачимо в таблиці 1, основна питома вага використовуваних енергоресурсів припадає на викопні джерела (80%), а на відновлювальні, зокрема біоенергетичні (14%) і решта на гідро- та сонячну енергію.

Таким чином, вже існуюча майже сьома частина біоенергетичних ресурсів має перспективу на її розширення з поступовим витісненням викопних джерел, залучаючи одночасно сонячну, вітрову та гідроенергетику.

Можливості використання біомаси є дуже різноманітні. Основні види біомаси в Україні представлені в таблиці 2.

Біоенергетичний потенціал біомаси свідчить, що окремі її види дають певний обсяг умовного палива. Найбільшу кількість його можна одержати з соломи зернових (4,54 млн т у. п.), відходів виробництва кукурудзи на зерно (4,39 млн т у. п.), використання енергетичних культур: верби, тополі, міскантуса (6,28 млн т у. п.), кукурудзи на біогаз (3,68 млн т у. п.) і інші.

Теоретично розраховані показники можливого заміщення природних ресурсів свідчать, що резерви відновлювальної біоенергії можуть зростати, і це дозволить реально зекономити ресурси на її видобуток і переробку.

Таблиця 2. Економічний потенціал біомаси в Україні у середньому в 2011–2019 роках

	Всього, млн т у. п.
Солома зернових культур	4,54
Солома ріпаку	0,84
Відходи виробництва кукурудзи на зерно (стебла, стрижні)	4,39
Відходи виробництва соняшника (стебла, корзинки)	1,72
Вторинні відходи с/г (лушпиння, жом)	0,69
Деревна біомаса (дрова, порубкові залишки)	1,97
Біодизель (з ріпаку)	0,47
Біоетанол (з кукурудзи й цукрового буряка)	0,99
Біогаз з відходів та побічної продукції АПК	0,97
Біогаз з полігонів ТПВ	0,26
Біогаз зі стічних вод (промислових та комунальних)	0,27
Енергетичні культури:	6,28
- в тому числі верба, тополя, міскантус	
- в тому числі кукурудза на біогаз	3,68
Торф	0,40
Всього	27,47

Джерело: розраховано авторами.

Таблиця 3. Динаміка встановлених потужностей відновлювальної енергетики, які працюють за "зеленим тарифом" у 2015–2018 роках

	Роки	Всього, млн МВт	Структура основних потужностей зеленої енергетики, %	Темп росту до попереднього, %
Загальна потужність об'єктів відновлювальної енергетики	2014	967	х	х
	2015	999	х	103,3
	2016	1135	х	113,6
	2017	1426	х	125,6
	2018	2239	х	157,0
- в тому числі СЕС	2014	411	42,5	х
	2015	432	43,2	105,1
	2016	531	46,8	122,9
	2017	742	52,0	139,7
	2018	1389	62,0	187,2
- СЕС домогосподарств	2014	0,1	0,01	х
	2015	2	0,2	20 р. б.
	2016	17	1,5	8,5 р. б.
	2017	51	3,6	3 р. б.
	2018	21	0,9	41,2
- ВЕС	2014	426	44,1	х
	2015	426	42,6	100,0
	2016	438	38,6	102,8
	2017	465	32,6	106,2
	2018	533	23,8	114,6
- МГЕС	2014	80	8,3	х
	2015	80	8,0	100,0
	2016	90	7,9	112,5
	2017	95	6,7	105,6
	2018	99	4,4	104,2
- Біомаса	2014	35	3,6	х
	2015	35	3,5	100,0
	2016	39	3,4	111,4
	2017	39	2,7	100,0
	2018	51	2,3	130,8
- Біогаз	2014	15	1,6	х
	2015	15	1,5	100,0
	2016	20	1,8	133,3
	2017	34	2,4	170,0
	2018	46	2,1	135,3

Джерело: розраховано авторами.

В Україні на сьогодні є всі можливості росту біомаси, а норма виходу енергії з цих біоенергетичних культур загальновідома, тому потенційне зростання біомаси призведе до росту біоенергії, кінцевого продукту, необхідного для заміни природного палива.

Так, за підсумками проаналізованого періоду, вихід біоенергії складає 27,47 млн т у. п.

Крім того, важливим джерелом використання альтернативних джерел палива є інвестування ресурсів у так звану "зелену енергетику", що дозволяє об'єктам відновлювальної енергетики працювати за зеленим тарифом (табл. 3.)

Аналізуючи п'ятирічний період, можемо констатувати факт, що відбулося значне зростання введених у дію об'єктів з відновлювальної енергетики, свідченням чого є ріст цих об'єктів за вказаний період у 2,3 рази, де інтенсивно зростає щорічний темп росту й у 2015 році

до 2014 року він становив 103,3%, у 2016 році до 2015 року він становив 113,6 %, у 2017 році до 2016 року — 125,6%, у 2018 році до 2017 року — 157,0% (табл. 3).

Серед основних об'єктів відновлювальної енергетики левову частку займають сонячні електростанції, де їх частка зростає з 2014 по 2018 роки від 42 до 62%. Другу позицію серед встановлених потужностей відновлювальної енергетики займають вітрові електростанції, ріст потужностей яких з 2014 по 2018 рік становив 125,1%, а їх зростання з року в рік за вищезазначений нами звітний період збільшилося у 2016 році на 2,8 % у порівнянні з 2015 роком, у 2017 році на 6,2 % у порівнянні з 2016 роком, у 2018 році на 14,6 % у порівнянні з 2017 роком. Частка ВЕС у загальній структурі відновлювальних джерел енергії коливається від 23% до 44%. Звідси спостерігаємо вітрові електростанції, які генерують електричну енергію, зайняли друге місце серед альтернативних джерел енергії, хоча їх частка у загальній структурі відновлювальних енергоресурсів зменшилась на 20,3 відсотки.

Біогаз та біомаса як відновлювальні енергоресурси в загальній структурі альтернативних джерел енергії займають незначну частку серед інших видів відновлювальних енергетичних ресурсів. Аналізуючи вищезазначені тенденції щодо використання біомаси та біогазу у 2014 — 2018 роках, маємо можливість свідчити, що рівень використання біомаси за досліджуваний період зріс на 45,1%, а біогазу — відповідно у 3,1 рази.

Таким чином, можемо вести мову про перспективу зростання потенціалу використання даних видів енергоресурсів та зайняття ними значного сегменту ринку в Україні.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи основні факти, вважаємо за необхідність висловити твердження, що застосування альтернативних джерел енергії та встановлення об'єктів відновлювальної інфраструктури, які працюють за "зеленим" тарифом на підприємствах в Україні, є першочерговим завданням для вітчизняних підприємств. Це потребує розробки послідовної комплексної державної стратегії, яка б отримала своє впровадження у практичній площині на державному, регіональному та муніципальному рівнях.

Таким чином, комплексне вирішення зазначеної проблематики дозволить у недалекому майбутньому здійснювати поступове заміщення традиційних видів палива на альтернативні джерела енергії, що сприятиме формуванню як економічного, так екологічного ефектів.

Література:

1. Божидарнік Т.В., Ткачук В.В., Речун О.Ю. Проблеми і перспективи формування та розвитку ринку біопалива в Україні. Економічний часопис — XXI. 2014. № 11—12. С. 45—48.
2. Ващук О.В., Третяк М. М. Особливості формування національного ринку біопалива. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 2. С. 247—253.
3. Ivashkiv I., Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U., Streimikis J., Lyashenko O., Yakubiv V., Lyzun M., Lishchynskyi I., & Saukh I. (2020). Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*, 10 (13), 2973—2984.
4. Івашків І.М., Трухан Л.М. Перспективи розвитку альтернативних джерел палива в Україні. Економічний аналіз. Тернопіль. 2019. Т. 29. № 1. С. 178—182.
5. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія. Економіка АПК. 2010. № 4. С. 62—66.
6. Козловський С.В., Козловський А.В., Кіреєва Е.А. Розвиток ринку біопалива як елемент продовольчої безпеки України. Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. 2012. № 1. Т. 2. С. 355—363.
7. Матвієнко О.Л., Гапчак О.Г. Економіко-виробничі перспективи застосування біопалива в Україні. Збірник наукових праць Білоцерківського національного аграрного університету. Серія "Економічні науки". 2012. № 2 (64). С. 87—90.
8. Роїк М.В., Ягольник О.О. Біоенергетика як наука й галузь економіки: історія, концепція, періодизація (етапи) розвитку. Біоенергетика. 2014. № 1. С. 7—11.
9. Федорченко Б.С. Стан та перспективи розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств України. Вісник Національного технічного університету "ХПІ". 2013. № 46 (1019). С. 97—105.

References:

1. Bozhydarnik, T.V. Tkachuk, V.V. and Rechun, O. Yu. (2014), "Problems and prospects of formation and development of the biofuel market in Ukraine", *Economic Journal* — XXI, vol. 11—12, pp. 45—48.
2. Vashchuk, O.V. and Tretyak, M. M. (2012), "Features of formation of the national market of biofuel", *Marketing and innovation management*", vol. 2, pp. 247—253.
3. Ivashkiv, I. Kupalova, H. Goncharenko, N. Andrusiv, U. Streimikis, J. Lyashenko, O. Yakubiv, V. Lyzun, M. Lishchynskyi, I. and Saukh, I. (2020), "Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises", *Management Science Letters*, vol. 10 (13), pp. 2973—2984.
4. Ivashkiv, I. and Trukhan, L. (2019), "Prospects for the development of alternative fuel sources in Ukraine", *Economic analysis -XXI*, vol. 29 (1), pp. 178—182.
5. Kyrylenko, I. H. Demyanchuk, V. V. and Andryushchenko, B. V (2010), "Formation of the Ukrainian biofuel market: preconditions, prospects, strategy", *Economika APK*, vol. 4, pp. 62—66.
6. Kozlovskyi, S.V. Kozlovskyi, A.V. and Kireeva, E.A. (2012), "Development of the biofuel market as an element of food security of Ukraine", *Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University*, vol. 1 (2), pp. 355—363.
7. Matvienko, O. L. and Hapchak, O. G. (2012), "Economic and production prospects for the use of biofuels in Ukraine", *Collection of scientific works of Bila Tserkva National Agrarian University, Economic Sciences Series*, vol. 2 (64), pp. 87—90.
8. Roik, M. V. and Yagolnik, O. O. (2014), "Bioenergy as a science and branch of economy: history, concept, periodization (stages) of development", *Bioenergy*, vol. 1, pp. 7—11.
9. Fedorchenko, B.S. (2013), "Status and prospects of development of bioenergy potential of agricultural enterprises of Ukraine", *Bulletin of the National Technical University "KhPI"*, vol. 46 (1019), pp. 97—105.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2020 р.

УДК 631.15-049.5:657

С. І. Василішин,

к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

ORCID ID: 0000-0001-5023-9878

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.66

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

S. Vasylishyn,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Accounting

and Audit Subdepartment, Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev

SECURITY MEASUREMENT OF THE METHODOLOGY OF ACCOUNTING FOR AGRICULTURAL ACTIVITIES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Статтю присвячено оцінці відповідності методології обліку сільськогосподарської діяльності вимогам управління економічною безпекою аграрних підприємств України. Обґрунтовано наукові підходи оцінки відповідності методології обліку сільськогосподарської діяльності вимогам управління економічною безпекою, які базуються на виявленні її проблемних аспектів і встановленні зв'язку з потенційними ризиками застосування методології оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю, що спрямовує наукові і практичні зусилля на побудову облікової політики та фінансової звітності в рамках вимог гарантування економічної безпеки аграрних підприємств. Проаналізовано динаміку вартості довгострокових і поточних біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах України у 2013—2018 р. та окремі проблемні аспекти практичного застосування справедливої вартості під час оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції. Установлено переваги і недоліки справедливої вартості та її впливу на економічну безпеку аграрних підприємств. Обґрунтовано потенційні ризики застосування різних методів визначення справедливої вартості біологічних активів та сільськогосподарської продукції. З'ясовано, що сучасна методологія бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності, яка ґрунтується на міжнародних стандартах обліку, частково не відповідає безпековим запитам управління аграрними підприємствами.

The article is devoted to the assessment of compliance of the methodology of accounting for agricultural activities with the requirements of economic security management of Ukraine agricultural enterprise. Scientific approaches to assessing the compliance of agricultural accounting methodology with the requirements of economic security management, which are based on identifying its problematic aspects and establishing the relationship with potential risks of applying the methodology of valuation of biological assets and agricultural products at fair value, aiming scientific and practical efforts policy and financial reporting in the framework of the requirements of guaranteeing the economic security of agricultural enterprises, are substantiated. The dynamics of the value of long-term and current biological assets in agricultural enterprises of Ukraine in 2013–2018 and some problematic aspects of the practical application of fair value in the evaluation of biological assets and agricultural products are analyzed. The advantages and disadvantages of fair value and its impact on the economic security of agricultural enterprises are identified. Potential risks of application of different methods of determining the fair value of biological assets and agricultural products are substantiated.

It is established that the modern methodology of agricultural accounting, which is based on international accounting standards, due to imperfections and unregulated valuation of biological assets and agricultural products at fair value and imperfections of national accounting standards, is partially inconsistent with the security requirements of agricultural management. This can be an obstacle when making management decisions based on accounting and reporting indicators.

It has been proved that this methodological disorder has long been one of the most important problems of accounting in the agricultural sector and a significant factor in reducing the level of economic security of agricultural producers, which necessitates the approximation of agricultural accounting methodology to safe management of agricultural enterprises.

Ключові слова: економічна безпека, бухгалтерський облік, сільськогосподарська діяльність, біологічні активи, справедлива вартість, оцінка.

Key words: economic security, accounting, agricultural activities, biological assets, fair value, valuation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах поглиблення економічної кризи внаслідок пандемії COVID-19 та зростання ризиків і загроз макросередовища сільськогосподарське виробництво є однією зі стратегічно найважливіших галузей національної економіки і запорукою збереження продовольчої безпеки країни, що зумовлює пошук принципово нових підходів до вирішення питань ефективності господарської діяльності аграрних підприємств. До вирішальних важелів зміцнення потенціалу аграрних підприємств належить ефективний механізм обліково-аналітичного забезпечення управлінських процесів, сучасна практика якого потребує врахування впливу галузевої специфіки на облік, суттєвого перегляду форм, методів, принципів та інструментів його формування, забезпечуючи високий рівень економічної безпеки та інформаційної прозорості.

Імплементовані в національну практику норми МСБО 41 "Сільське господарство" [7] в частині обліку сільськогосподарської діяльності та біологічних активів згідно з П(С)БО 30 "Біологічні активи" [11] залишаються дискусійними та нерегульованими в методологічній та практичній площинах, суттєво впливаючи на показники фінансової звітності й управлінські рішення, прийняті на її основі, тому їх слід розглядати у вимірі зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологію бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності та оцінки активів за справедливою вартістю розглянуто в працях багатьох сучасних науковців: В.Г. Андрійчука, Ф.Ф. Бутинця, П.І. Гайдуцького, С.Ф. Голова, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука, Є.В. Калюги, Г.Г. Кірейцева, А.Г. Ловінської, В.М. Метелиці, В.Б. Моссаковського, М.Ф. Огійчука, П.Т. Саблука, І.Б. Садовської та інших. Потужну потужну теоретичну, методологічну та практичну базу оцінки обліку сільськогоспо-

дарської діяльності, невирішеною є її оцінка у контексті запитів гарантування економічної безпеки аграрних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка відповідності методології обліку сільськогосподарської діяльності вимогам управління економічною безпекою аграрних підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Численні дослідження стану та перспектив розвитку обліку в аграрному секторі [2—4; 6; 8] характеризують його як недосконале явище, що є об'єктом наукових дискусій і донині. Низька оперативність і некерованість обміну інформацією між державою й аграрними підприємствами не дозволяють проводити виважену аграрну політику щодо розвитку окремих галузей сільськогосподарської діяльності та створюють у підприємців дефіцит інформації про структуру ресурсного потенціалу, виробничі показники та кінцеві результати підприємницької діяльності.

Вважаємо, що найбільш помітним об'єктно-інформаційним блоком аграрного підприємства є біологічний, що суттєво відрізняє галузеву методологію обліку на сільськогосподарських підприємствах через наявність серед об'єктів обліку біологічних активів — тварин або рослин, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити економічні вигоди в інший спосіб [11].

Землі, права користування ними, біологічні активи, стратегічні запаси зерна тощо — важливий фактор збалансованості світової економіки [3]. У світовому та вітчизняному обліку такі активи значно недооцінено, що завдає шкоди не тільки національним інтересам, але і світовій стабільності [1]. За даними ф.1 "Баланс" підприємств галузі сільського, лісового та рибного господарства, частка довгостроко-

вих біологічних активів у складі необоротних активів у 2018 р. становила 3,8 %, що на 2,6 в.п. нижче від рівня 2013 р. Водночас на частку поточних біологічних активів у 2018 р. припадає 2,9 % обсягу оборотних активів, що нижче від рівня 2013 р. на 3,8 в.п. (табл. 1). Тенденції щодо зниження частки біологічних активів у складі ресурсного потенціалу аграрних підприємств чітко корелюють з катастрофічним занепадом вітчизняної галузі тваринництва та стрімким скороченням поголів'я основного стада і мольднюку тварин.

Методологія обліку біологічних активів в Україні нині спирається на норми МСБО (IAS) 41 "Сільське господарство" [7], П(С)БО 30 "Біологічні активи" [11] та Методичні рекомендації з обліку біологічних активів № 1315 [10]. Головна особливість обліку біологічних активів відповідно до норм наведених нормативних документів, що суттєво відрізняє її від колишньої методології обліку тварин, рослин та їх біологічних трансформацій, — застосування справедливої вартості під час оцінки біологічних активів на дату балансу та первісної оцінки сільськогосподарської продукції.

Публікації науковців підтверджують тезу про позитив справедливої вартості в процесі достовірного представлення аграрного бізнесу та дотримання фундаментальних принципів оцінки як одного з базових складових елементу методу бухгалтерського обліку. Зокрема, на думку професора Є.В. Калюги, "оцінка біологічних активів у бухгалтерській (фінансовій) звітності за справедливою вартістю дасть можливість реально оцінити фінансовий стан та платоспроможність сільськогосподарських суб'єктів господарювання. Водночас створюються умови для більш обґрунтованого аналізу ресурсного потенціалу та ефективного управління фінансово-господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств у тимчасовому і просторовому аспектах" [4, с. 19]. Проте, як зазначає автор, ці механізми не застосовують в українському державно-му секторі.

Таблиця 1. Вартість довгострокових та поточних біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах України у 2013–2018 рр. (за даними ф. 1 "Баланс", станом на початок року), млн грн

Показник	Роки						2018 р. у % до 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Необоротні активи – усього	101200,2	117942,3	123008,8	171147	218567,8	272513,7	269,282
у т.ч. довгострокові біологічні активи (залишкова вартість)	6525,8	7685,3	7108,2	8099,7	8959,2	10472,5	160,478
частка, %	6,4	6,5	5,8	4,7	4,1	3,8	-2,6 в.п.
Оборотні активи – усього	175091,8	195021,3	267541,1	514624,6	1318667,2	639025,2	364,966
поточні біологічні активи	11737,9	11873,7	12094,9	14259	16972,2	18448,5	157,17
частка, %	6,7	6,1	4,5	2,8	1,3	2,9	-3,8 в.п.

Джерело: розраховано за даними [9].

На погляд А.Г. Ловінської, сильною стороною справедливої вартості є "те, що її використання створює умови для об'єктивного оцінювання майбутніх грошових потоків, забезпечення порівнянності активів, придбаних у різний час. Слабкою стороною справедливої вартості є її умовний характер, адже вона визначається не за реальною господарською операцією і не підтверджена документально. Крім того, вона певною мірою "сприяє" порушенню принципу обачності, дотримання якого вимагається при складанні фінансової звітності" [5, с. 66].

Дослідник В.М. Метелиця вважає, що "при виборі моделі оцінки справедливої вартості за

Таблиця 2. Окремі проблемні аспекти практичного застосування справедливої вартості під час оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах України

Види продукції	Проблеми застосування справедливої вартості
Продукція рослинництва	На відміну від наявності біржових котирувань щодо класового зерна, інформація про ціни на фуражне зерно важкодоступна; у цінах активного ринку не враховують показники якості зерна, зокрема ступеня його вологості; закритість інформації щодо кінцевих контрактів при переоцінці продукції за методом аналізу контрактів на період збирання врожаю; відсутність публічної інформації щодо врожайності, якісного складу посівів і технологічних показників вирощування специфічних культур (наприклад, у горіхівництві, рисівництві, овочівництві, вирощуванні ягід, лікарських рослин, льонувдовгунцю, садівництві та виноградарстві тощо), що ускладнює пошук бази порівняння для встановлення справедливої вартості
Продукція тваринництва	Неможливість порівняння цін активного ринку дрібних та середніх фермерських господарств і великих аграрних підприємств, які вирощують породисту худобу; відсутність спеціалізованої інформації про надрі, тривалість життя худоби, несучість, фертильність та ін., що унеможливило пошук аналогів оцінюваної за справедливою вартістю групи біологічних активів; відсутність публічної інформації щодо укладених контрактів і технологічних показників розвитку специфічних виробництв (наприклад вівчарства, козівництва, рибництва, конярства, шовківництва тощо)

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 3. Потенційні ризики застосування різних методів визначення справедливої вартості біологічних активів та сільськогосподарської продукції

Метод	Суть методу [10]	Потенційні ризики та проблеми застосування
Метод аналізу контрактів	Для визначення ціни аналізують цінові пропозиції постійних контрагентів (покупців та заготівельних організацій) на оцінювані біологічні активи, та ціни підприємств регіону, які продають подібні біологічні активи	Постійні клієнти можуть мати великі знижки, особливо коли є фактор значної концентрації продажу окремим дебіторам, зокрема в разі монополізації регіонального ринку окремими суб'єктами або реалізації продукції пов'язаним особам. У таких умовах часто не дотримуються принципу «витягнутої руки», відповідно контракти можуть укладати не за ринковою вартістю
Метод останніх цін	Справедливу вартість біологічних активів на дату балансу встановлюють за останньою ринковою ціною операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих негативних змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство)	Останні операції можуть не відображати стан ринку загалом і коливатися залежно від умов конкретної угоди; крім того, достовірно неможливо врахувати вплив якісних характеристик товару під час визначення останньої ціни
Метод аналогів	Справедливу вартість біологічних активів встановлюють на підставі ринкових цін на подібні біологічні активи, скоригованих з урахуванням індивідуальних характеристик, особливостей або ступеня завершеності біологічних перетворень активу, для якого визначають справедливую вартість	Біологічні активи самі по собі специфічний товар і є переважно кінцевим продуктом для сільськогосподарської ланки виробництва, тому судження щодо наявності і визначення активів-аналогів як таких можуть суттєво викривити кінцевий результат
Метод додаткових показників	Біологічний актив може бути оцінено за вартістю сільськогосподарської продукції чи іншої продукції, яку можна отримати в разі припинення процесів його життєдіяльності (велику рогату худобу, свиней можна оцінювати за вартістю м'ясопродуктів)	Призводить до заниження вартості активів, оскільки фактично вартість визначають за залишковим, «ліквідаційним» принципом, який доречний тоді, коли актив знецінився і його вже не можна використовувати за прямим призначенням
Метод дисконтування	Справедливу вартість визначають за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчислену відповідно до норм п(с)бо 28 «зменшення корисності активів»	Суперечить загальним правилам ціноутворення і концептуальним основам фінансової звітності, тому що насправді на вартість активу впливає фактор фінансування покупця (надання товарного кредиту). Чим більше відстрочення платежу за окремим контрактом, тим меншою є вартість активу і навпаки. Отже, один і той самий актив може мати різну вартість у різних підприємств одного регіону лише через умови поставки й оплати. Це несе ризики викривлення собівартості реалізації під час відпуску продукції у фінансовій звітності, адже до неї включають вплив фінансової складової, яка має бути визнана нижчою від валового прибутку

Джерело: систематизовано автором.

нормами МСБО 41 та ПСБО 30 більш прийнятною для України є застосування національного стандарту, оскільки інфраструктура вітчизняного аграрного ринку не забезпечує той рівень доступності інформації про цінову кон'юнктуру, який характерний для країн Європи чи США. Крім того, відповідність поточним ринковим цінам більш обґрунтована у періоди глибоких інфляційних коливань" [6, с. 48].

Водночас чотирнадцятирічна практика імплементації норм П(С)БО 30 в облікову практику свідчить про наявність суттєвих недоліків справедливої оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції.

Однією з найбільш суттєвих відмінностей міжнародного та національного стандарту є варіативність застосування справедливої вартості під час первісної оцінки сільськогосподарської продукції, яка є обов'язковою згідно з МСБО 41 [7] і має альтернативу у вигляді виробничої собівартості відповідно до норм П(С)БО 30 [11]. Вважаємо, що наявність таких розбіжностей створює основу для "спотворе-

ного" відображення аналогічних активів аграрних підприємств, що подають фінансову звітність за міжнародними та національними стандартами обліку.

У деяких випадках використання найостаннішої ринкової ціни операції, ринкової ціни на подібні активи та відповідних галузевих показників (вартість садових насаджень у розрахунку на експортний піддон, бушель чи гектар, та вартість худоби, виражена на кілограм м'яса) можуть привести до різних висновків щодо справедливої вартості біологічного активу або сільськогосподарської продукції. Водночас підприємство розглядає причини таких розбіжностей, щоб визначити найбільш достовірну оцінку справедливої вартості в межах відносно вузького діапазону обґрунтованих оцінок [7]. Більше того, стосовно довгострокових біологічних активів, зокрема багаторічних насаджень, активні ринки знайти взагалі дуже складно, а часом неможливо. Не маючи достовірних цін активних ринків, підприємства вдаються до нестандартних методів визначення справедли-

вої вартості та професійних суджень, що породжує певний суб'єктивізм і може стати причиною викривлення інформації.

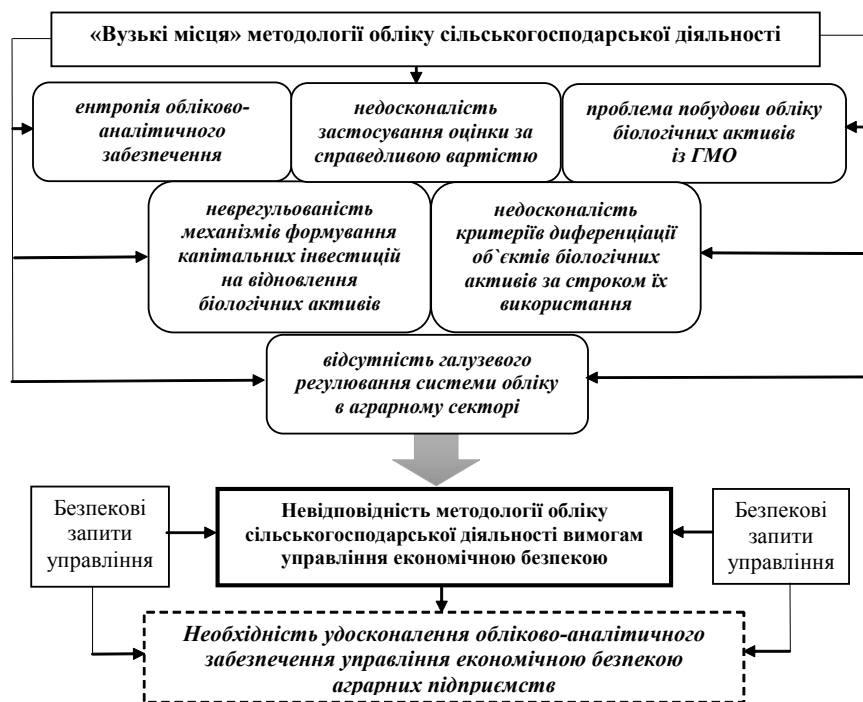
Отже, методологія оцінки за справедливою вартістю історично виникла та була орієнтована на реалії розвинених країн Західної Європи і США, проте її імплементація в економічний простір України стикається із серйозними перепонами, головна з яких — відсутність "відкритих" активних ринків та надійних джерел інформації щодо цін на продукцію й оцінки продукції при її первісному оприбуткуванні з виробництва (табл. 2).

Окреслені акценти ставлять бухгалтера аграрного підприємства перед непростим вибором — якою інформацією користуватися, із яких джерел, чи є вона достовірною та як її можна застосувати для конкретного підприємства. Саме тому, на нашу думку, до встановлення цін активного ринку, хоча б специфічних біологічних активів та сільськогосподарської продукції, слід залучати державне галузеве управління та статистичні органи.

Згадані обставини неминуче впливають на рівень економічної безпеки аграрних підприємств, оскільки недосконалість механізмів встановлення справедливої вартості біологічних активів та сільськогосподарської продукції не дозволяє об'єктивно використати один із фундаментальних елементів методу бухгалтерського обліку — оцінку, що має наслідки в подальшому відображенні операцій та викривленні їх у фінансовій звітності. Це може стати перепорою в процесі прийняття управлінських рішень на основі показників обліку та звітності. Потенційні ризики цього процесу згруповано в таблиці 3.

Вплив на економічну безпеку аграрних підприємств не обмежується справедливою вартістю, а має й ряд інших особливостей, що є підставою для формування припущення про часткову неадекватність методології обліку сільськогосподарської діяльності запитам зміцнення економічної безпеки агробізнесу.

Однак, на наше глибоке переконання, найбільш вагомою є відсутність галузевого ре-

Рис. 1. Змістовні передумови невідповідності методології обліку сільськогосподарської діяльності вимогам управління економічною безпекою аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка.

гулювання системи обліку в аграрному секторі. Це, як окреслив В.М. Жук, призводить до таких негативних наслідків: запізнення надходження інформації до галузевого управління з органів Держкомстату; неврахування потреб галузевого управління в процесі побудови звітних форм; зниження достовірності інформації через безконтрольність за дотриманням методології її формування; послаблення економічної роботи на підприємствах та занепад професійності бухгалтерів; невідповідність бухгалтерських служб галузі до запровадження міжнародних стандартів та супроводження іноземних інвестицій [2].

У своїй сукупності зазначені проблеми формують вектори оцінки адекватності безпековим запитам діючої методології обліку сільськогосподарської діяльності (рис. 1) та заходи щодо їх максимального зближення.

Вважаємо, що встановлена часткова невідповідність методології обліку сільськогосподарської діяльності вимогам управління економічною безпекою є однією з визначальних рушійних сил необхідності формування архітектури обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою аграрних підприємств, яка може стати важливим інформаційним драйвером сталого розвитку та ризик-менеджменту аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Сучасна методологія бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності, яка ґрунтується на міжнародних стандартах обліку, унаслідок недосконалості та неврегульованості оцінки біологічних активів і сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю та недосконалості національних стандартів обліку, частково не відповідає безпечним запитам управління аграрними підприємствами.

Це може стати перешкодою під час прийняття управлінських рішень на основі показників обліку та звітності. Доведено, що ця методологічна невідповідність тривалий час є одним із найбільш вагомих проблемних акцентів організації обліку в аграрному секторі та суттєвим фактором зниження рівня економічної безпеки аграрних товаровиробників. Це зумовлює необхідність максимального наближення методології обліку сільськогосподарської діяльності до безпечних запитів управління аграрними підприємствами в процесі подальших досліджень та практичної роботи.

Література:

1. Гайдуцький П.І., Жук В.М. Роль бухгалтерського обліку в попередженні економічних криз. *Економіка України*. 2012. № 12. С. 72—82.
2. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 648 с.
3. Жук В.М. Наукове обґрунтування формування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 19—25.
4. Калюга Є.В. Облік біологічних активів у державному секторі // *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2014. Т. 18. № 2. С. 16—22.
5. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: монографія. Київ: КНЕУ, 2006. 256 с.
6. Метелиця В.М. Стандартизація галузевої методології обліку як елементу професії бухгалтера. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 45—53.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 "Сільське господарство". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (дата звернення: 03.05.2020).
8. Моссаковський В.Б. Особливості управлінського обліку в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 40—45.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.05.2020).
10. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних

активів: Наказ Міністерства фінансів України № 1315 від 29.12.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1315201-06#Text> (дата звернення 03.05.2020).

11. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи: Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2015 р. № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (дата звернення: 03.05.2020).

References:

1. Ghajducjkyj, P.I. and Zhuk, V.M. (2012), "The role of accounting in preventing economic crises", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 72—82.
  2. Zhuk, V.M. (2009), *Konceptija rozvytku bukhghaltersjkojho obliku v aghrarnomu sektori ekonomiky* [The concept of accounting development in the agricultural sector of the economy], Institute of Agrarian Economics, Kyiv, Ukraine.
  3. Zhuk, V.M. (2012), "Scientific substantiation of formation of strategic stocks of grain: prospects of Ukraine in the conditions of globalization", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 19—25.
  4. Kaluga, E.V. (2014), "Accounting for biological assets in the public sector", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 18, no. 2, pp. 16—22.
  5. Lovinsjka, L. Gh. (2006), *Ocinka v bukhghaltersjkomu obliku* [Valuation in accounting], KNEU, Kyiv, Ukraine.
  6. Metelycja, V.M. (2013), "Standardization of industry accounting methodology as an element of the accounting profession", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 45—53.
  7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 41 "Agriculture", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027 (Accessed 03 May 2020).
  8. Mossakovskyj, V.B. (2013), "Features of management accounting in agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 40—45.
  9. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 June 2020).
  10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On approval of Methodical recommendations on accounting of biological assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1315201-06#Text> (Accessed 03 May 2020).
  11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On approval of the Regulation (standard) of accounting 30 "Biological assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (Accessed 03 May 2020).
- Стаття надійшла до редакції 13.07.2020 р.*

УДК 366.338.63

Р. В. Яковенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, маркетингу та економічної кібернетики,
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.72

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТОСОВНО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

R. Yakovenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Marketing and Economic Cybernetics, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi

SOCIAL RESPONSIBILITY OF STATE REGULATION MEASURES IN RELATION TO AGRICULTURE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Статтю присвячено системним проблемам, що є в сфері сільського господарства України та відносинах власності з приводу землі. Наведено системні заходи, які відбуваються в новітній історії України і спрямовані на монополізацію сільського господарства, хоча в усьому світі воно є ринком продукції чистої/досконалої конкуренції. Завершальна стадія цих дій мала б відбутись під час карантину пандемії COVID-19.

Метою статті є оцінка рівня соціальної відповідальності різних заходів та важелів, що застосовуються різними представниками державної влади в різних розрізах, що стосуються функціонування та ефективності українського сільського господарства.

Наукова новизна статті полягає в тому, що проблеми соціальної відповідальності в Україні досліджуються переважно на мікрорівні (корпоративна соціальна відповідальність) та охоплюють аспекти соціально-трудових відносин. На сьогодні відсутні дослідження, що пов'язують проблеми соціальної відповідальності державних органів влади та розвитку окремих секторів економіки. Методологічною новизною статті є орієнтація не на суб'єкт дослідження та застосовуваний ними інструментарій, а на об'єкт — сільське господарство.

Визначено відповідність 15 заходів державного регулювання стосовно сільського господарства України параметрам соціальної відповідальності, лише один з яких не має чіткої негативної характеристики.

Запропоновано окремі секторальні дії, що посилять соціальну відповідальність різних органів влади в окремих аспектах, серед яких автор наводить: максимальне відкриття харчових ринків, ринків посівних матеріалів та інших засобів сільськогосподарського виробництва, ярмарків та недопущення їх закриття, створення максимальних умов для реалізації селянами своєї продукції; збільшення державної підтримки дрібним фермерам і припинення датування агрохолдингов та монополістів; обмеження або припинення експорту продукції харчування; посилення контролю за діяльністю Антимонопольного комітету та структур Державного резерву України; здійснення реальної боротьби з аферами, махінаціями та рейдерством у сфері захоплення землі та її концентрації.

The article is devoted to the systemic problems that occur the field of agriculture of Ukraine and land ownership relations. The systemic measures that take place in the recent history of Ukraine and are aimed for the monopolization of agriculture, although worldwide it is a market of pure/net competition. The final stage of these actions should take place during the quarantine of the COVID-19 pandemic.

The purpose of the article is to assess the level of social responsibility of different measures and levers used by different government officials in different sections related to the functioning and efficiency of Ukrainian agriculture.

The scientific novelty of the article is that the problems of social responsibility in Ukraine are studied mainly at the micro level (corporate social responsibility) and cover aspects of social and labor relations. To date, there are no studies linking the problems of social responsibility of public authorities and the development of certain sectors of the economy. The methodological novelty of the article is the focus not on the subject of research and the tools they use, but on the object — agriculture.

The compliance of 15 measures of state regulation with regard to agriculture of Ukraine to the parameters of social responsibility has been determined, only one of which does not have a clear negative characteristic. We can say that under the existing oligarchic model of economy and public administration, they will continue.

Some sectoral actions are proposed to strengthen the social responsibility of various authorities in certain aspects, among which the author cites: maximum opening of food markets, markets for seeds and other means of agricultural production, fairs and prevention of their closure, creating maximum conditions for farmers to sell their products; increase state support for small farmers and stop grants agricultural holdings and monopolies; restriction or cessation of food exports; strengthening control over the activities of the Antimonopoly Committee and structures of the State Reserve of Ukraine; real struggle against scams, machinations and raids in the field of land grabbing and its concentration.

Ключові слова: соціальна відповідальність, державне регулювання, сільське господарство, монополізація, пандемія COVID-19.

Key words: social responsibility, state regulation, agriculture, monopolization, COVID-19 pandemic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Існуюча структура олігархічної економічної системи України прагне до повного контролю за рівнем життя та витрачанням доходів населення. Після остаточної монополізації сфери житлово-комунального господарства та обкладання населення непомірним, нічим не обгрунтованим тягарем космічних цін на комунальні послуги (які знову планують підвищувати всупереч карантину, падіння рівня життя та зростання безробіття), державний апарат вирішив приборкати останню сферу, що була доступною для більшості мешканців населення — виробництво та продаж продуктів харчування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державного регулювання економіки України розлого представлені в публікаціях таких вчених: І. Михасюк, Д. Стеченко, Р. Яковенко, О. Беляєв, І. Радіонова, Б. Заблоцький та ін. Проблеми економічного гатунку сільського господарства досліджували М. Кісіль, Ю. Лупенко, І. Кобута, Р. Яковенко, А. Поддєрьогін, П. Саблук тощо. Дослідження проблем соціальної відповідальності знайшли

відображення у працях таких вчених-економістів: О. Грішнова, А. Колот, О. Новікова, О. Амоша, І. Савченко. Економічні наслідки коронавірусної пандемії досліджено у працях таких вчених: Ю.М. Сафонов, В.І. Борщ, О.В. Єгорова, Г.П. Артеменко, А.М. Попова, А. Лавриненко тощо.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми соціальної відповідальності в Україні досліджуються переважно на мікрорівні та охоплюють аспекти соціально-трудових відносин. На сьогодні відсутні дослідження, що пов'язують проблеми соціальної відповідальності державних органів влади та розвитку окремих секторів економіки. Методологічною новизною статті є орієнтація не на суб'єкт дослідження та застосовуваний ними інструментарій, а на об'єкт — сільське господарство.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка рівня соціальної відповідальності різних заходів та важелів, що застосовуються різними представниками державної влади в різних розрізах, що стосуються функціонування та ефективності українського сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У абсолютній більшості світових і вітчизняних підручників та навчальних посібників сільське господарство наводиться в якості прикладу галузі, що являє собою ринок продукції чистої/досконалої конкуренції [1, с. 76; 2, с. 25] (крім неї є ринкові моделі монополістичної конкуренції, олігополії та чистої монополії).

Така модель ринку характеризується великою кількістю незалежних один від одного виробників, відсутністю перепон на шляху входження до галузі, і, найголовніше — неможливістю контролю за цінами. Це сприяє формуванню на ринку відносно низьких цін і можливості задоволення населенням своїх базових фізіологічних потреб у необхідному обсязі при витрачанні незначної частки своїх доходів. Першочерговим завданням будь-якого державного антимонопольного органу (в нашій державі — це Антимонопольний комітет України) є боротьба з монопольними тенденціями в секторі сільськогосподарського виробництва та реалізації продукції харчування. Натомість в Україні ми можемо спостерігати протилежні тенденції — прагнення до посилення концентрації економічної влади, що здійснюються як правовими, так і адміністративними важелями державного впливу [3, с. 184]. Саме цим обумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні на 20—40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС.

Типовими прикладами таких зловживань є тимчасові стрибки у цінах на різні продукти харчування, що може бути поціноване як тимчасові випадкові негаразди, проте насправді вони мають абсолютно чітких "авторів", які заробляють на цьому шалені надприбутки. Нагадаємо кілька таких ситуацій — цибуля за ціною більше 40 грн напередодні останніх президентських виборів та капуста за ціною м'яса на Паску кілька років тому [4, с. 6].

Для аграрних підприємств, які мають сезонний характер виробництва, кредитування має особливе значення. Специфіка сільськогосподарського виробництва передбачає необхідність авансування коштів на відносно тривалий термін. Залежно від спеціалізації він може становити від кількох місяців до кількох років [5, с. 1480]. Натомість реальне кредитування аграрного сектора відсутнє, крім того, робиться все можливе задля того, щоб переконати малих фермерів у тому, що їх діяльність є збитковою і безперспективною. Наведемо принаймні чотири таких приклади.

Перший. Завжди під час посівних кампаній та жнив можна спостерігати підвищення цін на паливе. Беручи до уваги реальну структуру ринку палива в Україні, а саме її олігополізацію, можна сказати, що відбувається як свідоме отримання надприбутків за рахунок фермерів, так і прагнення планомірного знищення дрібного агробізнесу через збільшення їх витрат та зниження норми прибутку.

Другий. Під час основних експортних операцій "непотрібних виробників" (тих, хто не належать до найпотужніших фінансово-промислових груп та агрохолдингів) спостерігається зниження курсу іноземних валют відносно до гривні, тобто мінімізується прибуток сільськогосподарства України.

Третій. Відсутність можливостей, у тому числі й фінансових, у дрібних фермерських господарств власної переробки та реалізації виробленої продукції, призводить до отримання мінімальних доходів безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції та максимізації прибутків посередників. Загальним наслідком цього є разюча відмінність між ціною продуктів харчування в місцях їх реалізації та доходами дрібних фермерських господарств.

Четвертий. Вибіркова політика надання дотацій з державного бюджету окремим сільським господарствам, як правило, тим, що належать особам наближеним до керівних кіл держави. Це призвело до підвищення цін у підгалузі та її монополізації, як це має місце у сфері птахівництва та появи поняття "курячий олігарх".

В усіх чотирьох випадках ми бачимо глибоку системну роботу, що спрямована на втрату віри у своє майбутнє дрібних фермерських господарств, відмову від діяльності у цій сфері, згоду на продаж землі та засобів сільськогосподарського виробництва. Цю роботу здійснюють так звані фінансово-промислові групи або олігархат безпосередньо, через належні їм економічні структури, як-от: — автозаправки, банки та інші кредитні установи, промислові, транспортні та інші інфраструктурні одиниці, та опосередковано через представників державної влади, що сприяють погіршенню діяльності малого бізнесу в сфері сільського господарства. До таких державних структур ми відносимо НБУ, НКРЕКП, ВРУ, Антимонопольний комітет України та практично всю виконавчу владу.

Правові важелі, що застосовуються державою в цьому напрямі, — це "протягнення" че-

рез парламент закону про землю, що дозволить через зловживання окремими нормами цього закону концентрувати значну кількість сільськогосподарської землі в одних руках через підставних осіб і фіктивних власних певних земельних ділянок в умовах реального володарювання та здійснення товарної і цінової політики агропідприємств окремим, невеличким колом осіб, що мають можливість у сучасних умовах здійснювати масштабний викуп української землі. Це призведе до зміни товарного асортименту сільськогосподарського виробництва (до тотальної орієнтації на експорт без урахування наслідків) та безумовного підвищення цін на продукти харчування на внутрішньому ринку.

Іншим правовим важелем, спрямованим на знищення конкуренції в сфері сільського господарства є прийняття нового закону про банківську діяльність (інформаційні важелі українського олігархату охрестили цей закон "антиколомойським"). Він офіційно дозволяє використовувати земельні ділянки в якості застави для отримання банківських кредитів; і якщо такі схеми були і раніше — зараз це легалізовано і дає можливість банкам ставати великими латифундистами номінально через надання позик під заставу землі, а фактично — через її купівлю за заниженими цінами. Примусом до продажу землі за заниженою ціною може бути як жебрацький стан сучасного селянина, остаточно ослаблений карантин та неможливістю реалізовувати товари на ринках, так і насильницькі дії: викрадення, погрози, катування, саботаж, "пропозиції від яких не можна відмовитись" тощо. Світовій історії відомі багато таких прикладів організації земельних відносин. І там, де відкриваються вільні земельні відносини за умови слабкої системи державного управління, або там, де механізм державного управління відкрито, не приховуючись обслуговує меншість населення (олігархат та чиновництво вищих ланок), виникає системне зростання злочинності, пов'язане з цими процесами. Водночас не слід забувати, що протягом останніх років в Україні було ліквідовано більше 100 саме українських банків.

Однак прийняття зазначеного закону лобіювалось (нібито) представниками Міжнародного валютного фонду саме задля дозволу офіційного продажу землі, тобто перетворення землі на товар і формування повноцінних відносин власності з приводу землі не як елементу національного багатства, а звичайного об'єкту купівлі-продажу. Саме земля та державні

підприємства, на думку політики представників зовнішнього управління, має стати залоговим та гарантованим майном повернення державних боргів, повернути які ніякої можливості на сьогодні не існує, враховуючи наявні тренди державної економічної, соціальної, енергетичної, валютної та взагалі будь-якої політики. Все це дуже негативно впливатиме на рівень життя мешканців України, позбавляючи їх суб'єктності в процесі управління власним життям та економікою.

Серед адміністративних заходів, що мають місце під час карантину та безпосередньо знищують сільське господарство слід назвати закриття ринків. Унаслідок таких дій дрібні товаровиробники, які власне й мають складати основу сільського господарства, позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію, не отримують коштів для задоволення інших потреб, крім продукції харчування. Також наслідком цього стає бартеризація відносин у сільській місцевості, а це є однією з ознак підризу державності.

По-друге — це посилює економічну владу супермаркетів та крупних закупівельних фірм, які системно підвищують ціни, а відтак і погіршують рівень життя більшості населення. Крім усього іншого, це призводить до поступової зміни структури галузі через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та, особливо, її реалізації. У багатьох країнах ЄС під час карантину спостерігалася не лише стабільність цін на всі продукти харчування, а й багато акцій та інших маркетингових ходів, що дають можливість придбати товари за нижчими цінами. Відтак євровласники супермаркетів піклувались не лише про одномоментний акт отримання прибутку, а й дивились у перспективу.

По-третє, через ажіотажний попит і нерозуміння принципу дії ринкового механізму, можливими є споживання прострочених товарів та масові ускладнення здоров'я споживачів через харчові отруєння.

По-четверте, відсутність коштів у селян суттєво ускладнить посівну кампанію, що зменшить пропозицію сільськогосподарських товарів у наступному агропромисловому періоді, яка й без цього буде набагато меншою, враховуючи суху зиму.

Враховуючи зазначені чинники, селяни, позбавлені можливості реалізації власних продуктів та обігових коштів, будуть набагато поступливішими в процесі відчуження власної землі, нерухомості та засобів сільськогоспо-

**Таблиця 1. Відповідність заходів
державного регулювання стосовно сільського господарства України
параметрам соціальної відповідальності (СВ)**

№ з/п	Захід державного регулювання або афілійованих структур стосовно сільського господарства	Відповідність СВ (+ або -)
1	Формування громадської думки щодо прибутковості с/г	-
2	Повноцінне кредитування сільського господарства	-
3	Сприяння ціновій стабільності на ринку продуктів харчування	-
4	Контроль за ринком пального та інших засобів с/г виробництва	-
5	Узгодження експортних операцій агросектору з НБУ	-
6	Цінове регулювання закупівлі с/г продукції в населення, встановлення «підлоги» цін, зростання в ціні готової продукції частки виробника і зменшення долі переробника	-
7	Датування дрібного фермерства	-
8	Прийняття законів, що регулюють земельні відносини, які були б корисними суспільству в цілому	-
9	Сприяння розвитку дрібного фермерства	-
10	Формування прозорого ринку землі на правовій основі з мінімізацією шахрайства	-
11	Створення можливостей для дрібних селянських господарств реалізовувати свою продукцію	-
12	Звільнення дрібних землевласників від оподаткування	-
13	Адекватна та ефективна політика Державного резерву	-
14	Забезпечення продовольчої безпеки держави	-
15	Діяльність силових структур і судів на боці закону при розв'язанні земельних питань та при боротьбі з рейдерством	-/+

Джерело: розроблено та узагальнено автором самостійно.

дарського виробництва, чим може скористатись непродуктивний, паразитарний прошарок населення. Ще одним правовим важелем для концентрації землі є спроба введення додаткового податку для власників земельних ділянок, яка зробить їх ще вразливішими. Наслідком цього може стати подальше посилення монополістичних тенденцій у сільському господарстві.

До цього додається проблема "закриття" багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Через скорочення пропозиції на глобальному харчовому ринку це призвело до загальносвітового зростання цін на певні групи товарів, у тому числі — пшеницю й борошно. За певними чутками, цим явищем зараз активно користуються певні ділки від Державного агентства резерву України, які активно продають зернові за кордон, користуючись нагодою ринкової кон'юнктури, ігноруючи національні інтереси України. Зловживання держрезервом вже мало місце безпосередньо перед впровадженням карантину у вигляді вивезення масок, ліків та інших лікарських матеріалів за кордон, що призвело до багаторазового підвищення цін на зазначені товари на внутрішньому ринку України. Нагадаємо, що ціни на ліки та маски так і не повернулись до допандемічного рівня.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Проаналізувавши тенденцію втілення заходів, що здійснюються стосовно сільськогосподарського виробництва та відносин у сфері землі, слід зазначити наступне. Майже всі заходи, які характеризували б соціальну відповідальність у цій сфері (урахування інтересів більшості членів суспільства) мають від'ємне значення (див. табл. 1). Можна сказати, що за існуючої олігархічної моделі економіки та державного управління вони триватимуть і надалі. Але можна визначити окремі секторальні дії, що посилять соціальну відповідальність різних органів влади в окремих аспектах.

Негайним завданням влади на сьогодні є максимальне відкриття харчових ринків, ярмарків та недопущення їх закриття, створення максимальних умов для реалізації селянами своєї продукції. Те саме стосується ринків посівних матеріалів та інших засобів сільськогосподарського виробництва. Необхідним є збільшення державної підтримки дрібним фермерам і припинення датування агрохолдингів та монополістів. Доречним є обмеження або припинення експорту продукції харчування, посилення контролю за діяльністю Антимонопольного комітету та структур Державного резерву України. Також необхідно здійснювати реальну боротьбу з аферами, махінаціями та

рейдерством у сфері захоплення землі та її концентрації.

Подальші дослідження у цій царині дозволять деталізувати систему заходів щодо посилення соціальної відповідальності заходів державного регулювання стосовно сільського господарства, визначити відповідальність та конкретних відповідальних за повзучу монополізацію сільського господарства України.

Література.

1. Яковенко Р.В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей: навч. посіб. Кіровоград: "Поліграф-Сервіс", 2009. 120 с.: іл.

2. Яковенко Р.В. Економічна теорія: конспект лекцій та тестові завдання для студентів спеціальностей "Економічна кібернетика", "Менеджмент", "Управління персоналом та економіка праці", "Економіка підприємства", "Організація комерційної діяльності у сфері послуг і торгівлі", "Економіка та організація бізнесу", "Міжнародні економічні відносини". Кропивницький: ЦНТУ, 2019. 98 с.: іл.

3. Ляхов О.В. Особливості державного регулювання сільського господарства під час карантину. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 14 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 183—186.

4. Яковенко Р. Карантин як механізм монополізації сільського господарства. Газета "Народне слово". 2020. 4 червня, № 19 (3455). С. 6.

5. Яковенко Р.В., Коваленко В. І. Спрощення механізму пільгового кредитування в секторі АПК. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць: в 12 т. Дніпропетровськ: ДНУ. 2010. Вип. 262. Т. VI. С. 1479—1486.

References:

1. Yakovenko, R.V. (2009), *Osnovy teorii ekonomiky dlia tekhnichnykh spetsial'nostej* [Bases of economics for technical specialties], Polihraf-Servis, Kirovohrad, Ukraine.

2. Yakovenko, R.V. (2019), *Ekonomichna teoriia: konspekt lektzij ta testovi zavdannia dlia studentiv spetsial'nostej* "Ekonomichna kibernetika", "Menedzhment", "Upravlinnia personalom ta ekonomika pratsi", "Ekonomika pidpriemstva", "Orhanizatsiia komertsijnoi diial'nosti u sferi posluh i torhivli", "Ekonomika ta orhanizatsiia biznesu", "Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny" [Economic theory: lecture notes and test tasks for students majoring in "Economic Cybernetics", "Management", "Personnel Management and La-

bor Economics", "Business Economics", "Organization of commercial activities in the field of services and trade", "Economics and business organization", "International Economic Relations"], TsNTU, Kropyvnyts'kyj, Ukraine.

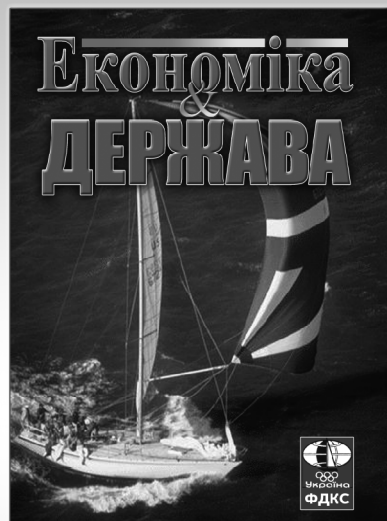
3. Lyahov, O.V. (2020), "Features of state regulation of agriculture during quarantine", *Konkurentospromozhna model' innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy. III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Competitive model of innovative development of Ukraine's economy. III International scientific-practical conference], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyj, Ukraine, pp. 183—186.

4. Yakovenko, R.V. (2020), "Quarantine as a mechanism of monopolization of agriculture", *Hazeta "Narodne slovo"*, vol. 19 (3455), 4th june, p. 6.

5. Yakovenko, R.V. and Kovalenko V.I. (2010), "Facilitating the mechanism of poultry loans in the agricultural sector", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 262, no. VI, pp. 1479—1486.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: **economy_2008@ukr.net**

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.439.01

М. В. Кривун,
аспірант, Національний університет харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-9631-5837

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.78

ЗАВДАННЯ ТА ІНДИКАТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДЕРЖАВИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ

M. Kryvun,
Postgraduate student, National university of food technologies

OBJECTIVES AND INDICATORS OF FOOD PROVIDING TO POPULATION OF THE COUNTRY

Метою статті є визначення головних завдань аграрно-промислового комплексу, як частини економіки держави, а також, індикаторів їх виконання. Методами дослідження обрано: історичний, моделювання, математичний, наукової абстракції та логічний.

У статті здійснено огляд історичних мотивів розвитку системи забезпечення продуктами харчування. Визначено два головних завдання, що залишаються актуальними на будь-якому етапі розвитку цивілізації — забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб населення у продуктах харчування, а також мінімізація часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні. Розроблено формулу для розрахунку показників для забезпечення населення необхідною кількістю та різноманіття продуктів харчування належної якості. Визначено класифікацію витрат часу на забезпечення потреб населення у харчуванні. Розглянуто актуалізовані приклади виявлення ефективності виконання даних завдань. Окреслено взаємозв'язки між цими завданнями та інституційні середовища їх виконання.

Experienced scientists consider completely different views on the issue of disproportions in the branch development of the agro-industrial complex of Ukraine. There are a lot of issues, from the development of the resource-export model to the shifting economy emphasis to the maximum degree of processing of food.

The purpose of this article is to identify the main objectives of the agro-industrial complex, as part of the economy of the state, and also, indicators of their implementation. Chosen research methods are: historical, modeling, mathematical, scientific abstraction and logical.

This article reviews the historical motives of the development of the food supply system. A Person's need for food has a permanent character as a certain frequency of its occurrence. So the important thing is not only the quantity of food produced, but also the time spent to produce it. In view of this, as well as the historical origins of the problem of satisfying food needs, there are identified two main tasks which remain relevant at any stage of civilization's development — providing the necessary quantity and variety of good quality food to satisfy the needs of the population in food, and, minimizing time and increasing human comfort in satisfying food needs of the population.

For calculating indicators to provide the necessary quantity and variety of good quality food for the population needs have been developed the formula. Performing the task of minimizing time and increasing human comfort in satisfying food needs of the population at the common level has influence on the individual effectiveness of each consumer who is a consumer of food goods, or every individual which is living in the state.

The classification of wastes of time for satisfying the needs of the population for food includes: time of consumption, time of waiting, time of transportation, time of purchase or production, time of cooking, time of eating, which in total are the time for food. The time for food, spend by each individual, on a common level constitutes the big part that could be used in another productive way.

In this article were also reviewed examples of performance ways of these tasks. There were outlined relationships between these tasks and the institutional environments for their implementation.

Ключові слова: забезпечення продуктами харчування, продовольча безпека, розвиток АПК, завдання АПК, завдання харчової галузі, індикатори забезпечення харчуванням, кількість продуктів харчування, потреби населення у харчуванні.

Key words: agricultural development, tasks of the food branch, indicators of food providing, objectives of food providing, development of the food supply system, disproportions in the development of the agro-industrial complex, quantity of produced food, needs of the population in food.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Вже не один десяток років є актуальними питання диспропорцій у галузевому розвитку аграрно-промислового комплексу, що в загаль-

лом націлений на забезпечення населення продуктами харчування. Ця тема піднімається як у науковому середовищі, так і в більш широких колах економістів-практиків, політиків різних

рівнів та публіцистів відповідного напрямку. Досвідчені теоретики виражають абсолютно різні погляди на цю ситуацію, від розвитку ресурсно-експортної моделі до переведення акцентів на максимальну ступінь обробки продуктів харчування. Але, як нам відомо з економічної теорії, фактори виробництва обмежені. Тому чим більше заплановано ресурсно-витратних перетворень у економічній моделі, тим більше часу необхідно для їх реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями на зазначену та близькі до неї теми займалися Алейнікова О.В., Басюркіна Н.Й., Вдовенко Н.М., Згурський О.М., Каліничук М.В., Кириленко І.Г., Кирилюк Є.М., Криленко В.І., Майстро С.В., Морозюк Н.В., Мудрак Р.П., Пасемко Г.П. та інші. Акцент переважної більшості досліджень спрямований на удосконалення існуючих концепцій забезпечення населення продовольством розроблених ще за часів СРСР. Значно меншою мірою ведеться пошук нових раціональних концепцій забезпечення населення продуктами харчування, що ґрунтуються на актуальних сучасних трендах глобалізації та поглиблення інформаційної інтеграції суспільства.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення головних завдань аграрно-промислового комплексу як частини економіки держави, а також індикатори виконання таких завдань, що могли би бути передумовою для виявлення "слабких місць" і диспропорцій у структурі АПК, а також визначення перспективних напрямів його розвитку.

Методи дослідження: історичний, моделювання, математичний, наукової абстракції, логічний.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Мета функціонування АПК — це забезпечення людини продуктами харчування. Продукти харчування — це ресурс, який необхідний будь-якій людині, незалежно від раси, національності, статі, релігійних та політичних переконань, місця проживання або суспільного рівня розвитку. Після їжі одяг та житло є двома головними потребами людства [11]. Справді важко уявити сьогодишнє життя без побутової техніки, автомобілів, мобільних телефонів, але попри значні зміни у побуті людини, продукти харчування не стали менш необхідними сьогодні в тому ж вигляді та кількості

як були тисячі років тому. Для визначення загальної кількості необхідних речовин та енергії, які людина повинна отримати з таких продуктів харчування в Україні затверджені норми фізіологічних потреб населення [10].

На сьогодні у розвинутих країнах та тих, що розвиваються потреба у харчуванні не стоїть так гостро, як це було, наприклад, у античну епоху. Найґрунтовніші праці свого часу щодо ведення сільського господарства в Стародавньому Римі створили Марк Порцій Катон Старший, Луцій Юній Модерат Колумелла та Марк Теренцій Варрон. Однак майже кожен історик чи філософ того часу хоча б декількома рядками приділяє увагу цій сфері. Так, наприклад, у праобразі всіх енциклопедій "Природній історії" Плінія Старшого можемо знайти згадки Законів XII таблиць в яких йдеться, зокрема, про покарання смертю за крадіжку або отруєння врожаю в нічний час на полі, яке було оброблено плугом. Такі суворі покарання за майнову шкоду саме відносно харчових продуктів підкреслюють пріоритет їх створення, адже наприклад, за нанесення різних тілесних ушкоджень були передбачені штрафи або покарання шляхом нанесення таких же ушкоджень винуватцю [12; 16; 25].

Із розвитком обмінно-грошових відносин продукти харчування, маючи цілком очевидну споживну цінність, стали їх об'єктом, тому й ресурсом задоволення не лише харчових потреб людини, а й збільшення її фінансового багатства. Так, у II ст. до н.е. за часів пізньої Римської республіки ведення господарства не лише задля самозабезпечення а й для збагачення описується у трактаті Катона "Землеробство", що розпочинається словами: "Можна було б займатися торгівлею, якби це не було небезпечно, або лихварством, якби це було престижно... А якщо когось хвалили, то про нього казали "Хороший землевласник та хороший господар". Згідно цього джерела, велике по тогочасним уявленням господарство — 100 югерів (25 га) повинно задовольняти якщо не всі, то якнайбільше харчових вподобань господаря, і звичайно покривати потреби рабів, а до цього ще й приносити прибутки [18; 15; 14]. При цьому окремо описано особливості задачі в оренду приватних земель із посівами, виноградників, пасовищ або стад овець, де розрахунок мав проводитися у натуральній величині того ж урожаю [18].

Водночас законодавчі акти тогочасного суспільства стосувалися не тільки захисту процесів безперебійного створення продуктів харчування, а й їх розподілу та розподілу засобів

їх виробництва. Так, питання щодо володіння, розподілу і передачі прав на власність державними землями стали причиною гарячих політичних протистоянь як окремих політиків, так і суспільних класів та різних національностей ще в період Римської республіки [20; 22; 14; 21; 24]. І не дарма, адже плата за оренду державних земель частиною урожаю — десята для посівних та п'ята для садових культур, складало вагомую частку доходу в Римську казну на протязі віків, і було опорою військової могутності Риму [14].

Можна визначити, що основним завданням по задоволенню потреб людини у харчуванні впродовж всієї історії людства було забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб людини у харчуванні. Під продуктами харчування тут маються на увазі будь-якого рівня обробки продукти у перерахунок на сировину, від зерна до випічки. Це завдання однозначно об'єднує кількісні та якісні вимоги до харчових продуктів, оскільки номінально втрата як першого, так і другого показника погіршує здоров'я та продуктивність окремого індивіда, а може й загрожувати його життю.

Виконання цього завдання задовольняє потреби людини у харчуванні. Але, як ми знаємо, потреба людини у продуктах харчування носить перманентний характер. Її необхідно задовольняти знову й знову — як багато певний індивід не спожив би продуктів харчування за один раз, через деякий час, принаймні на наступний день він знову зголодіє. Таким чином, забезпечення продуктами харчування — це безперервний процес, що триває впродовж життя людини. Тому, з огляду на перманентний характер такої потреби людини у харчуванні та визначену періодичність її виникнення, важлива не лише кількість добутих продуктів харчування, а і час, що витрачається на їх добування. Так, якщо час добування таких продуктів перевищить час періоду поновлення потреби у них, із кожним збільшенням проміжку часу між прийомами їжі у необхідній кількості (або ж поступове зменшення кількості під час чергових прийомів їжі) голод буде посилюватись відбираючи людські сили та здоров'я, що зрештою призведе до передчасної смерті людини.

Так, хронічна нестача їжі призводить до передчасної смерті кожного третього недоїдаючого. Окрім хронічного голоду велику небезпеку несе стан прихованого голодання, коли у вживаних продуктах знаходиться недостатня кількість поживних речовин [19]. Тому, маючи

за початкову умову пріоритет існування людства та збереження людських життів, виконання завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості само собою враховує створення цих продуктів за час, що менший, ніж періодичність виникнення відповідної потреби.

Основа діяльності первісних людей була заснована на процесах самозабезпечення продуктами харчування (збиральництво, полювання, пізніше рибальство). Перші знаряддя праці, були створені та використовувалися для вдосконалення цих процесів (лук, вудка, сітка та інші). Ця тенденція розвинулася під час епохи неоліту, особливо коли сільське господарство стало домінуючим над мисливством та збиральництвом [23; 26]. Первісні люди витрачали абсолютну більшість свого часу на задоволення своїх потреб у харчуванні, оскільки житло та одяг отримувалося по мірі добування продуктів харчування. Так, наприклад, в процесі полювання знаходилися печери, що служили за укриття, а шкури впольованих тварин служили за одяг значно довше, ніж їх м'ясо могло задовольняти потреби у харчуванні. "Зазвичай землероби (йдеться про трипільську культуру — авт.) при виробництві засобів використовували місцеві матеріали. На протязі всіх періодів вони користувалися теслами та мотиками з м'яких порід каменю і просвердленими похилим цвяхом сокирами-молотами характерних дунайських форм та наряду з цими про ушними теслами чи мотиками із рогу благородного оленя" [23]. Після здобуття необхідної кількості продуктів харчування для задоволення потреби людини, час, що залишається у неї до чергового прийому їжі, може бути використаний для задоволення інших її потреб.

Важливість питання забезпечення продуктами харчування описано різними мудрецами, філософами, вченими та дослідниками у різні епохи. Навколо суспільного способу організації забезпечення населення продуктами харчування було побудована вся економіка і торгівля з ранніх періодів історії людства. Та не тільки економіка, а й характер та стиль життя і ведення воєн залежали від цього [11]. "Батько історії" Геродот Турійський (хоча сам він називався — Геродот Галікарнаський — авт.) пише про скіфів таке: "люди, що не мають ні міст, ні фортець, але кочують, будучи вершниками і лучниками, які не займаються землеробством, а скотарством, житла яких на возах, як можуть такі люди бути переможеними, як можна до них наблизитися?" [2]. У дисертації Джонатана Рот "Логістика римської армії під час

війни" відображено основний спосіб харчування римських солдат, а саме самостійне приготування страв із зерна пшениці (зерно складало 60—70 % від раціону), що могла бути поставлена із власних провінцій, так і зібрана у вигляді податків на безпосередньо пройдених військом територіях. Уніфікація такого методу забезпечення продуктами харчування дозволяла римлянам, зокрема, успішно прогнозувати, планувати та здійснювати продовольче забезпечення армій під час військових кампаній.

Але не тільки у військовому контексті, але й під час мирного розміреного життя забезпечення населення продуктами харчування грало визначальну роль для суспільства. Діодор Сицилійський пише про древніх Єгиптян наступне: "Харчування дітей у них надзвичайно просте: вони дають їм яку-небудь юшку, стебло папіруса підсмажене на вогні, а також болотяні корінці та стебла — сирі, варені або жарені. Оскільки більшість дітей зростає голими та босими, оскільки клімат доволі м'який, то батьки поки дитина не виросте, витрачають на нього не більше двадцяти драхм. Ось, що є причиною великого населення Єгипту та того, що вдалося побудувати таку кількість гігантських споруд" [17].

З численних творів, як античних істориків, так і класиків економічної думки проглядається роль процесу забезпечення продуктами харчування як визначального у розвитку древніх цивілізацій. Тобто, окрім факту наявності продуктів харчування, що необхідні для виживання, наступними питаннями стояли: в який спосіб воно добувається, скільки часу для цього потрібно, які навички та знаряддя використовуються, як довго такий продукт може зберігатися. Іншими словами, велику роль грав перелік необхідних дій кожного окремого індивіда, що необхідні для кінцевого задоволення його потреби у харчуванні. Якщо в античний період та до кінця доби середньовіччя такі відмінності спостерігалися лише в розрізі різних країн та цілих епох, то у подальшому із розвитком суспільних зв'язків, комунікацій та поступової урбанізації планети ці відмінності поширилися до різних суспільних верств, об'єднань та, зрештою, окремих індивідів.

Таким чином, не лише сам факт наявності продуктів харчування належної якості та у необхідній кількості грав роль, а й спосіб їх добування. Так, якщо припустити, що в сучасному житті кожному окремому індивіду доведеться самостійно засаджувати поле, збирати урожай, перемелювати зерно, а потім вже випікати хліб, це значним чином вплинуло б на спосіб

життя сучасної людини, оскільки ці процеси зайняли б левову частку її часу. Цей аспект значно краще помітний на прикладі задоволення харчових потреб у первісному та античному суспільствах.

Аналіз історичних тенденцій із первісних та античних часів підказують доречність розподілу процесу задоволення потреби людини у харчуванні на два перманентні завдання, які люди історично вирішують у процесі задоволення своїх потреб у харчуванні, що актуальні також і на сьогодні. Одне із них є забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб населення у продуктах харчування, а інше — мінімізація часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні.

Мінімізація часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб у харчуванні. Як приклад, можна навести роль, яку грає ступінь попередньої обробки продуктів харчування до підготовки цих продуктів у кінцевій фазі — під час безпосереднього прийому їжі. Вищий ступінь попередньої обробки дозволяє кінцевому споживачу економити час для іншої діяльності. Порівняти тільки час затрат на приготування їжі із аграрної сировини, наприклад, свіжоскошених колосків чи тільки-но добутої дичини, із приготуванням канапок із хліба та копченого м'яса. Така різниця буде у куплених продуктах у супермаркеті, між живою рибиною та напівфабрикатними рибними котлетами. Або ж варто додати альтернативу відвіданню столової, що зводить час затрат на харчування до необхідного часу для безпосереднього прийому їжі, а окрім цього, не потребує жодних зусиль та зусиль у приготуванні бажаного виду їжі. Водночас мінімізація часу або ж мінімізація праці у контексті обробки продуктів харчування передбачає, зокрема, необхідність, як підвищити термін зберігання продуктів харчування, так і максимально зберегти їх корисні якості та смакові властивості. Термін зберігання дозволяє більш гнучко розподілити кожен етап процесу забезпечення потреб у харчуванні, в той час, як будь-яке погіршення якісних та смакових властивостей є компромісом по відношенню до необхідного різноманіття та належної якості продовольства, якими мають бути задоволені потреби людини у харчуванні згідно завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості. Зменшення часу на задоволення харчових потреб дозволяє звільнити ресурси для підвищен-

ня продуктивності у інших сферах діяльності людини, зокрема, професійній. Так, завдання мінімізації часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні будучи на перший погляд завданням суто соціального спрямування, насправді, являє собою історичний спосіб підвищення ефективності діяльності людини у всіх сферах суспільного виробництва.

Оскільки такі завдання стоять перед кожним окремим індивідом без виключення, можна загалом їх об'єднати на будь-якому рівні суспільної організації, наприклад, домогосподарства, поселення, району, країни, або й всієї Землі. А враховуючи історичні та сучасні тенденції до чим раз глибшого вдосконалення процесів праці та її засобів, ці завдання все більш актуально розглядати на рівні високих суспільних утворень, наприклад, держави.

Щоденна потреба у харчуванні є єдиною вихідною причиною виникнення даних завдань, тому їх виконання на рівні індивіда неодмінно зливається у одних і тих же процесах, що характерно і для споживача продукту суспільного виробництва, і для споживача власного продукту. Так, у виборі купити певний набір продуктів із певними характеристиками за фіксованими цінами у супермаркеті або йти за цим же торгуватися на ринок чи спожити приготовані страви у столовій індивід обирає конкретний спосіб задоволення своїх харчових потреб, а значить і вирішення даних перманентних завдань принаймні в даний момент. Так само й споживач власного продукту, виходячи із обставин, як наявність засобів праці (мисливські, рибальські, сільськогосподарські, орна земля, загони для худоби, місця для її випасу і таке ін.), погодні умови (зміни клімату, активізація шкідників, браконьєрство, епідемії серед свійських тварин) та ін. обирає ті види продуктів, які він буде вирощувати, добувати, що вочевидь зумовить його результати в кількості, асортименті та способі обробітку і приготування таких продуктів, а також можливі втрати/надходження від купівлі чи продажу засобів праці чи продуктів. "Господарства населення, як форму організації виробництва, можна зустріти в багатьох країнах світу. Їм, як і будь-яким іншим ринковим формам господарювання притаманна свобода вибору, що відображається в здатності обирати оптимальний спосіб господарювання з урахуванням усіх існуючих умов і відповідно до власних уподобань" [4]. Отже, на рівні індивіда виконання цих абстрактно розділених зав-

дань на практиці зливається в один процес ведення господарства.

Як уже зазначалося, на державному рівні дані завдання також можна розглядати як єдиний процес виробництва продуктів харчування, головним чином оскільки за їх виконанням стоять спільні фактори цього виробництва. Однак цього ні в якому разі недостатньо для аналізу цих завдань. Щоб зрозуміти, яким чином виконання даних завдань поєднується на вищих рівнях суспільних об'єднань та чи повністю вони зливаються у спільні процеси як це відбувається на рівні окремого індивіда чи знаходяться частково у межах відокремлених процесів, необхідно проаналізувати індикатори їх виконання.

Щодо завдання забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості, то його варто розділити на два складових завдання, що, очевидно, можуть виконуватися лише в комплексі. Це забезпечення необхідної кількості продуктів харчування та забезпечення їх необхідної якості.

Якість як економічна категорія відображає сукупність властивостей продукції, що зумовлюють ступінь її придатності задовольняти потреби людини відповідно до призначення, а з точки зору гігієни харчування — комплекс властивостей, котрі визначають ступінь придатності продукту для харчування населення [3]. Щодо забезпечення якості, то ця частина завдання є більш суперечливою та суб'єктивною в оцінці, ніж забезпечення необхідної кількості, оскільки у якості харчових продуктів немає меж досконалості. "Погоджуючись з певними науковцями стосовно того, що якість харчової продукції забезпечується і гарантується виробниками незалежно від етапу харчового ланцюга, на якому вони працюють, і що вони несуть повну відповідальність за якість та безпечність харчових продуктів, котрі виробляються й постачаються ними на споживчий ринок, варто зауважити: категорія "якість" має відносний характер і суттєво залежить від того, з чим порівнюється, стосовно чого формулюється її адекватна характеристика (критерії оцінки)" [3]. Очевидним є те, що якісніша продукція є дорожчою у виробництві, внаслідок того, оскільки вона потребує більше часу, більше ресурсів та більш якісні складові процесу її виробництва. Тобто виробництво більш якісної продукції за сталих наявних факторів виробництва зумовить скорочення кількості продукції, та навпаки, збільшення кількості продуктів харчування при такій же кількості факторів виробництва змусить поступитися у

якості продукції. Але у рамках розгляду завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для населення нині ми будемо відштовхуватися від наявності діючого законодавчого мінімуму, а саме існуючих санітарних та фітосанітарних заходів, контролю за їх виконанням, дотримання встановлених стандартів безпеки при виробництві продуктів харчування, документів у частині інформування про рівень якості та корисності продуктів харчування тощо [8; 9; 6; 7].

Приймаючи якість продуктів за сталу величину на законодавчо встановленому рівні, ми наразі більш детально розглянемо забезпечення необхідної кількості продуктів харчування. Тут варто зазначити, що для забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості є характерним лінійне масштабування, від рівня окремого індивіда до рівня держави у відношенні до кількості індивідів у такій державі. Так є переліки мінімально необхідних продуктів та визначені норми мінімальної необхідної кількості цих продуктів. Для групи 5 індивідів на рівні домогосподарства на день необхідно 5 добових норм, а для групи 300 тис. індивідів на рівні міста необхідно 300000 добових норм на день, відповідно на тиждень для цієї ж групи необхідно 2 млн 100 тис. добових норм.

У контексті даного завдання на рівні держави, АПК покликаний забезпечити населення необхідною кількістю та різноманіттям продуктів харчування належної якості. Варто зазначити, що таке завдання є актуальним не тільки в період нормального економічного розвитку суспільно-економічної одиниці, а й за будь-яких потрясінь, як стихійні катастрофи, війни, ядерні вибухи та інші небезпечні для населення явища. Жодна із вищеперелічених надзвичайних ситуацій не відміняє потреб людини у харчуванні. Тому теоретично модель АПК повинна бути організована таким чином, щоб бути спроможною виконати на відповідному рівні завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб населення у продуктах харчування за будь-яких обставин.

Але яка кількість продуктів харчування є необхідною щоб задовольнити потреби населення? Наприклад, у Євангелія від Матвія описане чудо, як Ісус Христос задовольнив потреби п'яти тисяч людей за допомогою 5 хлібин і двох рибин [24]. Але у питанні задоволення потреб населення у харчуванні не варто складати всю надію на диво, і тому, для розрахунку

необхідної кількості продуктів харчування можна використати середньодобові норми споживання продуктів серед населення [10].

Отже, для обчислення необхідної кількості продовольства для задоволення потреб населення у харчуванні — тут елементарна формула напрошується у вигляді:

$$P \times S \times T = N \times T \quad (1),$$

де P — це кількість населення, S — норма споживання, T — визначений час, N — потужність виробництва.

Однак загальновідомим фактом є те, що людина повинна харчуватися різними видами їжі (принаймні, доки не винайдено універсального продукту за зразком космічних харчових паст, що задовольняли б всі потреби в амінокислотах, вітамінах та вуглеводно-білковому балансі) [10]. Отже, формула повинна виглядати так:

$$\begin{cases} P \times S_1 \times T = N_1 \times T \\ P \times S_2 \times T = N_2 \times T \\ \dots \\ P \times S_x \times T = N_x \times T \end{cases} \quad (2),$$

де P — це кількість населення, S_1 — норма споживання продукту 1-го виду, S_2 — норма споживання продукту 2-го виду, S_x — норма споживання продукту X -го виду, T — визначений час, N_1 — потужність виробництва продукту 1-го виду, N_2 — потужність виробництва продукту 2-го виду, N_x — потужність виробництва продукту X -го виду.

Однак не всі види продуктів можуть бути забезпечені у необхідній кількості потужностями вітчизняного АПК, а деякі взагалі не можуть бути вироблені з огляду на невідповідні для цього природно-кліматичні умови (у помірному кліматі не ростуть тропічні фрукти, а у гірській місцевості не має умов для розведення технічних культур).

Отже, необхідно заповнити їх недостачу імпортом:

$$\begin{cases} P \times S_1 \times T = N_1 \times T + I_1 \\ P \times S_2 \times T = N_2 \times T + I_2 \\ \dots \\ P \times S_x \times T = N_x \times T + I_x \end{cases} \quad (3),$$

де P — це кількість населення, S_1 — норма споживання продукту 1-го виду, S_2 — норма споживання продукту 2-го виду, S_x — норма споживання продукту X -го виду, T — визначений час, N_1 — потужність виробництва продукту 1-го виду, N_2 — потужність виробництва продукту 2-го виду, N_x — потужність виробництва продукту X -го виду, I_1 — імпорт нестачі продукту 1-го виду, I_2 — імпорт нестачі продукту 2-го виду.

При погляді на ці формули із точки зору математики виникає ілюзія ніби час можна скоротити ще з першої формули, оскільки він є еквівалентним множником по обидві сторони знаку рівності. Ось так:

$$P \times S = N \quad (4),$$

де P — це кількість населення, S — норма споживання, N — потужність виробництва.

Однак у цьому випадку час є ключова обставина, яка розкриває свій особливий вплив на забезпечення населення продуктами харчування, та на дану формулу, якраз у контексті визначеного часу виникнення потреби людини у харчуванні. Так, існує інтервал часу у 2—6 тижнів, протягом якого людина здатна опиратися голоду, що загострюється із часом та поступово руйнує її здоров'я аж до смерті. Навпроти, виробництво продуктів харчування, зокрема більшості продуктів рослинництва мають довший період циклічності, як правило, рік. Таким чином, досягнення номінальної рівності даної формули, скажімо за рік визначеного часу, зовсім не гарантує достатнє забезпечення населення продуктами харчування упродовж цього року, якщо тільки результативність виробництва продуктів харчування не матиме лінійного характеру у часовому вимірі (однакова кількість продуктів виробляється кожного дня). Виходячи з цього, виникає обов'язкова умова попередньої наявності необхідного запасу продуктів харчування певного виду, у достатній кількості для задоволення потреб населення у харчуванні, до створення такої ж кількості продуктів, що будуть вживатися вже у процесі створення наступної партії цих продуктів і так далі. Отже, формула із врахуванням особливої обставини часу має вигляд:

$$\begin{cases} P \times S_1 \times T_1 = N_1 \times T_1 + I_1 \\ F_1 = P \times S_1 \times T_1 - I_1 \\ P \times S_2 \times T_2 = N_2 \times T_2 + I_2 \\ F_2 = P \times S_2 \times T_2 - I_2 \\ \dots \\ P \times S_x \times T_x = N_x \times T_x + I_x \\ F_x = P \times S_x \times T_x - I_x \end{cases} \quad (5),$$

де P — це кількість населення, S_1 — норма споживання продукту 1-го виду, S_2 — норма споживання продукту 2-го виду, S_x — норма споживання продукту X -го виду, T_1 — визначений час виробництва продукту 1-го виду, T_2 — визначений час виробництва продукту 2-го виду, T_x — визначений час виробництва продукту X -го виду, N_1 — потужність виробництва продукту 1-го виду, N_2 — потужність виробництва продукту 2-го виду, N_x — потужність виробництва продукту X -го виду, I_1 — імпорт нестачі продукту 1-го виду, I_2 — імпорт нестачі продук-

ту 2-го виду, I_x — імпорт нестачі продукту X -го виду, F_1 — запас продуктів 1-го виду, F_2 — запас продуктів 2-го виду, F_x — запас продуктів X -го виду.

Кількість видів продуктів, а також норми їх споживання будуть варіюватися залежно від країн, адже зрештою кожен окремий індивід має свої вподобання, залежно від його фізіологічних параметрів, культурних особливостей, релігійних, інституційної належності до певних груп населення, сімейного та соціального статусу, фінансових можливостей і т. ін.

Однак забезпечення населення потребами у харчуванні згідно із такими розрахунками передбачає виробництво точної кількості необхідних продуктів. І якщо за стабільної політично-економічної ситуації та відсутності природних катастроф такі параметри моделі можуть безперерійно виконуватися, то як підрахувати необхідну кількість продуктів для страхування від не сприятливих погодно-кліматичних умов, що вплине на врожайність по всій країні або від техногенної катастрофи, що сталася на підприємстві харчової промисловості та вразила значну територію, де вирощувалися аграрні культури.

Чи може певна формула відображати забезпечення населення продуктами харчування у випадку надзвичайної ситуації? Наприклад, внаслідок природно-стихійного лиха було затоплено 10 % земель, що зайняті у аграрному виробництві, однак оскільки там же було розташовано велике підприємство із переробки збіжжя, це загалом скоротило потужності зернообробного комплексу на 23 %. У випадку, якщо за певний час неможливо відновити необхідну потужність АПК, така недостача повинна бути компенсована за рахунок імпорту чи резерву, або у іншому випадку норма споживання продуктів населення спаде до нижчого рівня, що у свою чергу негативно вплине на його соціально-продуктивні характеристики, а внаслідок гострої недостачі продуктів харчування сама кількість населення у цій країні зменшиться (через міграцію або вимирання). І у такому випадку вищезазначена формула у такому вигляді справляється зі своїм завданням. Однак, окрім маніпуляцій із різними рівнями споживання, що передбачають різний ступінь забезпечення індивіда необхідним харчуванням [1], самі надзвичайні ситуації бувають різних масштабів та наслідків, локальні (в межах однієї країни), та всеохоплюючі. У останньому випадку варіант компенсації недостачі продовольства за рахунок збільшення імпорту виглядає менш надійним, ніж наявність резерву.

Тут варто констатувати факт, що виходячи із обмежених факторів виробництва продуктів харчування, досягнення абсолютної гарантії забезпечення потреб всього населення у харчуванні неможливе, оскільки у разі деякої катастрофи планетарного масштабу, що вразить мінімальну кількість населення, близько 0 %, та максимальну кількість одного із факторів виробництва, наприклад, 100 % родючої землі, це неодмінно призведе до значного скорочення кількості населення або й загрози повного вимирання людства. А для подальшого аналізу індикаторів забезпечення продуктами харчування з точки зору можливого настання катастроф необхідно попередньо проаналізувати фактори виробництва продуктів харчування. Наразі для окреслення індикатора забезпечення необхідної кількості продуктів харчування обмежимося виведеною раніше формулою із доданням наявності деякого резерву, розмір якого нині може визначатися суб'єктивно.

$$\left\{ \begin{array}{l} P \times S_1 \times T_1 = N_1 \times T_1 + I_1 \\ F_1 = P \times S_1 \times T_1 - I_1 \\ R_1 \\ P \times S_2 \times T_2 = N_2 \times T_2 + I_2 \\ F_2 = P \times S_2 \times T_2 - I_2 \\ R_2 \\ \dots \\ P \times S_x \times T_x = N_x \times T_x + I_x \\ F_x = P \times S_x \times T_x - I_x \\ R_x \end{array} \right. \quad (6),$$

де P — це кількість населення, S_1 — норма споживання продукту 1-го виду, S_2 — норма споживання продукту 2-го виду, S_x — норма споживання продукту X -го виду, T_1 — визначений час виробництва продукту 1-го виду, T_2 — визначений час виробництва продукту 2-го виду, T_x — визначений час виробництва продукту X -го виду, N_1 — потужність виробництва продукту 1-го виду, N_2 — потужність виробництва продукту 2-го виду, N_x — потужність виробництва продукту X -го виду, I_1 — імпорт нестачі продукту 1-го виду, I_2 — імпорт нестачі продукту 2-го виду, I_x — імпорт нестачі продукту X -го виду, F_1 — запас продуктів 1-го виду, F_2 — запас продуктів 2-го виду, F_x — запас продуктів X -го виду, R_1 — резерв продуктів 1-го виду, R_2 — резерв продуктів 2-го виду, R_x — резерв продуктів X -го виду.

Роль резерву полягає у необхідності його задіяння в якості запасу лише в надзвичайній ситуації, коли швидкість виробництва та імпорту продуктів харчування поступається швидкості їх споживання, тобто коли $P \times S_1 \times T_1 \geq N_1 \times T_1 + I_1$. Недостача продуктів харчування після вичер-

пання початкових запасів спричинить голодання та відповідні наслідки у вигляді погіршення умов життя населення та зменшення його кількості до того часу, поки швидкість поповнення продуктів харчування знову зрівняється із швидкістю їх використання або ж перевищить її.

А як уже було зазначено, поряд із цим є інше завдання, а саме: завдання мінімізації часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні. Виконання цього завдання на суспільному рівні впливає на індивідуальну ефективність кожного індивіда, що є споживачем суспільної продукції, отже, на кожного індивіда, що проживає в державі. У суспільному масштабі це завдання великою мірою реалізується харчовою переробною галуззю або тією ланкою виробництва, споживачами продукції якої є безпосередньо індивіди чи заклади громадського харчування, або кінцеві споживачі, більшість з яких у свою чергу вирішують це завдання обираючи найбільш підходящі способи задоволення потреб у харчуванні. Так, у виборі купити певний набір продуктів із певними характеристиками за фіксованими цінами у супермаркеті, йти за цим же торгуватися на ринок чи спожити приготовані страви у столовій індивід обирає конкретний спосіб вирішення цього завдання.

Основною умовою прогресу у здійсненні даного завдання харчовою переробною галуззю є безкінечний процес, вдосконалення й розвиток процесів та технологій обробки продуктів харчування, їх підготовки до передачі кінцевому споживачу — кожному індивіду, що живе у зазначеній суспільно-економічній системі у максимально "юзабельному" вигляді. Це у свою чергу, як вже зазначалося, підвищує ефективність життєдіяльності кожного індивіда.

Очевидно, основним параметром ефективності виконання завдання мінімізації часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні можна визначити час необхідний кожному індивіду на здійснення всіх операцій, включаючи безпосереднє споживання харчових продуктів, що необхідні для задоволення своїх потреб за певну одиницю часу. Сюди входить: час споживання, час очікування, час транспортування, час придбання/виробництва, час приготування, час вживання, що разом складають час харчування.

Час виробництва — це, по-перше, час, необхідний на всі необхідні дії для виробництва продуктів харчування. Наприклад, у сільсько-

го жителя є ділянка землі на якій він вирощує деякі з необхідних для власного споживання продуктів, причому частину з них він продає. Цей селянин, зокрема, витрачає час необхідний на огороження землі, її підготовку, засадження, збір урожаю і т. ін. Тож цей час потрібно враховувати в тій мірі, в якій вироблений ним продукт споживається особисто. Час, що витрачений на іншу частину продуктів після продажу капіталізується і до процесу задоволення харчових потреб не має відношення. По-друге, до часу виробництва належить і час необхідний для створення, обслуговування чи купівлі самих засобів виробництва продуктів харчування. Наприклад, все той же селянин витрачає час на будівництво та ремонт стайні для живої тягової сили, наприклад коня. Однак у цій же стайні зберігаються дрова для опалення його оселі, а самого коня селянин здає в оренду по-денно, де він працює більшу частину часу. Отже, час, що витрачається на засоби виробництва враховується у тій мірі, в якій ці засоби виробництва застосовуються для виробництва продуктів харчування.

Час придбання — це час, необхідний на всі дії пов'язані із вибором, замовленням, розрахунком, очікуванням у черзі та пакуванням продуктів харчування чи готових страв у супермаркеті, на ринку, у кафе, у додатку смартфона чи в кіоску з вуличною їжею. Поширеним випадком є ситуація коли одночасно купуються продукти харчування та інші речі, наприклад, побутова хімія у супермаркеті. У такому разі від загального часу витраченого на купівлю всіх товарів віднімається час, що витрачений на купівлю товарів, що не належать до харчових продуктів. Якщо основною метою купівлі в межах однієї операції були інші товари, а продукти харчування були куплені за залишковим принципом, обраховується час, що вичерпано виключно на їх вибір, замовлення, розрахунок та пакування.

Час очікування, що входить до часу придбання є невід'ємною частиною у процесі функціонування закладів харчування із обслуговуванням — ця складова очевидно включається до часу придбання. В цей час індивід, хоч і має певну свободу дій, з огляду на стрімкий розвиток сучасних технологій, та все ж він фізично прикутий до одного місця, витрачає свою енергію на очікування. Теж саме стосується і черг за товаром при купівлі чи чергах для розрахунку на касі.

Час транспортування — це час, що необхідний для доставки продуктів від місця купівлі/виробництва до місця споживання (наприклад,

від супермаркету додому, або ж від поля до місця зберігання) або час на пересування самого споживача від місця перебування до місця споживання продуктів. Такий час враховується повністю, незалежно від супутніх справ, що вирішуються індивідом та не пов'язані із харчуванням на шляху пересування. Як вже зазначалося раніше, потреба у харчуванні є найгострішою після потреби у кисню та воді, тому людині знову й знову доводиться її вирішувати. Так, якщо більшість буденних справ можна перенести в часі або й зовсім скасувати, як наприклад, поповнення рахунку мобільного телефону, оплату комунальних послуг, відвідання дантиста, перукаря, то коли прийде час вирішувати питання із продуктами харчування — відхилення у часі будуть мінімальні.

Час приготування — це час, що витрачається індивідом на приготування їжі, тобто час на переробку продуктів від їх стану при купівлі до стану при вживанні, прибирання місця та догляд за столовими приборами. Також сюди входять обслуговування та догляд за кухонною плитою, холодильником та іншими побутовими пристроями, інструментами, приміщеннями і іншими матеріальними предметами, основна функція яких пов'язана із забезпеченням людини продуктами харчування.

Час вживання — це час, що безпосередньо витрачається індивідом на прийняття їжі.

На перший погляд може здатися, що безпечно, управління всіма вищеперерахованими процесами лежить у зоні відповідальності кожного індивіда, а держава ні в якому разі не зобов'язана перейматися питаннями чищення моркви, доставки піци чи миття посуду кожного індивіда. Але у сучасному світі людина все більше покладається на ті технології, рішення і продукти які їй пропонує оточуюче середовище. Все менше індивідів користуються самостійно виробленими знаряддями, одягом чи прикрасами. Тим паче вдосконалення цих речей перестало бути особистою сферою діяльності людини, хіба що, їх адаптація під особисті потреби. Так само все більшого ступеня обробки зазнають продукти харчування перед їх потраплянням у розпорядження кінцевого споживача.

Так, для наочного прикладу різниці часу, що може витрачати індивід на задоволення потреб у харчуванні, можна порахувати час, що затрачує індивід, що вимушений їздити за продуктами харчування до сусіднього населеного пункту через відсутність магазину у порівнянні із тим, хто живе у будинку із магазином. Або ж

порахувати час, що необхідний для приготування певної їжі, наприклад, вегетаріанської, у зв'язку із відсутністю таких страв у закладах громадського харчування. Звісно, задля часткової економії часу, що витрачається на харчування одних індивідів, необхідно пожертвувати повним часом зайнятості інших. Однак це завдання у суспільному масштабі і полягає у скороченні часу, що необхідний для харчування пересічного індивіда за рахунок розвитку харчової промисловості, розвитку кухонної побутової техніки, винайдення нових технологічних рішень у сфері обробки продуктів, розширення структури закладів харчування, продуктових магазинів та підвищення їх мобільності, а також інших заходів.

Час харчування, що витрачається кожним індивідом на харчування у суспільному вимірі складає вагомую частину, що за умови її звільнення могла би використовуватися іншим продуктивним чином.

ВИСНОВКИ

Виробник продукції як безпосередніх продуктів харчування, так і засобів їх обробки, зберігання та споживання є тим, від кого залежить який вибір буде у споживача. Головним двигуном цього прогресу є безперечно відкритий ринок, що виставляє на суд споживача кожного разу досконаліший товар, у зручному місці, за звабливою ціною та щораз кращою пропозицією. Держава повинна лише створити необхідні умови для якнайкращого прогресу у потрібному напрямку. Шляхом координації та корегування вищеописаних процесів держава покликана забезпечити створення необхідних умов для виробників продукції з метою постачання на ринок якнайширшого вибору якісних та ефективних рішень індивідуальних потреб у харчуванні, тобто створення необхідних умов для максимальної реалізації завдання мінімізації часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні.

Під час розгляду завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб населення ми згадували про обернену залежність якості продуктів харчування та їх кількості за наявних сталих факторів виробництва. Така ж обернена залежність, але в меншій ступені, справедлива для продукту у контексті виконання обох завдань, забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості для задоволення потреб населення і мінімізації

часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні, у процесі його виробництва через наявність спільних факторів виробництва, зокрема, робочої сили. Так, за наявних факторів виробництва сталої величини забезпечення більшої кількості продуктів харчування належної якості може бути здійснено якраз за рахунок зменшення ступеня їх переробки, тобто за рахунок зменшення ступеня оптимізації харчових продуктів для зменшення витрат часу споживача або ж навпаки.

Але окрім цього, як вже згадувалося, виконання завдання мінімізації часу та підвищення комфорту людини у процесі задоволення потреб населення у харчуванні у суспільному масштабі вирішується у великій мірі у харчовій переробній промисловості, сировиною для якої вочевидь і є ті продукти харчування, що отримані у рамках завдання по забезпеченню необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості. А оскільки якість у процесі виконання завдання із забезпечення необхідної кількості є змінною величиною, то для переробки можуть надходити продукти різного ступеня якості. Відповідно для їх належної переробки з метою максимального виконання завдання з мінімізації часу необхідна різна кількість факторів виробництва, оскільки умовою виконання цього завдання є максимальне збереження якісних характеристик продуктів харчування у процесі його виконання. Цього вимагає раціональне використання наявних ресурсів. Так, при збільшенні якості продуктів необхідно буде зменшити ступінь їх переробки, адже для дорогих органічних продуктів недоцільно застосовувати ті методи обробки, що не дозволять зберегти їх характеристики і нівелюють затрати на їх виготовлення на стадії виконання завдання забезпечення необхідної кількості та різноманіття продуктів харчування належної якості.

З'ясовано, що розподіл доданої вартості безпосередньо залежить від структури і характеристики конкретного ланцюга постачання, зокрема, рівня інтеграції та ступеня взаємодії між ринковими агентами. Виділення коштів для поліпшення якості, підвищений інтерес споживачів до органічної харчової продукції, поглиблення диференціації продуктів, так само як і ланцюг постачання, є впливовими факторами, що сприяють створенню вищої доданої вартості [5].

Тому, знову ж, за сталих факторів виробництва при збільшенні якості продуктів необхідно буде зменшити ступінь їх переробки,

тобто зменшити ступінь переробки продуктів харчування для зменшення витрат часу споживача.

Література:

1. Алейнікова О.В. Державне регулювання рівня продовольчого забезпечення. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 11. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=1277&i=22> (дата звернення: 10.03.2020).

2. Геродот "Історії в дев'яти книгах" / пер. з давньогрецької А.О. Білецького. Київ, 1993. 191 с.

3. Загурський О.М. Інституціональні умови забезпечення якості продукції аграрного сектору. Наукові праці НДФІ. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2014_1_12 (дата звернення: 05.03.2020).

4. Загурський О.М. Перспективи інституціонального розвитку господарств населення. Економіка та управління АПК. 2013. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2013_11_30 (дата звернення: 11.03.2020).

5. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Крикунова В.М. Чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу. Економіка АПК. 2018. №7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_7_4 (дата звернення: 12.03.2020).

6. Про внесення змін до Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів" щодо інформування громадян про наявність у харчових продуктах генетичномодифікованих організмів (ГМО): Закон України від 17 груд. 2009 р. № 1778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1778-17> (дата звернення: 02.03.2020).

7. Про внесення змін до Закону України "Про захист рослин": Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3042-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3042-17> (дата звернення: 05.03.2020).

8. Про внесення змін до Закону України "Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини": Закон України від 06 вер. 2005 р. № 2809-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2809-15> (дата звернення: 27.02.2020).

9. Про дитяче харчування: Закон України від 18 груд. 2017 р. № 142-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-16> (дата звернення: 04.03.2020).

10. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03 вер. 2017 р. № 1073.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17> (дата звернення: 25.02.2020).

11. Сміт Адам "Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй" / пер. О. Васильєва. Наш Формат, 2018. С. 126.

12. Цицерон Марк Тулій "Про закони. Про державу. Про природу богів" / пер. В. Литвинов. Апріорі, 2019.

13. Чудо п'яти хлібин і двох рибин (Мт. 14: 14-21) Львівська єпархія ПЦУ: веб-сайт. URL: https://uaoc.lviv.ua/detalno/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=226&cHash=1279-4569443c5781933576f316f6c834 (дата звернення: 15.03.2020).

14. Аппиан Александрийский "Гражданские войны". Книга I / пер. С. Жебелев. Алетей. 1994.

15. Варрон Марк Теренций "Сельское хозяйство" / пер. М.Е. Сергеев. АН СССР, 1963.

16. Гай "Римский юрист Гай и его сочинения" / пер. И. Гурлянд. Ярославль, 1894.

17. Диодор Сицилийский "Историческая библиотека". Веб-сайт. URL: <https://www.twirpx.com/file/1474654/> (дата звернення: 30.03.2020).

18. Катон Марк Порций "Земледелие" / пер. М.Е. Сергеев. Наука, 2008.

19. Кривомаз Т. І. Голод — причини и последствия. Фармацевт Практик. 2017. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/farmpr_2017_10_9 (дата звернення: 01.03.2020).

20. Ливий Тит "История от основания города" / пер. П. Адрианов. Альфа-книга. 2014.

21. Патеркул Гай Валлей "Римская история". Книга II / пер. А.И. Немировский, М.Ф. Дашкова. Воронежский университет, 1985.

22. Цицерон Марк Туллий "Речи. Т. I. Годы 81—63 до н. э." / В. О. Горенштейн. АН СССР. 1962. С. 249.

23. Чайдл Гордон "У истоков европейской цивилизации" / пер. М.Б. Свиридовой-Граковой и Н.В. Ширяевой. Издательство иностранной литературы, 1952.

24. Cassius Dio "Roman History". Book XXXVIII / Loeb Classical Library edition. 1914.

25. Pliny "Natural history" / translate H. Rackham. Harvard University Press. 1950. P 197.

26. Sahlins Marshall "Stone Age Economics Paperback". Aldine Transaction. 1972. P 27.

References:

1. Aleinikova, O. V. (2011), "State regulation of the level of food security", Investytsii: praktyka ta dosvid, [Online], vol. 11, available at: <http://>

www.investplan.com.ua/?op=1&z=1277&i=22 (Accessed 10 March 2020).

2. Biletskiy, A. O. (1993), Herodot Istorii v deviaty knykhakh [Herodot History in nine books], Kyiv, Ukraine.

3. Zahurskiy, O. M. (2014), "Institutional conditions for ensuring the quality of agricultural products", Naukovi pratsi NDFI, [Online] vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npn-dfi_2014_1_12 (Accessed 5 March 2020).

4. Zahurskiy, O. M. (2013) "Prospects for institutional development of households", Ekonomika ta upravlinnia APK, [Online], vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecupapk_2013_11_30 (Accessed 11 March 2020).

5. Kyrylov, Yu. Ye. Hranovska, V. H. and Krykunova, V. M. (2018), "Factors and incentives for the development of the organic segment of agricultural production in the world", Ekonomika APK, [Online], vol. 7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_7_4 (Accessed 12 March 2020).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), The Law of Ukraine "About modification of the Law of Ukraine "On food safety and quality "on informing citizens about the presence of genetically modified organisms (GMOs) in food products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1778-17> (Accessed 02 March 2020).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About modification of the Law of Ukraine "About protection of plants", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3042-17> (Accessed 05 March 2020).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "About modification of the Law of Ukraine "About quality and safety of foodstuff and food raw materials", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2809-15> (Accessed 27 February 2020).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About baby food", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-16> (Accessed 04 March 2020).

10. Ministry of Health of Ukraine (2017), The order "About the statement of Norms of physiological needs of the population of Ukraine in the basic nutrients and energy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17> (Accessed 25 February 2020).

11. Vasileva, O. (2018), Smit Adam Bahatstvo narodiv. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii [Smith Adam Wealth of nations. Research on the nature and causes of the well-being of nations], Nash Format, Ukraine.

12. Lytvynov, V. (2019), Tsytseron Mark Tului Pro zakony. Pro derzhavu. Pro pryrodubohiv [Cicero Mark Tullius On laws. About the state. About the nature of the gods], Apriori, Ukraine.

13. Lvivska yeparkhiia PTsU (2020), "The miracle of the five loaves and the two fish (Matt. 14: 14-21)", [Online], available at: https://uaoc.lviv.ua/detalno/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=226&cHash=12794569443c-5781933576f316f6c834 (Accessed 15 March 2020).

14. Zhebelev, S. (1994), Appyan Aleksandryiskyi Hrazhdanskyye voyny [Appian of Alexandria Civil Wars], Book I, Aleteia, Russia.

15. Serheenko, M. E. (1963), Varron Mark Terentsyi Selskoe khoziaistvo [Varron Mark Terentius Agriculture], AN SSSR, Moscow, USSR.

16. Hurliand, Y. (1894), Hai Rymyskiy yuryst Hai y eho sochyneniya [Guy Roman lawyer Guy and his writings], Yaroslavl, Russian Empire.

17. Historical Library (2020), "Diodorus of Sicily", [Online], available at: <https://www.twirpx.com/file/1474654/> (Accessed 30 March 2020).

18. Serheenko, M. E. (2008), Katon Mark Portsyi Zemledelye [Cato Marc Portius Agriculture], Nauka, Russia.

19. Kryvomaz, T. I. (2017), "Hunger — causes and consequences", [Online], vol. 10. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/farmpr_2017_10_9 (Accessed 1 March 2020).

20. Adryanov, P. (2014), Lyvyi Tyt Istoriya ot osnovaniya horoda [Livy Titus History from the founding of the city], Alfa-knyha, Russia.

21. Nemyrovskiy, A. Y. and Dashkova, M. F. (1985), Paterkul Hai Vallei Rymyskaia ystoriya. Knyha II [Patculcus Guy Valley "Roman History" Book II], Voronezhskiy unyversytet, Voroneg, USSR.

22. Horenshtein, V. O., (1962), Tsytseron Mark Tullyi Rechy. T. I. Hody 81-63 do n. e. [Cicero Mark Tullius Speech. T. I. Years 81-63 BC], AN SSSR, SSSR.

23. Svyrydova-Hrakova, M. B. and Shyriaeva, N. V. (1952), Chaild Hordon U ystokov evropeiskoi tsyvylyzatsyy [Child Gordon At the origins of European civilization], Yzdatelstvo ynostranoi lyteratury, Moscow, USSR.

24. Cassius, Dio (1914), Roman History. Book XXXVIII, Loeb Classical Library edition.

25. Rackham, H. (1950), Pliny Natural history, Harvard University Press, Harvard, USA.

26. Marshall Sahlins (1972), Stone Age Economics Paperback, Aldine Transaction, New Jersey, USA.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2020 р.

УДК 582:631.11

В. Є. Чухліб,
аспірант кафедри підприємництва і права,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0002-6780-6442

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.90

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Chuhlib,
Postgraduate student of the Department entrepreneurship and law,
Poltava state agrarian academy, Poltava

EVALUATION OF EFFICIENCY OF PERSONNEL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглядається оцінка ефективності управління персоналом аграрних підприємств. Визначено сутність поняття "персонал" та основні методи управління персоналом підприємств, які поділяються на три групи: 1) соціально-психологічні, 2) адміністративні, 3) економічні.

З'ясовано, що основним джерелом економічного ефекту від управлінської діяльності у підприємствах є розвиток трудового потенціалу окремого працівника і колективу загалом, що є наслідком ухвалення ефективних управлінських рішень, результатом яких є отримання додаткового доходу від господарсько-фінансової діяльності.

Запропоновано методичний підхід розрахунку економічного ефекту від управлінської діяльності з підвищенням ефективності використання персоналу аграрних підприємств. Обґрунтовано схему функціональних взаємозв'язків у процесі управління діловою кар'єрою для аграрних підприємств, функції, якої виконують: директор, служба управління персоналом (інспектор кадрів), керівники функціональних відділів управління підприємством.

The main theoretical approaches to defining the essence of the concept of "personnel" — is the manpower of the enterprise, organization, or part of this power, which is a group of professional or other characteristics, which can be both the object and the subject of management are clarified. The main classification features of personnel are determined: by job characteristics, by level of management, by special education, by branches of economy. This is a key part of the workforce management system. head. It is substantiated that the development of labor potential of an individual employee and the collective as a whole is a source of economic effect of management activities.

The main methods of personnel management of enterprises are considered, which are divided into three groups: 1) social and psychological, 2) administrative, 3) economic research, 4) legal, 5) administrative, 6) socio-economic.

A method of evaluation of the management of agricultural enterprises, which includes such types of effects, as the effect of personnel training with further combination of professions, the effect of changes in employee turnover, the effect of changes in productivity that reflects a clear dependence of economic efficiency of personnel management on a set of direct factors influencing the evaluation of economic and financial activities of agricultural enterprises. The advantages of this technique are considered, which are an attempt to combine quantitative (reduction of the number of employees; savings of the salary fund) and qualitative (attracting newcomers who will bring new ideas and proposals to the organization; improving the skills of employees) indicators of management.

It is determined that one of the main problems of effective personnel management of agricultural enterprises is the dispersion of responsibility centers and participants of this process. To this end, the scheme of functional relationships in the process of the business career management is substantiated, which will be performed by: director, personnel management service (personnel inspector), heads of functional departments of enterprise management.

Ключові слова: персонал, управління, методи управління персоналом, ефективність, ефект, функціональні взаємозв'язки, управління діловою кар'єрою.

Key word: personnel, management, methods of personnel management, efficiency, effect, functional relationships, business career management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поступальний розвиток суспільства, об'єктивні зміни в розвитку продуктивних сил в епоху формування нової економіки, найголовні-

шим чинником зростання якої є знання й кваліфікація людини, вимагають від науки посилення уваги до людини та її творчих здібностей. Сучасна система управління персоналом на

підприємствах зазнає радикальних перетворень, необхідність яких викликана тим, що адміністративно-командна система не відповідає вимогам розвитку виробничих сил і персоналу підприємств. Тому дослідження теоретичних підходів та розробка методичних підходів до оцінки результативності управлінської діяльності, удосконалення технології управління обумовлюють актуальність теми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У теорії менеджменту управління персоналом на підприємстві розглядається як окрема проблема. Тому вивчення та розв'язання проблеми ефективного управління персоналом займають важливе місце в системі наукових досліджень. У розробку теоретико-методичних, соціально-економічних та прикладних проблем управлінської діяльності вагомий вклад зробили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Виокремимо таких учених: М.Д. Виноградський, С.В. Беляєва [2], А.Я. Кібанов [6], О.В. Крушельницька, Д.П. Мельничук [7], Л.І. Михайлова [8], Л. В. Шитікова [14] та інших.

Аналіз досліджень робіт науковців показав, що кожен з них пропонує власну структурно-методичну концепцію системи управління персоналом. Однак можна констатувати, що нині ще не вироблений єдиний підхід відносно управління персоналом. На нашу думку, недостатньо дослідженими, залишаються питання оцінки ефективності управління персоналом аграрних підприємств. Ці питання носять дискусійний характер та потребують досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування основних теоретичних підходів щодо оцінки ефективності управління та використання персоналу в аграрних підприємствах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визнання провідної ролі людини в суспільному прогресі — одна з найстаріших ідей економічної теорії. Вона домінувала в економічних уявленнях раннього капіталізму, коли населення країни вважалось головним елементом національного багатства. Представник класичної економічної школи А. Сміт уподібнював капіталові здібності людини, яка розвивається у процесі навчання і трудової діяльності: "Придбання таких здібностей, враховуючи також зміст їх власника під час його виховання, навчання і учнівства, завжди вимагає реальних витрат, що становлять основний капітал, який ніби

реалізується в його особистості" [12, с. 207—208].

Людина є суб'єктом виробничого процесу, яка має власні цілі й інтереси. Саме вона створює все нове, і тільки їй властивий творчий підхід до роботи. Люди з їхнім рівнем освіти, досвіду та майстерності є важливим елементом продуктивних сил. У теорії менеджменту відносно людей, зайнятих у виробництві використовується значна кількість термінів: персонал, кадри, людський фактор [7, с. 10].

Персонал — це особовий склад підприємства, організації, або частина цього складу, яка є групою за професійними чи іншими ознаками [10, с. 15]. Це поняття застосовується, в основному, під час планування та здійснення практичних заходів щодо покращення якісних характеристик працівників організації і (в меншій мірі) при проведенні наукових досліджень. Водночас персонал — це передусім люди, що характеризуються складним комплексом індивідуальних рис, серед яких соціально-психологічні відіграють головну роль [11, с. 105].

Наука виділяє різні класифікації кадрів: за посадовими ознаками, за рівнем управління, за спеціальною освітою, за галузями національної економіки. Керівник — це ключова ланка системи управління трудовим колективом. Головним напрямом його діяльності є організація на високому професійному рівні діяльності апарату управління. Керівник є не тільки організатором, а й носієм влади, повноваженим представником власника у даному колективі, його лідером та виразником інтересів цього підприємства. В залежності від обсягу і характеру виконуваних функцій керівники поділяються на лінійних і функціональних [3, с. 36—38].

Управління — обов'язковий елемент соціальної форми діяльності людей, а також технічних і технологічних систем. Тобто воно здійснюється там, де необхідно відповідно впливати на об'єкт або систему з метою упорядкування чи переведення її з одного стану в інший [5, с. 50].

Управління здійснюється у вигляді функціонування самокерованої системи за замкненим циклом у зв'язку з присутністю в ній прямих (від керуючої системи до керованої) і зворотних (від керованої до керуючої) зв'язків. Ці зв'язки виявляють себе у тому, що будь-яке рішення керуючої підсистеми призводить до певного ефекту, який у свою чергу здійснює на неї зворотний вплив. У результаті остання завжди має інформацію не лише щодо компонентів системи, а й ефективності цих дій, що є об'єктивною потребою їхнього відповідного корегування і збереження в такий спосіб дина-

Рис. 1. Система методів управління персоналом на підприємстві

Джерело: [9, с. 146].

мічної рівноваги системи, її оптимального функціонування [5, с. 50].

На думку А.І. Михайлової, управління персоналом на рівні підприємства має бути процесом безперервним, включаючи в себе основні етапи кадрового менеджменту: планування, добір, відбір, професійну підготовку, оцінку та навчання кадрів, які здійснюються з метою їх раціонального використання, підвищення ефективності та покращення якості життя [8].

Кожне підприємство складається з управляючої системи і системи, якою управляють. Управляюча система (суб'єкт управління) — це сукупність органів управління й працівників з певним масштабом своєї діяльності, компетенцією та специфікою виконуваних функцій, а також сукупність методів управління, за допомогою яких здійснюється управлінський вплив. Вона завжди має кілька рівнів управління, а також може змінювати свій стан під впливом організуючих і дезорганізуючих чинників [5, с. 50].

Управляюча система складається з комплексу взаємозв'язаних підсистем: прогнозування, техніко-економічного планування, оперативного управління, обліку і звітності, матеріально технічного постачання і реалізації та ін. [10, с. 50].

Суб'єкт управління — це суспільні інститути (організації, установи), а також працівники апарату управління підприємств. Діяльність суб'єкта управління пов'язана з процесами, що відбуваються в складних об'єктах з розв'язанням проблемних ситуацій, зумовлених збурювальними діями внутрішніх (вихід з ладу техніки, недисциплінованість виконавців та ін.) і

зовнішніх чинників (несприятливі кліматичні умови, порушення договорів постачання техніки і матеріалів тощо) [5, с. 50].

Об'єктом управління є різноманітні форми суспільних відносин, поведінки і діяльності людей. Проте управління пов'язане не тільки з людьми, а й через них з речовими елементами виробництва. На підприємстві об'єктами управління вважаються всі виробничі ресурси (обладнання, сировина, матеріали, продукція), всі види енергії, процес безперервного руху виробничих засобів (грошової, виробничої і товарної форм). Крім того, управління передбачає регулювання процесів, пов'язаних з організацією технічних і технологічних систем. Причому науково-технічний прогрес постійно підвищує значення управління матеріальними ресурсами, технікою та технологією [5, с. 50].

Методи управління персоналом поділяються на три групи: 1) соціально-психологічні, 2) адміністративні, 3) економічні (рис. 1).

Крім зазначених вище методів управління персоналом, розрізняють: правові, адміністративно-розпорядчі та соціально-економічні.

Правові методи діяльності служби управління персоналом передбачають, що всі дії фахівців служби щодо наймання, переведення, звільнення працівників, оформлення відпустки, оформлення пенсійного забезпечення, оформлення особової справи, заповнення трудової книжки та інших документів мають відбуватися у чіткій і суворій відповідності до чинного трудового законодавства України. Адміністративно-розпорядчі методи передбачають організацію діяльності служби управління персоналом на підставі комплексу норма-

тивно-правових та організаційно-розпорядчих документів. Соціально-економічні методи спрямовані на використання в діяльності служби управління персоналом не лише адміністративно-розпорядчих, а й економічних аспектів мотивації персоналу до високопродуктивної діяльності [7].

Управління розвитком персоналу повинно відповідати концепції розвитку підприємства, захищати інтереси працівників і забезпечувати дотримання законодавства про працю при формуванні, закріпленні і використанні персоналу [4, с. 16].

Ефективність — це оціночний критерій діяльності колективу працівників у будь-якій сфері, включаючи управління. Тому забезпечення високої ефективності управління є складовою частиною загальної проблеми підвищення економічної ефективності аграрного виробництва. Визначають її на основі загальних методологічних принципів [9, с. 63].

Є різні підходи до визначення ефективності управління:

1. Розраховують синтетичні показники ефективності управління (коефіцієнт оперативності, надійності тощо).

2. Фактичні дані порівнюють з нормативними, плановими або з показниками за попередні роки (нормативи чисельності апарату управління, продуктивність, економічність управління тощо).

3. Застосовують якісну оцінку ефективності за допомогою експертів.

4. Застосовують емпіричні формули для розрахунку показників, що характеризують ефективність управління [2, с. 211].

Джерелом економічного ефекту від управлінської діяльності у аграрному підприємстві є розвиток трудового потенціалу окремого працівника і колективу загалом, що є наслідком ухвалення управлінських рішень, результатом яких є отримання додаткового доходу від господарської діяльності [15, с. 177]. Ефект від управління у такому випадку може набувати різної форми і оцінюватися різними показниками.

На думку С.О. Шапіро, ефект від управління персоналом може виражатися у такій формі:

- збільшення випуску продукції внаслідок зростання продуктивності праці;
- мотиваційний ефект;
- стабілізація персоналу;
- економія коштів підприємства за рахунок скорочення термінів навчання завдяки підбору професійно підготовлених працівників [14, с. 177].

На основі аналізу праць науковців [6, с. 211], оцінку діяльності управлінської сфери аграрних підприємств пропонуємо проводити на основі таких показників [15, с. 177]:

1. Ефект від навчання персоналу з подальшим сумісництвом професій:

$$E_{\text{навч.}} = (3_{\text{пл.}} \cdot T_{\text{сез.випл.}} \cdot R_{\text{с.}} + B_{\text{навч.}}) - B_{\text{зп.}} \cdot R_{\text{р.}} \cdot T_{\text{сез.випл.}} \cdot K_{\text{надб.}} \quad (1),$$

де $3_{\text{пл.}}$ — заробітна плата працівників в місяць, який навчався суміжним професіям;

$T_{\text{сез.випл.}}$ — календарний період, упродовж якого здійснюються сезонні виплати, $T_{\text{сез.випл.}} = 6$ міс.;

$R_{\text{с.}}$ — чисельність працівників, які навчалися суміжним професіям;

$B_{\text{навч.}}$ — витрати на навчання;

$B_{\text{зп.}}$ — витрати на заробітну плату працівника в місяць, діяльність якого може бути охоплена сумісництвом;

$R_{\text{р.}}$ — чисельність працівників, діяльність яких може бути охоплена сумісництвом;

$K_{\text{надб.}}$ — коефіцієнт, що враховує розмір надбавок, $K_{\text{надб.}} = 0,2$.

2. Ефект від змін плинності кадрів:

$$E_{\text{пл.}} = B_{\text{нов.}} \cdot R_{\text{сп.}} \cdot \Delta K_{\text{пз.}} \quad (2),$$

де $B_{\text{нов.}}$ — витрати на новачка, які визначаються співвідношенням загальних витрат на відбір, первинне навчання до кількості відібраних кандидатів;

$R_{\text{сп.}}$ — середньоспискова чисельність працюючих;

$\Delta K_{\text{пз.}}$ — зміни середньорічного коефіцієнту плинності кадрів.

3. Ефект від змін продуктивності праці:

$$E_{\text{пп.}} = R_{\text{сп.}} \cdot \Delta P_{\text{пр}} \quad (3),$$

де $R_{\text{сп.}}$ — середньоспискова чисельність працівників;

$R_{\text{сп.}}$ — середньоспискова чисельність працюючих;

$\Delta P_{\text{пр.}}$ — приріст середньорічної продуктивності праці.

4. Сумарний ефект:

$$E_{\text{заг.}} = E_{\text{навч.}} + E_{\text{пл.}} + E_{\text{пп.}} \quad (4).$$

Запропонована методика оцінки ефективності управління персоналом аграрного підприємства має переваги, які полягають у спробі об'єднати кількісні (скорочення чисельності працюючих; економія фонду заробітної плати) та якісні (залучення новачків, які внесуть в організацію нові ідеї та пропозиції; підвищення кваліфікаційного рівня працюючих) показники управлінської діяльності [15, с. 177].

Представлена методика характеризує взаємозв'язок між зазначеними складовими: ефект від зменшення плинності персоналу та ефект від навчання з подальшим сумісництвом про-

фесій визначають і безпосередньо впливають на ефект від підвищення продуктивності праці [15, с. 177].

Однією з проблем ефективного управління використанням персоналу є розпиленість центрів відповідальності й учасників цього процесу. У аграрному підприємстві центри відповідальності за кадрову роботу представлені спеціальними структурними підрозділами, керівниками на всіх рівнях управління, які безпосередньо управляють роботою персоналу, і функціональними фахівцями. Кожен із центрів відповідальності виконує певний вид робіт, пов'язаний із управління персоналом. Керівники всіх рівнів безпосередньо здійснюють управління персоналом і забезпечують його ефективність. Функціональні фахівці, залежно від їх спеціалізації, визначають зміст виконуваних робіт різними категоріями персоналу. Така розрізненість центрів відповідальності робить процес управління персоналом складним, а також призводить до частих збоїв, суперечливих вказівок та, як наслідок, знижує результативність праці.

Підвищення ефективності управління персоналом на підприємстві може бути досягнуте шляхом встановлення ефективних функціональних взаємозв'язків в процесі управління діловою кар'єрою, які виконують: директор, служба управління персоналом (інспектор кадрів), керівники функціональних відділів управління підприємством (табл. 1).

ВИСНОВКИ

В умовах сьогодення оцінка ефективності управління персоналом — це актуальний процес, що спрямований на підвищення конкурентоспроможності підприємства та реалізацію стратегічних цілей. Джерелом економічного ефекту від управлінської діяльності у підприємствах є розвиток трудового потенціалу окремого працівника й колективу загалом, що є наслідком ухвалення управлінських рішень, результатом яких, є отримання додаткового доходу від господарсько-фінансової діяльності. Оцінка персоналу потребує

Таблиця 1. Схема функціональних взаємозв'язків у процесі управління діловою кар'єрою у аграрних підприємствах

Найменування функцій управління	Директор	Інспектор з кадрів	Керівники підрозділів
1. Складання планів з кадровим резервом і управління діловою кар'єрою	Р	О	У
2. Прийняття заходів заохочення або стягнення за виконувану роботу по резерву кадрів	Р	О	П
3. Вдосконалення організації заміщення вакантних посад	Р	О	У
4. Проведення конкурсів на заміщення вакантних посад	Р, У	О	П, У
5. Підвищення кваліфікації персоналу, зарахованих в резерв	Р	О	У
6. Оформлення в резерв і переміщення по службовій кар'єрі	Р	О	П
7. Організація обліку з управління діловою кар'єрою та резервом	Р	О	П
8. Вивчення розстановки і використання працівників, а також ділових якостей працівників	Р, У	О, У	П, У
9. Створення резервів на висування	Р, У	О	У
10. Контроль виконання керівниками підрозділів роботи з управління діловою кар'єрою та кадровим резервом	Р, У	О	П
11. Вивчення причин плінності кадрів	Р	О	П, У
12. Складання звітності по управлінню діловою кар'єрою та кадровим резервом	Р	О	П
13. Опрацювання схем заміщення і індивідуальних планів розвитку діловою кар'єрою	Р	О	П
14. Контроль реалізації планів підготовки спеціалістів, відібраних в резерв кадрів	Р, У	О	У
15. Виконання програми роботи з кадровим резервом	Р	О	П, У

Умовні позначення: О — відповідає за виконання даної функції, організовує її виконання, оформлює кінцевий документ; У — бере участь у виконанні даної функції; П — представляє вихідні дані для виконання функції; Р — приймає рішення, затверджує документ.

Джерело: удосконалено автором на основі [1].

використання всіх наукових підходів, їхнього узагальнення та комбінування для досягнення її ефективності, оптимальності та економічності. Запропонована методика оцінки ефективності управління персоналом аграрних підприємств відображає залежність ефективності управління персоналом від сукупності прямих чинників, що впливають на оцінку діяльності аграрних підприємств загалом.

Література:

1. Баркер А. Как лучше управлять людьми. М.: ФАИР ПРЕС, 2002. 272 с.
2. Виноградський М.Д., Беляєва С.В. Управління персоналом. К.: ЦУА, 2006. 504 с.
3. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шкапова О.М. Організація праці менеджера. Навч. посібник. К.: "Кондор", 2002. 518 с.
4. Гамушкін Т.К. Економічний менеджмент в Україні. Економіка України. 1999. № 6. С. 2—7.

5. Калініченко О.В., Плотник О.Д. Економіка підприємства. Практикум: навчальний посібник. К.: Кондор, 2012. 600 с.

6. Кибанов А.Я. Управление персоналом: теория и практика. Оценка экономической и социальной эффективности управления персоналом организации. М.: Проспект, 2012. 64 с.

7. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: навч. посібник. К., 2003. 296 с.

8. Михайлова Л.І. Управління персоналом. Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.

9. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2004. 336 с.

10. Омаров А.М. Руководитель. Размышления о стиле управления. М: Издательство политической литературы, 1987. С. 8 — 43.

11. Онікієнко О.В. Структуризація кадрової підсистеми з позиції адміністрування. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2011. № 4 (1). С. 104—208. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_4\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_4(1)_24) (дата звернення 20.05.2020 р.).

12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Соцэкгиз, 1982. 684 с.

13. Чавичалов І.І. Методи оцінки ефективності управлінського персоналу підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 1. С. 41—44. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_1_9 (дата звернення 18.06.2020 р.).

14. Шитікова Л.В. Методичні підходи до оцінки ефективності управління персоналом агропромислового підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 9. Ч. 7. 2014. С. 176—179. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2(2)_28) (дата звернення 15.06.2020 р.).

15. Шапиро С.А. Управление человеческими ресурсами. Практическое пособие по кадровому планированию организации. М.: РОСБУХ, 2007. 304 с.

References:

1. Barker, A. (2002), *Kak luchshe upravlyat' lyud'mi* [How to better manage people], FAIR PRESS, Moscow, Russia.

2. Vy`nogradsk`y`j, M. D. and Belyayeva, S. V. (2006), *Upravlinnya personalom* [HR], TSUL, Kyiv, Ukraine.

3. Vy`nogradsk`y`j, M. D. Vy`nogradsk`ka, A. M. and Shkapova O. M. (2002), *Orhanizatsiia pratsi menedzhera* [Organization of the manager's work], Condor, Kyiv, Ukraine.

4. Gamushkin, T. K. (1999), "Economic management in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, p. 2.

5. Kalinichenko, O. V. and Plotny`k, O. D. (2012), *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics], Condor, Kyiv, Ukraine.

6. Kibanov, A. Y. (2012), *Upravlenie personalom: teoriya i praktika. Otsenka ekonomicheskoy i sotsial'noy effektivnosti upravleniya personalom organizatsii* [Personnel management: theory and practice. Assessment of the economic and social effectiveness of the personnel management of the organization], Prospect, Moscow, Russia.

7. Krushel`ny`cz`ka, O. V. and Mel`ny`chuk, D. P. (2003), *Upravlinnia personalom* [Personnel management], Kyiv, Ukraine.

8. My`xajlova, L. I. (2007), *Upravlinnia personalom* [HR], Tsentр uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

9. Mishhenko, A. P. (2004), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], CUL, Kyiv, Ukraine.

10. Omarov, A. M. (1987), *Rukovoditel'. Razmyshleniya o stile upravleniya* [The head. Reflections on style management], Moscow, Russia.

11. Onikiyenko, O. V. (2011), "Structuring the personnel subsystem from the point of view of administration", *Naukovyj visnyk Poltavsk'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia: Ekonomichni nauky*, [Online], vol. 4 (1), pp. 104—208, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_4\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_4(1)_24) (Accessed 5 May 2020).

12. Smyt, A. (1982), *Issledovanie o prirode i prichinakh bagatstva narodov* [A study of the nature and causes of the wealth of peoples], Sotsekgiz, Moscow, Russia.

13. Chavychalov, I. I. (2018), "Methods for evaluating the effectiveness of management personnel of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, [Online], vol. 1, pp. 41—44, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_1_9 (Accessed 18 June 2020).

14. Shy`tikova, L. V. (2014), "Methodological approaches to assessing the effectiveness of personnel management of an agro-industrial enterprise", *Naukovyj visnyk Khersonsk'koho derzhavnoho universytetu*, [Online], vol. 9, no. 7, pp. 176—179, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2\(2\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_2(2)_28) [Accessed 16 June 2020].

15. Shapy`ro, S. A. (2007), *Upravlenie chelovecheskimi resursami* [Human resource management], ROSBUKH, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2020 р.

УДК 330.322:330.31:631.11

Н. І. Свиноус,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-3640-0519

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.96

РОЛЬ І МІСЦЕ ІНВЕСТИЦІЙ У ВІДТВОРЮВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Svynous,
Postgraduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

THE ROLE AND PLACE OF INVESTMENT IN THE REPRODUCTION PROCESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Найважливішою особливістю відтворювального процесу в сільському господарстві є його тісний взаємозв'язок із відтворювальним процесом в АПК країни. Проміжне положення сільського господарства, що перебуває у складі виробничо-економічних відносин ресурсовиробників і переробної промисловості, визначає його залежність від цих галузей щодо формування витрат і результатів виробництва.

Встановлено, що інвестування як процес — це взаємодія між двома суб'єктами щодо залучення додаткових ресурсів з метою приросту капіталу. Водночас процес інвестування зумовлений можливостями створення не лише відповідного обсягу додаткових ресурсів, але й обсягу, більшого від початкової величини. Отже, в інвестуванні та виробництві є спільна заінтересованість у забезпеченні ефективного відтворення. Процес приросту капіталу забезпечується у рамках державної інвестиційної політики фінансовими інститутами або товаровиробниками.

Доведено, що для відтворювального процесу інвестиційна діяльність — це формування ресурсів для виробничої стадії діяльності підприємства. Сільськогосподарські підприємства постійно потребують надходження інвестиційних ресурсів як для забезпечення поточної діяльності, так і для створення нових, модернізації діючих виробництв, освоєння нової техніки та технологій для виробництва якісної і конкурентоспроможної продукції.

The most important feature of the reproduction process in agriculture is its close relationship with the reproduction process in the country's agro-industrial complex. The intermediate position of agriculture, which is a part of the production and the economic relations of resource producers and the processing industry, determines its dependence on these industries for the formation of costs and production results.

It is proved that in the process of reproduction of agricultural products fixed assets and working capital are used, labor, which in the process of production of final products are spent partially or completely.

It is established that investing as a process is an interaction between two entities to attract additional resources in order to increase capital. In this case, the investment process is due to the possibility of creating not only the appropriate amount of additional resources, but also the amount greater than the initial value. Thus, in investment and production there is a common interest in ensuring effective reproduction. The process of capital growth is provided within the framework of state investment policy by financial institutions or commodity producers.

The system of investment in agriculture should be considered through the operating conditions, which include natural and climatic conditions (taking into account their impact on crop yields, livestock production, etc.), organizational and economic mechanism of management, as the form of management directly affects investment and reproduction in

agricultural holdings, the issues of investment are dealt with by the top management, within the structure it is possible to redistribute investment resources, in agricultural cooperatives another source of investment is additional unit contributions, etc.), investment climate (regulatory regulation of investment), features of agriculture.

It is proved that for the reproduction process investment activity is the formation of resources for the production stage of the enterprise. Agricultural enterprises constantly need investment resources both to ensure current activities and to create new ones, modernize existing industries, develop new equipment and technologies for the production of quality and competitive products.

Ключові слова: відтворення, сільськогосподарське підприємство, інвестиційна діяльність, джерела фінансування, капітал.

Key words: reproduction, agricultural enterprise, investment activity, sources of financing, capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найважливішою особливістю відтворювального процесу в сільському господарстві є його тісний взаємозв'язок із відтворювальним процесом в АПК країни. Проміжне положення сільського господарства, що перебуває у складі виробничо-економічних відносин ресурсовиробників і переробної промисловості, визначає його залежність від цих галузей щодо формування витрат і результатів виробництва.

У процесі відтворення сільськогосподарської продукції використовуються основні засоби й обігові кошти, робоча сила, які в процесі виробництва кінцевої продукції витрачаються частково або повністю. Частково витрачаються основні засоби, які переносять свою вартість на новостворений продукт відповідно до зносу матеріальної основи. Повністю витрачаються обігові засоби, які в повному обсязі використовуються на виготовлення продукції, переносять вартість на новостворений продукт і повертаються виробникові після його реалізації в грошовій формі. Робоча сила у процесі виробництва за допомогою засобів праці створює продукт, вартістю вище витрат виробництва на відповідну величину прибутку, у який входить додана вартість, що створюється як живою, так і уречевленою працею.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії і практики інвестицій, формування джерел їх фінансування, дослідження інвестиційної діяльності підприємств вивчали зарубіжні вчені Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, К. Боулдінг, Ф. Луцз, П. Хавранек, У. Шарп та інші дослідники. Вагомий внесок в економі-

чну теорію засад інвестиційної діяльності, оцінки економічної оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: В.Ф. Бесєдін, І.О. Бланк, В.І. Благодатний, В.Г. Блохіна, П.І. Гайдучий, С.О. Гуткевич, О.І. Гутуров, М.Д. Денисенко, М.І. Долішній, І.О. Іващук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, О.В. Кущина, В.М. Кутузов, А.С. Музиченко, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, В.Г. Федоренко та багато інших. Але значна частина питань, пов'язаних із дослідженнями суті, структури, ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, ще залишається не розкритою, або потребує удосконалення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо визначення ролі і місця інвестицій у відтворювальному процесі сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час розгляду питання про взаємозв'язок інвестиційних і відтворювальних процесів у формуванні ресурсного потенціалу постає необхідність розкриття категорій відтворення та ресурсного потенціалу. Так, відтворення у сільському господарстві зазнає дії загальних економічних законів і є неперервним відновлювальним процесом виробництва продукції та послуг, у якому відтворення засобів і предметів праці, трудових ресурсів, послуг та виробничих відносин розглядаються як складова частина суспільного відтворення. У класичному розумінні відтворення — це процес виробництва

в неперервному русі та відновленні. Нині у сільському господарстві (за винятком окремих товаровиробників) складається ситуація, коли виробництво здійснює рух, але не відновлення. Така ситуація є неприродною не лише для виробничих систем, просте відтворення було типовим навіть для простого натурального виробництва докапіталістичного періоду, але й для природних систем. Це характерно як для відтворення матеріальних благ, так і робочої сили, й виробничих відносин.

Вперше питання відтворення розглянув французький економіст Ф. Кене (1694—1774 рр.) і запропонував. Відповідно до неї його модель повторення процесу виробництва можливо за умови пропорційності, якої можливо досягти на основі конкуренції та вільного ціноутворення [1]. Теорія відтворення Кене була першою спробою розгляду процесу відтворення у масштабах суспільства, тобто як цілісного макроекономічного процесу, основи якого закладаються в національній економіці країни. Дослідник розробив модель суспільного відтворення та міжгалузевого балансу, так звані "Економічні таблиці". В основу диференціації макроелементів моделі відтворення він поклав соціально-класовий принцип. Отже, перше розуміння відтворення як комплексної соціально-економічної категорії не зводиться лише до математичних розрахунків обсягів ресурсів.

Пізніше до процесу відтворення у масштабах відтворення привернув увагу К. Маркс. Він створив теорію суспільного відтворення як єдність трьох процесів: відтворення сукупного суспільного продукту, продуктивних сил і виробничих відносин. Ці три процеси здійснюються в єдності та взаємодії. Матеріальною основою неперервного відновлення й розвитку виробництва є сукупний суспільний продукт, який в умовах ринкової економіки має товарний характер, його реалізація необхідна для неперервності виробництва. Відтворення продуктивних сил охоплює відтворення трудових ресурсів і полягає у тому, що людина відтворює себе не лише як працівник зі своїми фізичними та інтелектуальними здібностями, але і як працівник певної якості або типу. Важливою частиною цього процесу є відтворення природних ресурсів, або природних умов економічного росту. З розвитком суспільства відтворення дедалі більше набуває еколого-економічного характеру [2]. Окрім того, на думку К. Маркса, відтворення передбачало співвідношення між структурою виробництва та структурою суспільних потреб, тобто певну пропорційність,

що є важливим у контексті даного дисертаційного дослідження.

За К. Марксом, відтворення — це передумова існування людства та системоутворювальний фактор умов його буття, який змінюється залежно від конкретних історичних умов. Відтворювальний цикл розглянуто як замкнуту схему, яка включає: виробництво — розподіл — обмін — споживання. Отже, основним завданням моделі К. Маркса є пошук умов реалізації сукупного суспільного продукту. Наприклад, заробітна плата, яку виплачено працівникам, повертається у виробництво через придбання ними продукції та послуг — предметів споживання. Товаровиробники купують матеріальні ресурси для відтворення. А витрати на реновацію засобів виробництва відшкодовуються за рахунок виручки від продажу предметів споживання. Теорія кругообігу та відтворення капіталу, розроблена К. Марксом, дозволяє детально дослідити процес інтенсифікації.

Розвинув марксову теорію відтворення В.І. Ленін. Ріст капіталістичного виробництва, а, відповідно й внутрішнього ринку, відбувається не стільки за рахунок предметів споживання, скільки за рахунок засобів виробництва згідно із законом випереджального росту виробництва засобів виробництва [3]. Ріст виробництва та внутрішнього ринку переважно за рахунок засобів виробництва В.І. Ленін оцінював як суперечливий процес, оскільки цей розвиток відображає не лише прогрес техніки, а й обмеженість індивідуального споживання народних мас унаслідок їх пролетарського стану.

Просте відтворення забезпечує такі ж обсяги продукції, як і в попередньому циклі виробництва продукції, отже, обсяги ресурсів, які використовуються для виробництва, залишаються незмінними. Одержаного при простому відтворенні продукту має бути достатньо для відновлення ресурсного потенціалу, враховуючи можливе погіршення його якості (наприклад, деградація земель та ін.). Отже, відтворення засобів і предметів праці, підтримка їх на достатньому (досягнутому) якісному та кількісному рівнях здійснюється по мірі необхідності.

Деякі дослідники висловлюють думку, що відтворення є відновленням суспільно-економічних відносин із залученням у виробництво додаткових ресурсів на основі науково обґрунтованих та інноваційних шляхів підвищення їх ефективного використання та збалансованих показників виробництва продукції. З метою

оцінки досягнення розширеного відтворення авторами пропонується використовувати показники фінансово-економічної стійкості підприємства [4]. Вважаємо, що такий підхід можливий лише для розуміння сутності розширеного відтворення.

У наукових працях рентабельність виробництва розглядається як базовий показник характеристики відтворення в сільському господарстві. Водночас ефективний механізм державної підтримки є обов'язковою умовою функціонування підприємств аграрного сектора без порушення умов відтворення при щорічному відновленні родючості ґрунту, відтворенні трудових ресурсів, забезпеченні капіталом [5]. Вважаємо, що дохідність і рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції не може характеризувати рівень розширеного відтворення, особливо в галузі рослинництва, продукція якої використовується у тваринництві. Діяльність сільськогосподарського підприємства при реалізації інвестиційного проекту, наприклад, під час введення переробних потужностей, на першому етапі за бухгалтерською звітністю може бути збитковою, але при цьому його виробнича діяльність спрямована на забезпечення розширеного відтворення.

Розширене відтворення — це постійно відновлювальний процес ведення виробничої діяльності у збільшених масштабах, а ефективне виробництво — це виробнича діяльність у стабільних умовах, які постійно забезпечують розширене відтворення [6; 7]. Вважаємо, що дане визначення повністю охоплює всі особливості розширеного відтворення.

Під час розгляду процесів відтворення слід враховувати, що нинішні умови господарювання передбачають уточнене поняття відтворення. Так званий період "ринку покупця" передбачає інноваційний розвиток виробництва, яке дозволить виробляти максимальний обсяг продукції в умовах обмеженого ресурсного забезпечення, зокрема у сільському господарстві, враховуючи особливості цієї галузі. Інноваційне відтворення пояснюється змінами у структурі сучасної економіки, що характеризує перехід від "матеріальної" до "інноваційної" економіки.

Відтворювальний процес у галузях національного господарства відбувається по-різному. З огляду на це, на нашу думку, необхідно визначити умови й особливості, які впливають або визначають середовище для процесу відтворення в сільському господарстві. Серед

довище відтворювального процесу в досліджуваній галузі формується під впливом біокліматичних, економічних, соціальних факторів, які зумовлюють його специфіку та характеризують використання ресурсів і виробничо-економічні відносини, що визначають умови господарюючих суб'єктів.

Сільське господарство у взаємодії з іншими сферами аграрного сектору утворює виробничо-економічну систему із численними взаємозалежними галузями, якій притаманні специфічні особливості.

Зазначимо, що інвестування як процес — це взаємодія між двома суб'єктами щодо залучення додаткових ресурсів з метою приросту капіталу. Водночас процес інвестування зумовлений можливостями створення не лише відповідного обсягу додаткових ресурсів, але й обсягу, більшого від початкової величини. Отже, в інвестуванні та виробництві є спільна заінтересованість у забезпеченні ефективного відтворення. Процес приросту капіталу забезпечується у рамках державної інвестиційної політики фінансовими інститутами або товаровиробниками.

Здійснення інвестиційного процесу передбачає наявність низки обов'язкових умов: ресурсний потенціал у всіх суб'єктів інвестиційної діяльності повинен відповідати потребам у інвестиціях; прийняття управлінських рішень на рівні господарюючого суб'єкта, регіонального та національного управління з метою забезпечення інвестиційними ресурсами; дієвість механізму трансформації інвестиційних ресурсів у матеріальні блага. На нашу думку, сучасне поняття "інвестиції" не відображає взаємозв'язку інвестицій та відтворення.

З метою досягнення ефективності діяльності суб'єкти інвестиційної діяльності взаємодіють між собою, при цьому вони вкладають кошти на основі відбору найбільш раціональних напрямів, а товаровиробники перетворюють капітал у матеріальні блага, необхідні для виробництва, одержуючи при цьому приріст власного капіталу. Взаємодія суб'єктів інвестиційної діяльності ефективна за умови забезпечення повернення, платності та терміновості коштів, що використовуються. Це забезпечує і цілісність інвестиційної системи, що є важливою характеристикою системи.

Систему інвестицій в сільському господарстві необхідно розглядати через умови функціонування, до яких доцільно віднести природно-кліматичні умови (враховуючи їхній

вплив на вихід продукції рослинництва, виробництва продукції тваринництва тощо), організаційно-економічний механізм господарювання, оскільки форма господарювання безпосередньо впливає на процеси інвестування і відтворення (в агрохолдингах питаннями інвестування займається вища ланка менеджменту, всередині структури можливо перерозподіляти інвестиційні ресурси, в сільськогосподарських кооперативах ще одним джерелом інвестування є додаткові пайові внески і т.д.), інвестиційний клімат (нормативно-правове регулювання інвестування), особливості сільськогосподарства.

Одним з елементів інвестиційної системи є інвестиційний процес, для протікання якого необхідно забезпечити оптимальне співвідношення усіх складових системи та мінімізувати негативний вплив негативних чинників. Лише за цієї умови господарюючі суб'єкти можуть забезпечити розширене відтворення.

Ефективність інвестиційного процесу оцінюється безперервністю й динамічним зростанням: темпів оновлення основних фондів; рівня рентабельності виробництва; повернення кредитних ресурсів.

Взаємодія елементів інвестиційної системи відображається в ефективній реалізації функцій інвестицій, які є основою для ведення інноваційної діяльності; збалансованого розвитку сфер аграрного сектору; забезпечення житлом та об'єктами соціальної інфраструктури; скорочення безробіття та міграції сільського населення; створення умов для "зеленої" економіки, забезпечення екологічної безпеки, виробництва екологічно чистої продукції; запобігання деградації ґрунту та підвищення його родючості; забезпечення потреби сільгосптоваровиробників у матеріально-технічних ресурсах; гарантування продовольчої безпеки.

Основним завданням інвестиційної системи як елементу відтворювальної системи розглядається створення достатніх ресурсів для відновлення відтворювального потенціалу з метою ведення виробництва сільськогосподарської продукції: на початковому етапі — на умовах простого відтворення, на другому етапі — на умовах розширеного відтворення.

Прискорення науково-технічного прогресу та обмеженість ресурсів у сільськогосподарських підприємствах визначають специфіку формування їхньої відтворювальної політики. У сучасних умовах вона повинна насамперед забезпечувати стійкість інноваційного розвитку

підприємства як здатності підтримувати в довгостроковій перспективі конкурентоспроможний рівень ключових економічних параметрів, таких як прибуток, витрати та програма виробництва.

Стабільне фінансування відтворення складових ресурсного забезпечення виробничої діяльності дає змогу підприємству не лише своєчасно привести власну технологічну базу відповідно до вимог науково-технічного прогресу, а й оперативно реагувати на зміни навколишнього середовища, гнучко адаптуватися до ринкових умов та задовольняти споживчий попит.

Ефективність відтворювальної політики характеризується результатом від залучення інвестицій, тобто збільшенням активів підприємства й інших показників його діяльності. З цієї позиції перспективна мета відтворювальної політики полягає у перевищенні доходів від інвестування порівняно з вкладеним інвестиційним капіталом, що у довгостроковій перспективі забезпечить зростання чистого дисконтованого грошового доходу в умовах невизначеності й ризику.

Політика фінансування відтворювальних процесів сільськогосподарського підприємства тісно пов'язана з якісним і кількісним аналізом структури джерел інвестування. Перехід сільськогосподарських підприємств до інноваційного шляху розвитку залежить від їхньої здатності мобілізувати й раціонально використовувати наявні у них ресурси. Забезпечення своєчасного оновлення засобів виробництва та збільшення виробничого потенціалу безпосередньо впливають на поточні й перспективні результати економічної діяльності підприємства.

Це означає, що постає не лише проблема невідкладного забезпечення підприємства достатнім обсягом інвестиційних ресурсів, а й оптимізації їх вартості та підтримки фінансової рівноваги у процесі здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності. Існуючий механізм фінансування відтворення більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств орієнтується не на забезпечення розширеного відтворення, а лише на задоволення мінімальних технологічних потреб. Розширення ресурсного потенціалу і реалізація найбільш ефективних шляхів його модернізації неможливі без формування й розвитку чіткого механізму фінансування відтворювальних процесів. Цей механізм передбачає вибір напрямів відтворення ресурсів, залучення необхідних джерел фінансування —

внутрішніх і зовнішніх, реалізацію визначеної інвестиційної стратегії. Використання підприємством лише власного капіталу дає можливість забезпечити високий рівень фінансової стійкості й не залежати від різкої зміни економічної ситуації, проте через втрачені фінансові можливості, обмежує темпи розвитку підприємства. За відсутності позичкових коштів або заниженої частки позичкового капіталу воно змушене вести свою діяльність за вищих вимог що до його доходності, оскільки обмеженість фінансових ресурсів передбачає більш жорстку процедуру відбору інвестиційних проектів.

Також в умовах обмеженості фінансових можливостей підприємство не буде достатньо динамічним і маневреним. Такий стан виявиться стримувальним чинником щодо своєчасного реагування на зміни ринкової кон'юнктури та підтримки конкурентоспроможності.

Використання позичкового капіталу підвищує потенціал розвитку підприємства, що поєднується з можливостями приросту рентабельності діяльності. Однак зі збільшенням частки позичкових коштів у загальній величині капіталу, що буде використаний, збільшуються фінансові ризики та зростає загроза банкрутства. Це означає, що вибір схеми фінансування відтворювальних процесів на підприємстві ґрунтується на оптимізації структури капіталу.

Під оптимальною структурою капіталу розуміють співвідношення між власними та позичковими коштами, за якого досягаються мінімальне значення показника середньозваженої вартості капіталу та максимальна вартість підприємства [8.]. Водночас мають бути оптимальні пропорції між рівнем фінансової стійкості та рівнем рентабельності власного капіталу [9.]. Змінюючи співвідношення між величиною власного та позичкового капіталу, можна істотно підвищити капіталізацію підприємства, що є основним завданням управління підприємством.

Джерела фінансування відтворювальних процесів поділяють на три групи: власні, позичені та залучені [10; 11]. Зазначимо, що до складу власних джерел фінансування відтворювальних процесів включають страхові відшкодування збитку і кошти від продажу активів, однак, якщо ретельно проаналізувати, то їх включають до формування резерву прибутку. Саме тому реальними внутрішніми джерелами власного інвестиційного капіталу в сільськогосподарського підприємства є накопичені аморти-

заційні відрахування та прибуток. Нормативи щорічних сум амортизаційних відрахувань і накопиченого прибутку підприємство визначає самостійно з урахуванням власної відтворювальної політики та показників ефективності використання ресурсного потенціалу.

Щодо позичкових джерел фінансування відтворювальної діяльності, до яких підприємство найчастіше звертається у разі дефіциту власних інвестиційних ресурсів, то вони поділяються на довгострокові, термін повернення яких становить більше року, і короткострокові — з терміном повернення менше року. Для інвестиційних цілей використовують переважно довгострокові джерела фінансування. Серед найбільш поширених джерел інвестування на основі позичкових коштів одержання довгострокового кредиту в банку та оформлення лізингової угоди. Вибір між цими альтернативами залежить від конкретних умов лізингової угоди та кредитного договору одержання позичкового капіталу від фінансово-кредитних інститутів. Перевага лізингу порівняно з іншими інвестиційними джерелами полягає в такому: 1) придбанні у лізинг основні засоби повністю переносять свою вартість на готову продукцію на основі лізингових платежів упродовж терміну договору фінансової оренди, який звичайно набагато коротший від терміну корисного використання цих засобів, що дає змогу вивільнити з-під оподаткування значні суми; 2) упродовж терміну дії договору предмет лізингу знаходиться у власності лізингодавця, підприємству-позичальнику висувають не такі жорсткі вимоги, як у разі з банківським кредитуванням; з цієї причини знижено вимоги до гарантійної та заставної лізингової угоди порівняно із кредитним договором. Якщо розглядати можливість цільового фінансування відтворювальної діяльності через державні або приватні корпорації, венчурні фонди, фонди розвитку та впровадження інновацій тощо, то можна зробити висновок, що подібні інвестиційні механізми у вітчизняній практиці не діють. Емісія дольових і боргових цінних паперів також не є поширеним джерелом фінансування відтворювальної діяльності через нерозвиненість вітчизняного фондового ринку.

Останнє застереження стосується й вітчизняного інвестиційного кредитування, адже надто часто сільськогосподарські підприємства змушені брати кредити на поповнення оборотних засобів. Щодо залучених джерел фінансування відтворювальних процесів, то основним з них є запозичення коштів у ділових партнерів

(зокрема, у великих, фінансово забезпечених контрагентів). Варіантом подібного залучення є вивільнення коштів у результаті управління кредиторської заборгованості й одержання від постачальників згоди на відтермінування платежу. Зрозуміло, що у обох випадках підприємство повинно мати ідеальну репутацію в бізнесових колах у поєднанні з високою економічною стійкістю.

Важливу роль у формуванні джерел фінансування відтворювальних процесів відіграють бюджетні засоби — кошти державних кредитів, інвестиційні податкові кредити, субсидії та гранти, а також кошти, що вивільняються у результаті використання податкових пільг.

Як переконує практика зовнішні джерела фінансування доцільно використовувати у тому разі, якщо значну частину інвестиційних ресурсів підприємство уже сформувало. Допустима частка власного капіталу повинна бути не нижче 25—30 % від необхідного рівня фінансування проекту, саме ця величина зазвичай є початковим внеском при укладанні лізингового договору.

Отже, внутрішні джерела мають важливе значення при фінансуванні відтворювальних процесів у сільськогосподарському підприємстві. Розглянемо детальніше важливий із них — амортизаційні накопичення. Амортизація як економічна категорія має двоїстий характер. З одного боку, вона визначає повернення раніше здійснених витрат, пов'язаних зі створенням і придбанням активів [12; 13]. З іншого боку, амортизація виступає як джерело відтворення, сутність якого полягає у накопиченні фінансових ресурсів для подальшого повного або часткового оновлення ресурсів. Очевидно, що величина амортизаційних відрахувань впливає на фінансові результати підприємства. Завищений її рівень спотворює дані бухгалтерської звітності, підвищуючи собівартість продукції, що може зумовити зниження інвестиційної привабливості підприємства. Водночас низька частка амортизаційних відрахувань збільшує оборотність вкладених у придбання основних активів коштів, що подовжує терміни корисного використання основних засобів і, як наслідок, підвищує ризики морального та фізичного їх старіння.

Зазначимо, що амортизаційна політика не повинна перешкоджати можливості підприємства регулювати свій економічний стан. Водночас вона є інструментом контролю за збереженістю і примноженням власного капіталу організації. При цьому необхідно, щоб вона була спрямована на подолання технологічної

відсталості підприємства й покращення його ресурсного потенціалу. Так, амортизаційна політика являє собою організацію облікового процесу, яка визначається інтересами підприємства, що відображає економічну структуру й порядок поступового зниження цінності унаслідок його зношення основних засобів.

ВИСНОВКИ

Інвестиційна діяльність у сільськогосподарських підприємствах має бути зорієнтована на досягнення інтенсивного відтворення ресурсного забезпечення виробничої діяльності. Збільшення оборотних і необоротних активів у підприємствах підвищує виробничий потенціал галузі, зокрема на основі використання інноваційних технологій, які враховують біокліматичний потенціал, виробництво конкурентоспроможної продукції та ін.

Реальна практика організації процесів відтворення в сільськогосподарських підприємствах переконує, що у ситуації, коли теоретичні засади порушуються, а державна підтримка в основному спрямована не на підтримку ефективної системи розширеного відтворення у галузі, а на — змінний капітал, не формується додатковий продукт, а це екстенсивний шлях розвитку. Отже, основне завдання полягає у створенні оптимального середовища для інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням відтворювального потенціалу складових ресурсного забезпечення виробничої діяльності.

Отже, для відтворювального процесу інвестиційна діяльність — це формування ресурсів для виробничої стадії діяльності підприємства. Сільськогосподарські підприємства постійно потребують надходження інвестиційних ресурсів як для забезпечення поточної діяльності, так і для створення нових, модернізації діючих виробництв, освоєння нової техніки та технологій для виробництва якісної і конкурентоспроможної продукції. Отже, інвестиційний процес — це рух факторів виробництва і грошових коштів у формі їх вкладення у певні об'єкти, з одного боку, а з іншого — роздільне, зорієнтоване на просте чи розширене відтворення виробничих потужностей у сфері матеріального виробництва, або на приріст трудових ресурсів.

Література:

1. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. М.: Соцэкгиз, 1960, с. 102.
2. Маркс К. Капитал. Соч. 2-е изд. Т. 26, Ч. II. 486 с.

3. Ленин В.И. По поводу так называемого вопроса о рынках. Полное собрание сочинение. Т. 1. [Электронный ресурс] // URL: <http://vilenin.eu/> (дата звернення: 18.04.2016).

4. Василюк А.П. Механізм забезпечення економічної стабільності підприємств машинобудування: Монографія. Тернопіль: Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя: Тернопіль. 2014, 164 с.

5. Сатир А.М. Організаційно-економічне забезпечення відтворення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Біла Церква: БНАУ, 2012. 336 с.

6. Скурська Н.М. Відтворення земельно-ресурсного потенціалу аграрного виробництва. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти): кол. Монографія. Відповід. ред. В.М. Трегубчук. К.: ІЕ НАН України, 2003. 259 с.

7. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: монографія. К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 288 с.).

8. Грапко Н.В. Сутність та необхідність вартісного підходу в управлінні корпоративними фінансами. Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. 2008. № 3. Ч. 2. С. 113—121.

9. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций. К.: Издательский дом "Максимум", 2001. 600 с.

10. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.

11. Стецюк П.А. Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2009.

12. Онишко С.В. Особливості реформування амортизаційної політики в Україні. Фінанси України. 2007. № 4. С. 13—20.

13. Пуйда Г.В. Амортизаційна політика як ключовий елемент управління технічними ресурсами підприємства. Бізнес Інформ. 2014. № 1. С. 226—231.

References:

1. Kene, F. (1960), *Yzbrannye ekonomycheskiye proyvedeniya* [Selected economic works], Sotsekhyz, Moscow, Russia.

2. Marks, K. (1974), *Kapital* [Capital], *Sochineniya* [Essays], 2- d ed., vol.26, no. II, Moscow, Russia.

3. Lenyn, V.Y. (2020), "Concerning the so-called question of markets", Full composition of

writings, available at: <http://vilenin.eu/> (Accessed 20 June 2020).

4. Vasyliuk, A.P. (2014), *Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi stabil'nosti pidpriemstv mashynobuduvannia* [The mechanism for ensuring the economic stability of mechanical engineering enterprises], *Vyd-vo TNTU imeni Ivana Puliuia*, Ternopil, Ukraine.

5. Satyr, L.M. (2012), *Orhanizatsijno-ekonomichne zabezpechennia vidtvorennia material'no-tekhnichnykh resursiv sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv* [Organizational and economic support for the reproduction of material and technical resources of agricultural enterprises], *BNAU, Bila Tserkva*, Ukraine.

6. Skurs'ka, N.M. (2003), "Reproduction of land resource potential of agricultural production", *Vidtvorennia ta efektyvne vykorystannia resursnoho potentsialu APK (teoretychni i praktychni aspekty)* [Reproduction and efficient use of resource potential of agro-industrial complex (theoretical and practical aspects)], *IE NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

7. Olijnyk, O.V. (2006), *Ekonomichnyj mekhanizm rozshyrenoho vidtvorennia v sil's'komu hospodarstvi* [Economic mechanism of expanded reproduction in agriculture], *Tsentr navchal'noi literatury*, Kyiv, Ukraine.

8. Hrapko, N.V. (2008), "The essence and necessity of a cost approach in corporate finance management", *Naukovyj visnyk Bukovyns'koi derzhavnoi finansovoi akademii: Zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 3, no. 2, pp. 113—121.

9. Savchuk, V.P. (2001), *Fynansovyj menedzhment predpriatyj: prykladnye voprosy s analizom delovykh sytuatsij* [Financial management of enterprises: applied issues with analysis of business situations], *Yzdatel'skyj dom "Maksymus"*, Kyiv, Ukraine.

10. Hudz', O.Ye. (2007), *Finansovi resursy sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv* [Financial resources of agricultural enterprises], *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine.

11. Stetsiuk, P.A. (2009), *Stratehiia i taktyka upravlinnia finansovymy resursamy sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv* [Strategy and tactics of financial resources management of agricultural enterprises], *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine.

12. Onyshko, S.V. (2007), "Features of depreciation policy reform in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 13—20.

13. Pujda, H.V. (2014), "Depreciation policy as a key element of management of technical resources of the enterprise", *Biznes Inform*, vol. 1, pp. 226—231.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2020 р.

УДК 338.439.5:636.4.033(477)

Б. В. Хахула,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-4286-2381

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.104

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПЛЕМІННОГО СВИНАРСТВА В УКРАЇНІ

В. Khakhula,
Postgraduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

SOME FEATURES OF BREEDING PIG PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

Встановлено, що функціонування та розвиток ринку продукції племінного свинарства безпосередньо пов'язані з ефективністю галузі свинарства, її конкурентоспроможністю, збільшенням доходів сільськогосподарських товаровиробників і населення, тобто із тими чинниками, які визначають стан та динаміку елементів ринкового механізму, зокрема, попиту і пропозиції, тип конкуренції, рівень та співвідношення цін на продукції і послуги.

Особливістю ринку продукції племінного свинарства варто розглядати диференціацію споживчого попиту, який залежить від розвитку галузі свинарства у підприємствах корпоративного сектору аграрної економіки та формується під впливом організаційної культури ведення бізнесу, готовності покупців зберегти та повністю використати генетичний потенціал тварин.

Ринок продукції племінного свинарства є монополізованим та імпортозалежним, що не сприяє формуванню досконалого конкурентного середовища й ускладнює функціонування покупців на ньому в аспекті формування рівноважних цін і доступності продукту. За таких умов постає необхідність у запровадженні економічного механізму регулювання досліджуваного ринку передбачити заходи щодо створення сприятливого середовища для розвитку вітчизняних суб'єктів, які формують товарну пропозицію на ринку, та діяльності науково-дослідних структур, що забезпечують підтримку їх функціонування.

It is found out that breeding pig products market functioning and development are directly related to the efficiency of the pig industry, its competitiveness, agricultural producers and the population incomes increase, i.e. to the factors determining the state and dynamics of market mechanisms, including supply and demand, competition type, level and ratio of prices for products and services.

Certain patterns of breeding livestock products market functioning can be considered as its specific features. This is primarily due to the fact that it differs from other commodity markets on account of the fact that it is the basis for the effective development of the industrial pig farming in the country. Therefore, breeding livestock products market is vital in meeting human food needs.

It is established that the high innovativeness of pig breeding products is determined by the orientation towards the innovative type of technological development of industrial pig breeding in Ukraine and the leading countries of the world and it is directly related to its transfer to new knowledge-intensive technologies.

The differentiation of consumer demand which depends on the pig industry development in the corporate sector of the agricultural economy and is formed under the influence of organizational culture, willingness of buyers to preserve and fully use genetic potential should be viewed as a specific feature of the breeding pig products market. This position can be attributed to the fact that agricultural producers spend significant financial resources on construction and reconstruction of production facilities, creation of appropriate production infrastructure, purchasing high-value breeding young animals but they do not always pay due attention to the organization of balanced feeding, proper farming, livestock livability and high-quality selection process.

The development of competitive pig production requires the development and implementation of modern breeding systems, innovative methods for assessing pigs genotype and their productivity potential, monitoring genetic potential and the herd screening to identify hereditary anomalies and malformations so as not only to increase production volumes and increase its quality, but also effectively manage the available production resources through reducing the cost of feed and energy per output unit.

The market for breeding pig products is monopolized and depreciated, which does not contribute to the formation of a perfect competitive environment and complicates the buyers functioning on the market in terms of equilibrium prices and product availability. Under such conditions, there is a need to introduce an economic mechanism for regulating the market under study to provide measures contributing to favorable environment for the development of domestic entities that form the product offer in the market and for running research institutions that support their functioning.

Ключові слова: ринок, племінне свинарство, попит, пропозиція, суб'єкти господарювання.
Key words: market, pig breeding, demand, supply, business entities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування та розвиток ринку продукції племінного свинарства безпосередньо пов'язані з ефективністю галузі свинарства, її конкурентоспроможністю, збільшенням доходів сільськогосподарських товаровиробників і населення, тобто із тими чинниками, які визначають стан та динаміку елементів ринкового механізму, зокрема, попиту і пропозиції, тип конкуренції, рівень та співвідношення цін на продукції і послуги.

Ринку продукції племінного свинарства характерна сукупність властивостей, які кардинально відрізняють його від інших ринків. Найбільш важливими характеристиками досліджуваного ринку є інноваційна, соціально-економічна направленість та значимість. З одного боку, стан цього ринку характеризує розвиток країни у цілому, а з іншого — кінцеві споживачі племінної продукції, якими є спеціалізовані вертикально інтегровані сільськогосподарські підприємства з виробництва продукції свинарства, фермерські та особисті селянські господарства, які виробляють свинину з метою задоволення власних потреб і частково для формування альтернативних джерел доходу, їхні потреби та можливості визначають напрями розвитку досліджуваного нами ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості функціонування ринку свинарства досліджували вчені, серед яких Алексійчук Т.В., Березівський П.С., Рибалко В.П., Руснак П.П., Талавира М.П., Топіха І.Н., Христенко О.І., Щепієнко П.В. Проте у своїх досл-

ідженнях вони не приділяли значної уваги функціонуванню ринку племінного свинарства як складової ринку продукції тваринництва.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо функціонування ринку племінного свинарства як складової частини ринку продукції тваринництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними функціями ринку продукції племінного свинарства слід виділити:

— забезпечення споживачів племінною продукцією відповідного рівня якості та в обсягах, необхідних для задоволення існуючих потреб. Ця функція відображає одну з головних цілей такого ринку, оскільки збалансований ринковий механізм дає змогу уникати диспропорцій у суспільному виробництві та забезпечувати потенційних споживачів — товаровиробників продукції промислового свинарства якісною та доступною за ціною продукцією. В умовах ефективно діючої системи матеріально-технічного забезпечення (передусім інноваційного розвитку галузі, доступу до інноваційних розробок та інформації, за належних досконалих економічних відносин бізнесу із дослідницькими установами, що забезпечують науковий супровід галузі та ін.) ця функція сприяє формуванню справедливих цін на ринку, які забезпечують рентабельність продукції, на рівні можливості ведення розширеного відтворення та зумовлені платоспроможним попитом кінцевих споживачів племінної продукції;

— створення умов для підвищення ефективності виробництва племінної продукції та галузі промислового свинарства загалом. Ця функція, відповідно до закону економії ресурсів, діє незалежно від стану законодавства, рівня забезпечення виробничими ресурсами й інших зовнішніх умов;

— забезпечення розвитку та удосконалення міжгосподарських зв'язків у галузі свинарства. Дія цієї функції спрямована на підвищення ефективності виробництва продукції свинарства та забезпечення її конкурентоспроможності. Виділення її як окремої функції можна пояснити тим, що вона не проявляється в межах одного або групи підприємств, а охоплює весь ланцюг поставок продукції свинарства й деякі інші галузі національного господарства, які сприяють результативності процесу виробництва. Водночас важливо забезпечити довгострокові партнерські відносини між учасниками галузі свинарства, розвиток інтеграції та кооперації між суб'єктами ринку продукції племінного свинарства і свинарства в цілому. Поясненням такої позиції автора є те, що галузь племінного свинарства сприяє створенню доданої вартості в ланцюгу поставок свинини, його розвиток залежить від рівня ефективності галузі свинарства в цілому, оскільки сільгосптоваровиробники формують попит на цю продукцію, а, отже, наявність такого взаємозв'язку потребує врахування особливостей галузевих відносин. Структура господарських відносин на досліджуваному ринку розглядається нами як сукупність відносин, сформованих усіма учасниками ринку в певний момент часу під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів ринку.

Ринок на основі зміни цін надає інформацію товаровиробникам про становище у галузях і сферах господарського життя суспільства, дає можливість прогнозувати перспективи та характер змін у виробництві. На основі ринкової кон'юнктури відбувається пристосування структури виробництва товарів до обсягу та структури потреб суспільства. Ринок спроможний встановити суспільно необхідні умови виробництва, визначає вартість товарів, формує ринкову ціну. Ринок продукції племінного свинарства та свинарства необхідно розглядати як один із видів ринку сільськогосподарської продукції, для якого властивий багатотоварний характер, із наявністю у нього окремих сегментів ринку (ринок сперми та ембріонів, ринок племінних тварин, зокрема кнурців, свинок, кнурів і ремонтних свиноматок, ринок послуг, ринок супутньої продукції

та ін.). Важлива риса ринку племінного свинарства полягає в тому, що він є похідним від ринку продуктів забою свиней. Ринок продукції племінного свинарства включає: ринок сперми та ембріонів, який набув активного розвитку як у країні, так і поза її межами; ринок племінного молодняка та дорослих тварин охоплює сегменти за статтю тварин, віком, чистотою породи (класу "Еліта", інших класів, метиси, тобто тварини, одержані внаслідок гібридизації і т.д.); ринок послуг, що є досить ємним, охоплює розширений перелік послуг наукового та консультативного характеру, які орієнтуються на підтримку розвитку племінного свинарства у сільськогосподарських товаровиробників в аспекті організації та ведення селекційно-племінної роботи, технології утримання племінних тварин, організації відтворювальних процесів та ін.; ринок супутньої продукції, — гній, живі тварини для дорошування та відгодівлі, тобто вибракувані тварини через невідповідність їх селекційним вимогам.

Наведена структуризація товарних сегментів дає підстави стверджувати, що ринок продукції племінного свинарства доцільно розглядати як організаційний ринок, на якому як постачальники, так і покупці виступають виробничими одиницями різних організаційно-правових форм. Господарючі суб'єкти на досліджуваному ринку можуть діяти як покупці племінного поголів'я та інноваційних технологій, та одночасно формувати пропозицію племінних тварин і сперми. У цьому разі рівень якості племінних тварин і послуг залежить від організаційної культури ведення бізнесу й інноваційності менеджменту господарюючих суб'єктів, що потребує врахування характеру економічних відносин на всіх етапах ланцюга поставок племінної продукції.

Необхідно зазначити, що вибір конкретних продуктових сегментів ринку продукції племінного свинарства сприяє цілеспрямованому формуванню, впливу на величину попиту галузі промислового свинарства на племінні тварини та інноваційні технології, а також урахуванню господарюючими суб'єктами специфіки цієї продукції, що є підґрунтям для правильного розуміння поведінки й вимог певних груп споживачів, а також формуванню найбільш прийняттого рівня цін з метою якнайповнішого використання потенціалу ринкового попиту.

Певні закономірності функціонування ринку продукції племінного тваринництва, які одночасно можна розглядати і як його специфічні особливості. Передусім це пов'язано із тим, що він відрізняється від інших товарних ринків, ос-

кільки є основою ефективного розвитку галузі промислового свиначства у країні, а отже, можна стверджувати, що забезпечує реалізацію важливої функції задоволення потреб людини у продовольстві.

Ринок продукції племінного свиначства можливо розглядати як адаптивну систему соціально-економічних відносин між продавцями та покупцями на ньому. Із цих позицій досліджуваний ринок є системою, типом певних суспільних зв'язків, що складаються між учасниками господарської діяльності у виробництві продукції свиначства та у сфері спеціалізованих послуг (між науковцями, експертами, консультантами, сільськогосподарськими виробниками, іншими групами споживачів). Водночас господарські зв'язки, які реалізуються у товарному вигляді та здійснюються на основі ринку продукції племінного свиначства, будуть характеризуватися угодами всіх сторін, що є учасниками обмінних процесів, а також еквівалентним відшкодуванням ресурсообміну, вільним і конкурентним вибором партнерів, високою якістю продукції.

Авторська дефініція ринку продукції племінного свиначства зводиться до розуміння його як сукупності виробничо-економічних відносин, які складаються між різними економічними суб'єктами щодо процесів розробки нових порід і гібридів свиней, технологій їх утримання та вирощування, а також процесів придбання, передачі майнових прав, які виникли щодо результатів селекційно-генетичної діяльності, що становлять науково-практичну значимість і цінність для інтенсифікації темпів економічного розвитку галузі промислового свиначства.

Розглянемо особливості ринку продукції племінного свиначства, які вивчають його специфіку. Насамперед слід виділити важливість свинини як повноцінного продукту харчування у м'ясній частині раціону людини, яка займає близько 40 %, а в деяких країнах Західної Європи (Франція, Італія, Данія, Швеція, Німеччина та ін.) цей показник сягає 60—80 %. В Україні споживання свинини з субпродуктами та жирами на одну особу в останні роки населення становило лише 15—18 кг порівняно з показником 37 кг у країнах ЄС [1].

Висока інноваційність племінної продукції визначається орієнтацією до інноваційного типу технологічного розвитку промислового свиначства в Україні та провідних країнах світу й безпосередньо пов'язана з її переведенням на нові наукомісткі технології. Підвищення технологічного рівня стає стратегічним фактором

у конкурентній боротьбі на внутрішньому та зовнішньому ринках, базовою умовою стабільності виробництва свинини [2]. Поділяємо позицію науковців, які визначають пріоритети технологічного розвитку свиначства, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності продукції галузі, передбачають процес підвищення продуктивності свиней, підвищення якості виробленої продукції при зниженні собівартості та затрат праці на її виробництво за рахунок впровадження нових та удосконалених енерго- і ресурсоощадних технологій, що зумовлює якісні зміни усієї системи ведення свиначства [3].

Очевидно, що інноваційний рівень технологічного розвитку галузі племінного свиначства має забезпечуватися впровадженням заходів щодо ефективного використання генетичного потенціалу тварин, кормової бази, удосконаленням технології життєзабезпечення, оптимізацією ветеринарного обслуговування. Водночас організація виробництва повинна оцінюватися за комплексом зоотехнічних, фізіологічних та економічних показників. Підвищення рівня технічного забезпечення свиначських підприємств слід розглядати як важливу умову зростання конкурентоспроможності продукції, оскільки на основі використання досягнень науки можна розробити інноваційну техніку для приготування збалансованих кормів, забезпечити нормування годівлі тварин, оптимальні параметри мікроклімату, тим самим реалізувати генетичний потенціал тварин.

Водночас лише у четвертій частини сільськогосподарських підприємств в Україні досягнуто середньодобових приростів свиней на вирощуванні та відгодівлі понад 350 г (це великотоварні високотехнологічні господарства), а інші 75% господарств не можуть вийти на цей рівень через використання застарілих технологій. Така ситуація збільшує термін вирощування тварин на м'ясо до року (у провідних країнах — не більше 6 міс.), що практично унеможливорює одержання прибутку. Подібна тенденція спостерігається і за показником виходу поросят на 100 основних свиноматок — лише 27,2 % підприємств одержують понад 1400 поросят [4].

Наступною особливістю продукції досліджуваного ринку є висока залежність від інвестицій. Загальний рівень технологічного розвитку сучасного племінного свиначства залежать від обсягу інвестицій, які спрямовуються безпосередньо у виробничий процес. Інвестиційні вкладення в інноваційні технологічні рішення по годівлі, утриманню, вирощуванню ремонтного

молодняку, селекційно-племінної роботи, ветеринарному обслуговуванню сприяють підвищенню продуктивності й ефективності виробництва продукції свинарства. Водночас слід підкреслити важливу роль інвестицій у механізацію та автоматизацію технологічних процесів, організацію виробництва, підвищення кваліфікації персоналу, що сприяють підвищенню ефективності виробництва продукції свинарства.

Особливістю ринку продукції племінного свинарства варто розглядати диференціацію споживчого попиту, який залежить від розвитку галузі свинарства у підприємствах корпоративного сектору аграрної економіки та формується під впливом організаційної культури ведення бізнесу, готовності покупців зберегти та повністю використати генетичний потенціал тварин. Цю позицію можна пояснити тим, що сільськогосподарські товаровиробники галузі, витрачаючи значні фінансові ресурси на будівництво й реконструкцію виробничих приміщень, створення відповідної виробничої інфраструктури, придбання високоцінного племінного молодняку, не завжди приділяють належну увагу питанням організації збалансованої годівлі тварин, створенню відповідних умов їх утримання, збереженню поголів'я та якісному селекційному процесу. Доказом цього є практика у країнах із високим технологічним рівнем ведення племінного свинарства, де велика увага приділяється технологічним питанням, а саме: селекційній роботі у стаді, інтенсивному використанню свиноматок, збереженості молодняку, скороченню періоду вирощування та відгодівлі, конверсії корму, а також якості м'ясних туш. Зазначимо, що при аналізі світового досвіду ведення свинарства можна виокремити ряд чітко виражених критеріїв оцінки конкурентоспроможності галузі свинарства, серед яких виділяються показники, що характеризують відтворення стада й організацію селекційної роботи. Встановлено, що висока конверсія корму досягається лише при інтенсивному використанні свиноматок, оскільки 2/3 усіх факторів виробництва тісно пов'язані із відтворенням стада [5]. За сучасних селекційних методів при інтенсивному використанні маточного поголів'я необхідно забезпечити повномасштабне впровадження інноваційних технологій репродукції стада із використанням штучного осіменіння, стимуляції та синхронізації охоти та опоросів, ранньої діагностики супоросності, інших технологічних прийомів. Науковці наголошують, що ефективний контроль за структурою стада, передусім, за оптимальною часткою у стаді ма-

точного поголів'я є основною ланкою, від якої залежить ефективність виробництва. Так, сучасна промислова технологія передбачає, що свиноматка фізіологічно повинна постійна знаходитися в режимі одержання від неї поросят. Винятком є період (у середньому 6 днів), коли свиноматка після відлучення поросят повинна прийти в охоту та бути заплідненою. За умови 2,3—2,4 опоросів у рік на свиноматку кількість непродуктивних днів в ідеалі не повинна перевищувати 15 днів. Усі інші дні, які не використовуються для одержання та вирощування поросят, можна вважати втраченою вигодою. Встановлено, якщо свиноматкою пропущено один цикл охоти непродуктивні дні збільшуються на 23 понад обов'язкових 15 днів, що рівноцінно недоодержанню від неї однієї товарної свині в рік. Саме тому контроль за станом супоросності свиноматки, особливо у перший місяць відлучення поросят, є обов'язковим технологічним прийомом. За розрахунками підвищення на 0,1 кількості опоросів від свиноматки у рік дозволяє на 1000 голів маточного поголів'я додатково одержати 1200 поросят [6].

Іншим технологічним чинником, який характеризує особливості племінного свинарства, є збереженість молодняку оскільки організація ефективної системи репродукції визначає економічну стійкість галузі свинарства. Дані дослідження свідчать, що дві третини загальних втрат молодняку припадає на перші три дні після їх народження. Збільшення річної кількості відлучених поросят із 16 до 24 голів у розрахунку на 1000 свиноматок дозволяє отримати близько 8000 поросят для відгодівлі. Для підвищення збереженості та зниження захворюваності поросят у провідних країнах-виробниках свинини поширена так звана бар'єрна технологія, яка враховує фізіологічні особливості молодняку. Основні вимоги цієї технології: одержання поросят із високими показниками ваги при народженні та енергії росту (за стандартом США жива вага при народженні вважається відмінною — більше 1,6 кг, низькою — до 1,4 кг); активізація імунної системи у поросят за рахунок створення у шлунково-кишковому тракті оптимальних значень кислотності (рН менше 5,0), які наближені до параметрів материнського молока, що дозволяє зберегти імунні тіла; усунення за допомогою ферментів негативної дії шкідливих поживних речовин основних зернових компонентів кормових сумішей, які викликають діарею у поросят [7].

Суворі вимоги до додержання технології вирощування племінних тварин визначають специфіку формування товарної пропозиції,

оскільки одержання порослят із високою живою вагою та подальша ефективна їх відгодівля значною мірою залежать від споживання повноцінних та збалансованих кормів. Як доводить вітчизняна практика, основною проблемою годівлі свиней є дефіцит білка та незамінних кислот у традиційних кормах. Для задоволення потреби у цих життєво важливих компонентах тваринам необхідно згодовувати великі кількості цінних зернових кормів, унаслідок чого організм перевантажується вуглеводними компонентами. Як наслідок, затрати корму на одиницю продукції збільшуються, що призводить до здороження виробництва свинини. Окрім того, раціональне використання кормів сприяє також підвищенню якості продукції, оскільки зі згодовуванням кормів із високим вмістом протеїну збільшується м'ясність свинини. Сучасна технологія виробництва свинини на промисловій основі передбачає організацію годівлі повноцінними кормами, які слід готувати за спеціально розробленою рецептурою для кожної статеві-вікової групи. Слід наголосити, що вітчизняні науковці характеризують стан кормової бази як невідповідний вимогам інтенсивного розвитку свинарства [8—10].

Вітчизняна комбікормова промисловість не забезпечує потреби сільськогосподарських товаровиробників галузі, за винятком вертикально інтегрованих структур холдингового типу, які забезпечують власне приготування кормів. У зв'язку із цим зростає використання комбікормовою промисловістю білкової сировини, переважно імпортованого походження, є основним чинником зниження конкурентоспроможності вітчизняного свинарства. Враховуючи високу окупність комбікормів, розглядається актуальним збільшення їх виробництва безпосередньо в сільськогосподарських підприємств із використанням власних ресурсів білкової сировини. Зазначимо, що в науковій літературі висвітлюються практичні заходи у країнах із розвиненим тваринництвом, спрямовані на зниження частки зерна в комбікормах до 20—40 % у загальній масі за рахунок введення більш економічних компонентів незернового походження (сухий жом, меляса, кукурудзяний глютен та ін.), що знижує собівартість кормів на 10—15 %, а отже, й собівартість свинини [11]. Таким чином, специфічною рисою ринку продукції племінного свинарства слід назвати високу залежність від організації зернового господарства на основі ресурсощадних технологій для забезпечення галузі повноцінним зернофуражем, комбікормами, збалансованими за білком та його складовою частиною —

амінокислотами для підвищення продуктивності тварин, конверсії корму та якості свинини.

Розвиток конкурентоспроможного виробництва племінної продукції свинарства потребує також розробки та запровадження сучасних селекційних систем, інноваційних методик оцінок генотипу й потенціалу продуктивності свиней, налагодження моніторингу генетичного потенціалу та скринінгу стада для виявлення спадкових аномалій та вад розвитку, щоб не лише збільшити обсяги виробництва продукції та підвищити її якість, а й ефективно управляти наявними виробничими ресурсами, знижуючи затрати корму та енергії на одиницю виробленої продукції.

Досягнення в області селекції та біотехнології дають змогу поліпшити якісні та економічні параметри племінної продукції на основі удосконалення і прискорення селекційного процесу, пошуку нових прийомів підвищення адаптації тварин в умовах промислової технології, виявлення взаємодії генотипу та середовища, а також їхнього впливу на продуктивність. Інноваційні методи молекулярної генетики дають можливість своєчасно виявляти тварин-носіїв несприятливих генів, які зумовлюють розвиток генетичних аномалій, генів підвищеної стресочутливості, багатоплідності та м'ясистості туші свиней. Прискоренню генетичного прогресу у свинарстві сприяє поширення сучасних методів репродукції, таких як штучне осіменіння та пересадка ембріонів.

ВИСНОВКИ

Розглядаючи особливості ринку продукції племінного свинарства, важливо виокремити й таку його особливість: включаючи племінну продукцію до ланцюга поставок свинини є можливість наростити додану вартість, створити додаткові робочі місця та мінімізувати ризики на зміну економічної поведінки іноземних поставальників.

Ринок продукції племінного свинарства є монополізованим та імортозалежним, що не сприяє формуванню досконалого конкурентного середовища й ускладнює функціонування покупців на ньому в аспекті формування рівноважних цін і доступності продукту. За таких умов постає необхідність у запровадженні економічного механізму регулювання досліджуваного ринку передбачити заходи щодо створення сприятливого середовища для розвитку вітчизняних суб'єктів, які формують товарну пропозицію на ринку, та діяльності науково-дослідних структур, що забезпечують підтримку їх функціонування.

Література:

1. Башенка М.І. Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1991—2017—2030 рр.). К.: Аграр. наука, 2017. 160 с.

2. Мазуренко О.В. Інноваційно-орієнтованого свинарства: концептуальний підхід. Економіка АПК. 2015. № 4. С. 71—76.

3. Ібатуллін М.І. Племінне свинарство в Україні: сучасний стан та проблеми вирішення. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2016. № 3. С. 70—76.

4. Підгорний А.В. Пріоритетні напрями підвищення ефективності виробництва продукції свинарства у сільськогосподарських підприємствах. Економіка та управління АПК. 2019. № 1. С. 50—64.

5. Гегамян Н.С. Организация свиноводства в зарубежных странах. Вестник Университета (Государственный Университет Управления). 2013. № 3. С. 92—98.

6. Березовський М.Д. Відтворювальні якості чистопородних і помісних свиноматок у поєднанні з термінальними кнурами власного відтворення та іншими батьківськими формами. Свинарство. 2020. Вип. 74. С. 26—34.

7. Степанюк И. Свиное дело или бизнес на поросятах. Тваринництво України. 2013. № 9. С. 18—19.

8. Біндюг О.А., Зінов'єв С.Г. Перетравність і баланс поживних речовин корму за осциляторної годівлі свиней. Вісник аграрної науки. 2013. № 6. С. 31—33.

9. Бірта Г.О. Вплив рівня годівлі на забійні якості свиней різних генотипів. Наук. вісник НУБіПУ. Київ, 2011. № 160. С. 66—70.

10. Гільгерс Й. Відгодівля свиней: підвищуємо споживання корму. Agroexpert: практичний посібник аграрія. 2011. № 7. С. 82—83.

11. Бурлака В.А., Борщенко В.В., Кривий М.М. Біологія продуктивності сільськогосподарських тварин: Курс лекцій. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 191 с.

References:

1. Baschenka, M.I. (2017), Tvarynnytstvo Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozvytku (1991—2017—2030 rr.) [Livestock of Ukraine: state, problems, ways of development (1991—2017—2030)], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.

2. Mazurenko, O.V. (2015), "Innovation-oriented pig breeding: a conceptual approach", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 71—76.

3. Ibatullin, M.I. (2016), "Breeding pig breeding in Ukraine: current state and problems of solution", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho

derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 3, pp. 70—76.

4. Pidhornyj, A.V. (2019), "Priority areas for improving the efficiency of pig production in agricultural enterprises", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 1. pp. 50—64.

5. Hehamian, N.S. (2013), "Organization of pig breeding in foreign countries", Vestnyk Unversytetu (Hosudarstvennyj Universytet Upravleniya), vol. 3, pp. 92—98.

6. Berezovs'kyj, M.D. (2020), "Reproductive qualities of purebred and local sows in combination with terminal boars of own reproduction and other parental forms", Svynarstvo, vol. 74, pp. 26—34.

7. Stepaniuk, Y. (2013), "Pig business or pig business", Tvarynnytstvo Ukrainy, vol. 9. pp. 18—19.

8. Binduih, O.A. and Zinov'iev, S.H. (2013), "Digestibility and nutrient balance of feed by oscillatory feeding of pigs", Visnyk ahrarnoi nauky, vol. 6, pp. 31—33.

9. Birta, H.O. (2011), "Influence of feeding level on slaughter qualities of pigs of different genotypes", Nauk. visnyk NUBiPU, vol. 160, pp. 66—70.

10. Hil'hers, J. (2011), "Fattening pigs: increase feed consumption", Agroexpert: praktychnyj posibnyk ahrariia, vol. 7, pp. 82—83.

11. Burlaka, V.A. Borschenko, V.V. and Kryvyj, M.M. (2012), Biologiya produktyvnosti sil's'kohospodars'kykh tvaryn [Biology of productivity of farm animals: Course of lectures], Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 05.07.2020 р.*

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351.82.3

В. Н. Бондар,
аспірант, Інститут агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України
ORCID ID: 0000-0002-1531-3208

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13—14.111

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИМ ВИРОБНИЦТВОМ НА ЗАСАДАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Bondar,
Postgraduate student, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

ORGANIZATION-LEGAL MECHANISMS OF MANAGEMENT OF THE LOGISTIC-PODARSKY VIROBNITSVOM IN THE AMBUSS OF THE MARKET ECONOMY

У статті проаналізовано організаційно-правові принципи фінансово-економічних відносин управління лісогосподарським виробництвом. Було встановлені недоліки визначення понять у Лісовому кодексі України, що безпосередньо впливають на правові засади формування і здійснення лісогосподарського виробництва. Проведено порівняння законодавчих норм Земельного і Лісового кодексів України. Виділено проблеми, що існують у процесі опрацювання і приведення в систему обліку і статистичної звітності землекористування у лісогосподарському виробництві. Також висвітлено одне з найголовніших питань про відсутність інформації щодо стану і розвитку збалансованого використання продукції лісогосподарського виробництва за значущими його показниками. Це стосується видатків на ведення лісогосподарського виробництва (ЛГВ), середній обсяг користування лісом, лісовий дохід, які мають бути визначені, обчислені та проконтрольовані. Визначено фінансово-економічний зміст — продаж деревини у стані росту суб'єктам лісозаготівельного виробництва, з відповідним формуванням ціноутворення виробництва лісових матеріалів, їх транспортування, перероблення і реалізації продукції різних рівнів технологічної обробки з більш високими нормами ПДВ.

Запропоновано поняття лісогосподарське виробництво — використання у межах земель лісогосподарського призначення, наданих суб'єктам господарювання з лісового господарства, інших видів економічної чи прикладної діяльності, придатних для вирощування лісу, як головної продукції агроекологічного лісівництва, формування на цій основі самокупності й прибутковості господарювання. Запропоновано методику поліпшення фінансово-економічних і морально-етичних відносин у лісогосподарському виробництві.

The article analyzes the organizational and legal principles of financial and economic relations of forestry management. With the transfer of the national economy significantly different mechanisms of market economy from the mechanisms of centralized national government, in forestry should also be formed organizational and legal principles of financial and economic relations, which should correspond to the new political and economic course of the state. Shortcomings in the definition of concepts in the Forest Code of Ukraine that directly affect the legal basis for the formation and implementation of forestry production were identified. The problems that exist in the process of elaboration and bringing into the system of accounting and statistical reporting of land use in forestry production are highlighted. Also, one of the most important issues on the lack of information on the state and development of balanced use of forestry products in terms of its significant indicators is covered. In the reported sources of information, some tax indicators of production and sale of forest materials are too scattered. This applies to the costs of forest production (LGV), the average volume of forest use, forest income, which must be determined, calculated and controlled. The financial and economic content is determined — the sale of wood in a state of growth to the subjects of logging, with the appropriate formation of pricing of forest materials, their transportation, processing and sale of products of different levels of technological processing with higher VAT rates. The concept of forestry production is proposed — the use of forestry lands provided to forestry entities, other economic or applied activities suitable for forestry as the main product of agro-ecological forestry, the formation on this basis of

self-sufficiency and profitability of management. The method of improving financial-economic and moral-ethical relations in forestry production is offered. The method of improving financial-economic and moral-ethical relations in forestry production is offered.

Ключові слова: лісгосподарське виробництво (ЛГВ), лісовий фонд, прибутковість, класифікація землекористування, державне управління.

Key words: forestry production (LGV), forest fund, profitability, land use classification, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З проголошення Україною державної незалежності 1991 року в економіці держави почала складатись суттєво відмінна система державного управління в усіх галузях агросфери, в сільському і лісовому господарстві, промисловості й транспорті тощо. У порівнянні з системою централізованого управління народним господарством радянської пори, провідним стає ідентифікація землекористування та юридичним встановленням цільового його призначення. Головною відмінністю, зрозуміло, стає ідентифікація суб'єктів господарювання, їх уособлена відповідальність за наслідки господарювання, досягнення позитивних фінансово-економічних наслідків землекористування, самокупності й прибутковості господарювання.

Тому сприяло те, що за Конституцією України у галузях, де природні ресурси виступають у якості продуктивної сили, зокрема Земля, як "Основне національне багатство", проголошена "об'єктом права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією" [1, ст. 13]. Для практики лісівництва в Україні зазначена конституційна норма щодо прав власності українського народу стала, постійним двигуном до пошуку зовсім не властивого заходам ринкової економіки користування лісом (лісосічним фондом) у якості "спеціального використання лісових ресурсів".

З переводом національної економіки суттєво відмінні механізми ринкової економіки від механізмів централізованого загальнодержавного управління, у лісівництві також мають формуватись організаційно-правові принципи фінансово-економічних відносин, які мають відповідати новому політико-економічному курсу держави. Водночас новим менеджерам різних рівнів у галузі лісгосподарського виробництва не приходить, як говорять, писати з чистого листа. Адже лісове господарство,

точніше — лісівництво, як галузь рослинництва, в Україні має багатовікову історію і досвід. Ведемо мову про землі, що перебували у складі державного лісівництва. До революції 1917 року — казенні ліси. Тобто ті, що були підвладні Лісовому департаменту Головного управління землевпорядкування і землеробства Міністерства землеробства і державного майна [2].

За радянської пори інститут "Казенні ліси", з певними пертурбаціями територіального і економічного поділу, зберігся в Українській РСР під терміном "Лісовий фонд" державного лісівництва. Про це свідчать численні довідники про стан лісового фонду, починаючи з 1951 року на стійкій основі. Останній за часів минулої влади видано на 1 січня 1988 року [3]. Загальна площа складала 7175 тис. га, у т. ч. у підпорядкуванні Міністерству лісового господарства УРСР — 5872 тис. га, Міністерству деревообробної промисловості УРСР — 1233 тис. га. З них землі, вкриті лісовою рослинністю, відповідно, 6151, 5029 і 1122 тис. га (т. 5, с. 18, 19). Міститься також інформація про запаси деревини у стані росту за лісоутворюючими породами тощо, що надає спеціалістам оцінювати стан лісу і лісових екосистем, а також удосконалювати лісівничу діяльність на майбутнє.

Правда, у згаданому довіднику, як і в довідниках за попередні роки, зовсім не приводяться фінансово-економічні показники, зокрема розмір видатків на ЛГВ і надходжень лісового доходу. Без цього неможливо по-діловому говорити про реформування його і про перехід лісгосподарського виробництва на ринкові засади — на самокупність і прибутковість.

Минулий досвід державного лісівництва в Україні за роки незалежності, реформування економіки у лісівництві, не дивлячись на численні нововведення до складу НПА, воно залишається відверто дотаційним. Останнє легко простежується щорічно при розробці й щорічному затвердженні Державного бюджету

України. Спостерігається роками, що видатки ДЛА України, як Центральному органу виконавчої влади, перевищують доходи за т. з. рентну плату за спеціальне використання лісових ресурсів.

Лісогосподарське виробництво, як сектор економіки у складі агропромислового комплексу України, зароджується разом з переходом т. з. вудмейстерства (уміння рубати дерева і поділяти їх, сучасно мовою, на лісові матеріали для безпосереднього їх використання споживачами), до форстмейстерства. Воно включало, крім уміння виробляти лісові матеріали, їх транспортування і переробку, також уміння і відповідальність лісокористувача за неодмінне лісовідновлення на місці видалення дерев (технічний термін — зруб). Лісогосподарське виробництво, що згодом отримало термін "Лісівництво", стає лісовим землеробством. Щонайменше у межах України, де, практично, усі ліси були доступними для використання, охорони і захисту. За рідкими на ту пору винятками в гірських регіонах, а також в межах Українського Полісся.

Найважливішим показником продукції лісівництва, отже й показником діяльності лісогосподарського підприємства є реалізація вирощеної деревини суб'єктам лісопромислового виробництва (лісозаготівельникам). За показниками, які розроблені українською лісовою наукою і використовувались в практичній діяльності лісгоспами при таксації лісосічного фонду. Так звані Сортиментні таблиці для таксації лісу на корені ще з радянських часів [4, ст. 256]. Тобто у межах запасів деревини на корені по відповідних головних лісоутворюючих породах за цінами, залежно від їх розміру. Різниця між таблицями, назвами продукції полягає в тому, що деревину для продажу обчислювали у стані росту, а згідно Податковому кодексу — "рентна" плата обчислюється за вироблені лісові матеріали. Це — принципово різні економічно і лісівничо-екологічні механізми оплати за землекористування [5].

Чітко кажучи, з кількістю вирощуваної деревини на корені функціонально пов'язані лісівничо-екологічні, природотворчі, захисні, економічні та інші функції лісових екосистем. Саме — лісових екосистем, у межах яких відбувається асиміляційний процес поглинення вуглекислоти і виробництво кисню. Ліси, тобто лісова екосистема, є природною, постійно діючою фабрикою по виробництву деревини. Правда, та "фабрика" діяла в далекі історичні часи. Тепер вона "працює" з активною участю антропогенного фактору — людини. Не просто

людини, а належно освідченої в лісівничій справі та з інших соціально-економічних знань.

На сьогодні не можна сказати, що у лісівництві України діє достатньо раціональна система державного управління лісом, як головною продукцією лісогосподарського виробництва, бо галузь щорічно залишається дотаційною з державного бюджету. До того ж, у її межах часто формуються випадки економічних зловживань, що збуджує суспільство і гальмує процес переходу від централізованого державного управління до управління на ринкових засадах. Лісівничий принцип збалансованого природокористування у лісівництві зводиться до найбільш повного використання природної продуктивності земель лісових, з урахуванням їх лісорослинних умов, для вирощування лісу деревних порід, що їм відповідають.

Перехідний період від централізованого управління лісами до формування ідентифікованого господарювання у межах ЗАГП явно затягнувся, що вимагає суттєвих удосконалень у складі НПА, які регулюють організаційно-правові й економічні відносини між лісогосподарськими підприємствами і органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історичних відомостей стосовно організаційно-правового забезпечення управління лісогосподарським виробництвом в українському лісівництві зберіглося вкрай мало. Зачатки його свого часу були закладені ще у середині XVIII ст. Відомо, що лісництва та інші землекористувачі, які у своєму господарюванні мали землі лісові, звітували повітовим земствам про площу відповідних угідь, доходи і видатки на здійснення ЛГВ, обчислюючи при цьому чистий дохід. Наприклад, по Київській губернії, після впровадження статистичного обліку видатків і доходів у лісогосподарському виробництві у складі об'єктів, підпорядкованих Лісовому департаменту, лісовий дохід за сторіччя з 1804 р. до 1897 р. перевищив його в 327 разів, з 3518 до 1153114 руб. (у перекладі на срібло) [6, с. 209—210].

Засади організаційно-правового регулювання лісогосподарського виробництва (ЛГВ) логічно пов'язувати з заходами по лісовпорядкуванню в казенних лісах з 1842 р. у "лісах ряду губерній згідно особливої інструкції, складеній на зразок західноєвропейської, у вигляді "Проект інструкції для таксаційних робіт у лісових дачах, вибраних для ведення правильного лісо-

вого господарства протягом літа 1842 р." [7, с. 44]. Певні засади щодо "правильного лісового господарства" проводились також у межах українських губерній. Зокрема, видатний український учений тої пори, в майбутньому — акад. Г.М. Висоцький, основоположник степового і полезахисного лісорозведення, особисто розробляв склад виробничих операцій і розмір видатків на створення десятини лісу (1,092 га) у степу. Те ж стосується продажі лісу від проріджень і прохідних рубок, а також інших споживчих вартостей, що й забезпечувало прибутковість землекористування навіть за тих вкрай складних природно-кліматичних умовах для створення лісонасаджень [8, с. 110—113]. За будь-яких умов суб'єкти господарювання з лісогосподарського виробництва має піклуватись про забезпечення його самокупності й прибутковості.

Теоретичні засади організаційно-правового управління щодо землекористування, встановлюються відповідними нормативно-правовими актами держави. Відносно землі — Земельним кодексом України, відносно лісу — Лісовим кодексом України. Так сталося, що Лісовий кодекс України, мало по малу, перейняв на себе, так би мовити, паралельний зміст з Земельним кодексом. Хоча "Земля" є природним ресурсом і продуктивною силою, а "Ліс" — продукцією лісогосподарського виробництва, ринковим товаром і домінантним джерелом отримання лісового доходу.

Нелади в ЛГВ, а також у формуванні його наукового забезпечення: свого часу опублікував колишній Міністр лісового господарства України Байтала В.Д. "Практика показує, що тематика дослідних робіт вимушено підганяється до структури, що склалась і спеціалізації учених... Недостатньо враховується та важлива умова, що оптимальні рішення локальних питань у сумі майже ніколи не забезпечують оптимальність рішення всієї системи, що так необхідно для лісу як цільної системи" [9].

В Україні була опублікована праця, що відкривала шлях у складі ЛГВ до інтенсифікації лісової економіки на засадах ринкових відносин. На прикладі реальної лісової екологічної системи — сосна високопродуктивна в лісах другої групи (30569 га) Сосновського ДЛГ Рівненської області було доведено: "...розрахунки свідчать, що при іншому визначенні концептуальних підходів до організації лісового господарства і лісокористування рівень забезпечення потреб (попиту) народного господарства України в ресурсах деревини уже сьогодні можна підвищити в 2,0—2,5 рази"

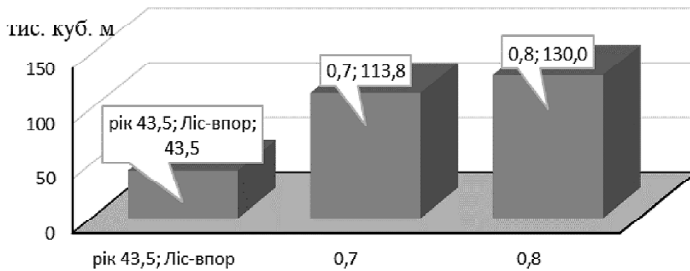
[10]. Очікуваної підтримки з боку лісівничої галузі й державних контролюючих органів не поступило.

Розглядаючи питання організації ЛГВ через осучаснення моделі розрахунку розміру головного користування С.М. Кашпор, канд. с.-г. наук, НАУ доводить: "Чи не найнегативніший серед них веде поділ лісів на групи та категорії захисності, успадкований від Радянського Союзу, він знайшов надзвичайно сприятливий ґрунт на теренах нашої держави, проникнувши у Лісовий кодекс. Маніпулюючи недолугістю багатьох положень цього документа, звинувачуючи своїх опонентів у "нелюбові до лісу" і приховуючи тим самим, у край незадовільний стан заготівельних та відновлюваних робіт, своє небажання належним чином (куди простіше "формувати" насадження спотвореними за суттю рубками догляду і санітарними рубками). Державні чиновники різних рангів продовжують вилучати з головного користування все нові й нові ділянки" [11].

Суттєві недоліки організаційно-правових засад щодо управління ЛГВ в державному лісівництві України висвітлює акад. НААН України, доктор економічних наук, доктор сільськогосподарських наук, професор О.І. Фурдичко: "Невідповідності земельного і лісового законодавства за роки реформування лісогосподарського виробництва не спричинили позитивних змін у землекористуванні. Колишні лісгоспи (лісові господарства як юридичні особи), будучи де-факто постійними землекористувачами, де-юре визначені як "постійні лісокористувачі" з несумісними для цього повноваженнями здійснення державного контролю в лісах усіх відомств" [12].

Іншим дослідженням з питань формування організаційно-правових механізмів ЛГВ, доведена необхідність "усвідомити, що суб'єкти господарювання з лісівництва — лісгосп — має спрямовувати заходи на досягнення показників з використання земельних ресурсів за умови найбільш раціонального використання їх природної продуктивності без втручання держави в управління господарською діяльністю... необхідно обчислювати не РЛ, а нормативні показники потенційної продуктивної спроможності (ППС) лісових угідь як щорічної норми вилучення деревини корінних лісоутворюючих порід" [13] за відповідними формулами (1). З урахуванням типів лісорослинних умов за класифікацією П.С. Погребняка [13, с. 251]. На їх основі проводиться обчислення коефіцієнтів використання потенційної природної спроможності лісових угідь (К) за формулою:

Предмет праці: ЗЛГП - 44,0 тис. га, у т. ч. Землі лісові - 39,1 тис. га

Рис. 1. Потенційна природна спроможність земель лісових за цільовим призначенням деревини до стану лісовідновної рубки, тис. куб. м

Таблиця 1. Порівняння обчислення річного обсягу вилучення деревини для промислового її вилучення з метою виготовлення лісових матеріалів і отримання лісового доходу

Найважливіші показники ЛГВ ДП "Лісгосп"	Одиниці виміру	За обчисленнями		
		Лісовпорядкування, РЛ 2007 р.	ППС і повнотою деревостанів ЛВР	
			0,7	0,8
1. Загальний обсяг вилучення деревини для виготовлення лісових матеріалів, усього	тис. куб.м	43,5	113,8	130,0
2. Питомий середньозважений показник лісокористування	куб. м/га_зл	1,2	2,9	3,3

$$K = \text{РПС} / \text{ППС} \cdot 100 \quad (1),$$

де ППС — потенційна природна спроможність лісових земель, м³/га;

РПС — реальна продуктивна спроможність лісових насаджень, що приймається рівною затвердженого розміру РЛ, м³/га.

На прикладі обчислень одного з підприємств ДЛА України (площа майже 44 тис. га, землі лісові — 39,1 тис. га) показано, "що із 13 головних лісоутворюючих порід, взятих на облік при таксації лісу, не відповідають ТУМ 7, а 3 — умовно відповідають тільки 3 породи відповідають типам умов місце зростання".

У зазначеній праці приведено порівняння розміру затверджених РЛ (2007) з обчисленням ППС (потенційна природна спроможність) лісових екосистем з повнотами 0,7 і 0,8 до віку лісовідновної рубки, як гранично необхідної для утримання деревостанів до передачі їх у головне користування (рис. 1). ППС, відповідно, має скласти 113,8 тис.м³ при повноті 0,7; чи 130,0 тис. м³ — при 0,8, у порівнянні з затвердженою РЛ 43,5 тис. м³ (2007 р.). Для спрощення сприйняття і порівняння відповідних показників приведемо їх у фізичних величинах вилучення деревини для реалізації її суб'єктам промислового лісозаготівельного виробництва —

для виготовлення товарних лісових матеріалів (табл. 1).

Не вдаючись до самих механізмів обчислення і затвердження РЛ, зрозуміло, що "норма" 1,2 м³/га є граничною для віднесення всієї площі до ЗЛГП. У той же час зміна способу обчислення за показниками ППС за цільовим призначенням вирощування деревини, забезпечує можливість щорічного вилучення деревини від 2,9 до 3,3 м³/га, що повністю відповідає нормам законодавства ЄЕК/ФАО ООН.

При цьому створюються умови для оцінки організаційно-правових заasad щорічного вилучення деревини, її ринкової реалізації, а також виготовлення лісових матеріалів за прозорими відомостями стосовно цін на деревину у стані росту, а також з формування ринку лісових матеріалів на основі їх нормативного обчислення.

Стосовно методів обчислення розрахункових лісосік (РЛ), то вони давно застаріли. Будучи свого часу рушійним і найбільш досконалим способом обчислення обсягів лісокористування при лісовпорядку-

ванні лісів, зовсім не влаштованих, тобто природного стану. Після переведу лісівництва на державне "централізоване управління лісами", особливо останнього часу, вони стали одним із атрибутів його формалізації. Окремо доцільно зазначити, що в європейському лісівництві, в довідниках UN-ECE/FAO вони взагалі не висвітлюються.

В інформаційних джерелах ЄЕК/ФАО ООН є термін "Removals for commercial use" в перекладі на українську мову "Видалення деревини для комерційного використання" [14]. У самій назві відчувається суттєва різниця змісту. Не вивезення деревини, у значенні лісових матеріалів, а видалення деревини із лісових екосистем. Термін "вивезення деревини" має походження від центрального державного управління лісами, коли саме планування вивозки, було пов'язано з планування забезпечення транспортними засобами, ГСМ тощо, кількість яких обчислювали залежно від обсягів для вивезення. Нині зазначені потреби повністю відпали.

Звернемо увагу також на те, що питання лісових відносин на початку двохтисячних років провела Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил виробничих відносин при КМ Ук-

раїни під керівництвом академіка НАН України. Народного депутата України І.Р. Юхновського (2003 р.). Це був перший, так би мовити, позавідомчий приклад "висвітлення проблем сучасного стану лісів України та перспективи розвитку лісового господарства. Піднімається питання

визначення розміру головного користування лісом, заготівлі ліквідної деревини, фінансового стану підприємств лісового господарства, експорту та імпорту деревини, фінансового стану підприємств лісового господарства, експорту та імпорту деревини, плати за спеціальне використання лісових ресурсів. Показується роль і місце галузі у народногосподарському комплексі України" [15].

Інший висновок стосується "надмірного вилучення деревини в порядку рубок догляд. Для всіх лісгоспів України має місце надмірне вилучення дерев, яке починається з групи віку середньовікових і є особливо сильним у групах пристигаючих і стиглих деревостанів. Все це відбувається без справляння попенної плати. Внаслідок чого, Україна, як власник лісових ресурсів, несе збитки. Виходом з такого кризового становища є впровадження нової жорсткої політики у веденні лісового господарства" [15, с. 154].

Суперечності раціональному лісокористуванню у складі законодавства України.

Наведена у вступі Конституційна норма "Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією" [1, ст. 13] для практики лісівництва в Україні щодо прав власності українського народу стала, образно кажучи, постійний двигун до пошуку зовсім не властивого засадам ринкової економіки користування лісом (лісосічним фондом) у якості "спеціального використання лісових ресурсів". У такий спосіб забезпечується зміна змісту природного ресурсу "Земля", продукцією лісгосподарського виробництва — "Лісові ресурси". В основу Лісового кодексу України покладено "Право користування лісами", хоча мають бути покладено зовсім інше — "Порядок використання земельних угідь у галузі лісівництва" (табл. 2). Отже Держлісагентство України, будучи ЦОВВ, який розробляє і "реалізує державну політику в сфері лісового та мисливського

Таблиця 2. Порівняння законодавчих норм Земельного і Лісового кодексів України

ЗК України / URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text	ЛК України /URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text
Стаття 92. Право постійного користування земельною ділянкою... а) підприємства, установи та організації, що належать до державної та комунальної власності	Право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами.(стаття 16)
Стаття 206. Використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка	Плата за землю (земельні ділянки) не встановлена. Податковим кодексом України встановлено інше: Стаття 256 ПКУ "Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів"

господарства" ігнорує зміст Земельного кодексу, т. ч. стосовно плати за землю.

Земельний кодекс (стаття 6) встановлює: "Право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав" [16, ст. 125]. Отже, за тим же ЗК України встановлено головний принцип землекористування — "невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом" [16, ст. 5]. Звернемо увагу ще й на те, що ЗК України також встановлює принципово найважливіше у правовому і фінансовому відношеннях положення про те, що "Використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати за землю є земельна ділянка" [16, ст. 206].

Зовсім інше встановлено Лісовим і Податковим кодексами України. У ЛК України встановлюється глава 2 "Право користування лісами" [17, ст. 16]. Нібито про них можна говорити, як про природний ресурс, без участі земельних угідь (грунту). Так би мовити, для напівлегального, тіншового привласнення доходів від продажу лісових матеріалів в обхід інтересів держави. Хоча в ЛК України мова має йти про шляхи використання облікової категорії землекористування другого рівня у складі категорії землекористування Стандартної статистичної класифікації землекористування ЄЕК/ФАО ООН першого рівня "Землі лісгосподарського призначення" (табл. 3) [18].

Окремо зазначимо, що в облікових і звітних матеріалах землекористування в будь-якій галузі, тим більше — у галузі державного лісівництва, що належить до агросектору, необхідно враховувати наявність чинних класифікацій, інструкцій тощо, належно встановлених і затверджених. ССКЗ ЄЕК/ФАО була затверджена ще в 1989 р. Крім того, ССК Землекористування ЄЕК/ФАО ООН, категорії національного обліку різних рівнів "були затверд-

Таблиця 3. Облікові категорії просторово-територіального обліку земельних ресурсів згідно Стандартної статистичної класифікації землекористування ЄЕК/ФАО ООН (1989 р.)

Категорії обліку землекористування просторово-територіального його поділу					
Т е р и т о р і я - категорії обліку першого рівня					Землі під
Категорії обліку земель 1-го рівня				Стандар тної СКЗК ЄЕК/Ф АО	
Землі сільськогосподарські	Землі лісгосподарські		Землі забудовані	Землі заболочені відкриті	Землі сухі відкриті з особливим РП
	 Землі лісові = ЛІСИ				
Категорії обліку земель 2-го рівня		Землі відкриті без РП			

жені і введені в дію" у складі Інструкції з кількісного обліку земель наказом Держкомстату України від 05.11.1998 р. № 377. За поданням Держкомзему України [19]. Хоча вона втратила чинність з 2016 року, але облікові категорії землекористування ССКЗ ЄЕК/ФАО, принципово, збережені. Менеджери з державного лісівництва мали вдосталь часу для її адаптації в галузеві системи обліку і державної статистичної звітності. Але цього не відбулось і не відбувається.

Ліпше і вигідніше займатись законотворчістю. Хоча в Україні з 2004 року прийнята і діє Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України, головний її принцип "Acquis communautaire" [20, розділ 2]: "Acquis communautaire (acquis) — правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ", Він передбачає необхідність адаптації термінів з матою їх однозначного розуміння і застосування в національному законодавстві країн членів ЄС, а також тих, які прагнуть вступити до нього. В українському законодавстві,

у т. ч. стосовно ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН, а також ЛК України не досягнуто.

Найважливіше з усіх питань відсутність інформації щодо стану і розвитку збалансованого використання головної продукції ЛГВ за найважливішими його показниками. Це стосується видатків на ведення ЛГВ (грн усього і на га площі лісових земель) середній обсяг користування лісом (m^3 /галз); лісовий дохід (усього, тис. грн, та питомо грн/галз) тощо, які мають визначати й обчислювати економісти.

Проте автори Лісового кодексу України внесли норми сумнівного юридично обґрунтування: глава "Право користування лісами", замість "Порядок користування землями для вирощування лісу та супутніх лісівництву продуктів, у т. ч. супутніх лісівництву, другорядних, а також формуванню природотвірних функцій, захисних, оздоровчих та інших функцій, надання послуг тощо". У стаття 16 записано: "Право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами... (у стаття 20) — У постійне користування ліси

на землях державної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим державним лісгосподарським підприємствам, іншим державним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісгосподарські підрозділи [17, ст. 16, 17]. Розширення їхнього багатослівного змісту не містить головного: "Лісгосподарське виробництво — використання у межах земель лісгосподарського призначення, наданих суб'єктам господарювання з лісового господарства, інших видів економічної чи прикладної діяльності, придатних для вирощування лісу, як головної продукції агроекологічного лісівництва, формування на цій основі самоокупності й прибутковості господарювання". Саме в цьому має полягати зміст землекористування на засадах ринкової економіки, згідно з їхнім цільовим призначенням, встановленого органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Нелогічно і, певно, протиправно, встановлюється норма надання лісів для "ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим комунальним лісгосподарським підприємствам, іншим комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані лісгосподарські підрозділи", коли вони є власника-

ми/остійними користувачами землі, земельних ресурсів (див. ЗК ст.5, п. "в": "невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом". У зв'язку з цим останній абзац статті 17 цього Закону "Ліси надаються в постійне користування на підставі рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, прийнятого в межах їх повноважень за погодженням з органами виконавчої влади з питань лісового господарства та з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища. У разі прийняття рішення про надання лісів у постійне користування обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Прийняття рішень Кабінетом Міністрів України не потребує погоджень з іншими органами" [17, ст. 16, 17], певно, має бути скасованим або змінено, поклавши в основу не "Лісокористування", а користування продукцією лісівництва.

ВИСНОВКИ

"Лісогосподарське виробництво — використання у межах земель лісогосподарського призначення, наданих суб'єктам господарювання з лісового господарства, інших видів економічної чи прикладної діяльності, придатних для вирощування лісу, як головної продукції агроекологічного лісівництва, формування на цій основі самоокупності й прибутковості господарювання".

Перенасичене побічними словами визначення у АК України терміну "Ліс", як "типу природних комплексів (екосистема)...", а також невідповідність його європейському законодавству, ускладнює ведення обліку земель і статистичної звітності у складі категорії "Землі лісогосподарського призначення", ускладнює формування, організації виробництва з висвітлення фінансово-економічних показників лісогосподарського виробництва. Предметом праці при здійсненні ЛГВ є земля, земельні ділянки. Не ліс, а деревина у стані росту.

Професійно ігноруючи зміст лісівництва, визначальним товаром і головним джерелом надходження лісового доходу, поняття "Лісосічний фонд", порядок його обчислення і реалізації суб'єктам лісозаготівельного виробництва, випали з Лісового кодексу України нового часу. У Лісовому кодексі Української РСР були глави 16 "Лісосічний фонд" і 17 "Відпуск деревини на пні". Ними достатньо логічно висвітлювались питання формування лісосічного фонду, передачу-продаж його суб'єктам лісозаготівельного виробництва, порядок плати за деревину, що відпускається (продається) на пні, тобто у стані росту тощо. Саме з цього розпочинаються правові засади формування і здійснення ЛГВ).

Такий порядок є науково обґрунтованим і принципово об'єктивним, бо встановлює плату за землю — об'єкт природокористування. Розмір земельного податку встановлюється залежно від родючості ґрунту за класами їх бонітету, незалежно від вирощеного "врожаю" — кількість деревини у стані росту, придатної для її вилучення з метою виробництва лісових матеріалів і, разом з тим, для омолодження лісової екосистеми. Принцип чисто лісівничий, встановлюється за лісівничими і природоохоронними нормами і правилами.

Фінансово-економічний зміст — продаж деревини у стані росту суб'єктам лісозаготівельного виробництва, з відповідним формуванням ціноутворення виробництва лісових матеріалів, їх транспортування, перероблення і реалізації продукції різних рівнів технологічної обробки з більш високими нормами ПДВ. Як товар купівлі/продажу лісосічний фонд (ЛСФ) ліс не висвітлюється. У звітних джерелах інформації окремі таксаційні показники виробництва і реалізації лісових матеріалів надто розпорошені. Мало хто з податкових органів та інших контролюючих державних установ, зможе набратись терпіння хоч якось їх зрозуміти. Не кажучи про запровадження до них заходів з їх поліпшення, та звітування перед державними органами влади та органами місцевого самоврядування. Тим більше — про рівень видатків на лісове господарство, надходження лісового доходу з обчисленням чистого доходу, рівня рентабельності виробництва.

Отже, проблемою наукового дослідження щодо лісокористування за його належним змістом є опрацювання і приведення в систему обліку і статистичної звітності землекористу-

вання у ЛГВ, насамперед, її спрощення з урахуванням чинної ССКЗ ЄЕК/ФАО ООН, а також національного законодавства. Впровадження його до складу Інструкції з впорядкування лісів державного значення України, з одної сторони. З іншої — організація ринку лісосічного фонду не спотвореного за Податковим кодексом України, а за розробленими наукою Сортиментними таблицями таксації лісу на корені [4], без чого неможливо поліпшення фінансово-економічних і морально-етичних відносин у лісгосподарському виробництві.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Двухсотлетие учреждения лесного департамента. Том 2 (1798—1998). Федеральная служба лесного хозяйства России. ВНИИЦлесурс, 1998. Приложение 1. С. 230.
3. Краткий справочник по лесному фонду Украинской ССР на 1 января 1988 г. Министерство лесного хозяйства УССР. ДСП. КИЕВ, 1989. 119 с.
4. Сортиментные таблицы для таксации леса на корню. Государственный комитет по лесному хозяйству. Ответственный за выпуск проф. К.Е. Никитин. Министерство лесного хозяйства УССР. Киев. "Урожай", 1984. — 628.
5. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. ВВР. 2011. № 13—17. С. 112. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
6. Столетие учреждения Лесного департамента. 1798—1898. С.-Петербург. Типо-литография Ю.Я. Римана, Виленский пер. 6. 1898. Факсимильное издание Федеральной службой лесного хозяйства России. 1998 г. — 252.
7. Козловский Б.А. Краткие сведения по развитию дореволюционного лесоустройства. Министерство сельского хозяйства СССР. Всесоюзное аэрофотолесоустроительное объединение "Леспроект". Москва: 1959. С. 44.
8. Материалы для оценки земель. Екатеринославской губернии. Мариупольский уезд. Тои IV, часть I. Оценочно-Статистическое отделение Екатеринославского Губернского Земства. Екатеринославль: 1904. С. 111.
9. Байтала В.Д. Совершенствование управления лесным хозяйством в Украинской ССР. Москва: Издание Государственного комитета лесного хозяйства Совета Министров СССР, ЦБНТИлесхоз, 1973. 21 с.
10. Бобко А.М. Нові шляхи підвищення інтенсифікації лісової економіки України. Лісовий журнал. Київ: 1994 № 4. С. 30—34.
11. Кашпор С.М. Осучаснення моделі розрахунку розміру головного користування. Науковий вісник НАУ, № 8, 1998. С. 207.
12. Фурдичко О.І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісгосподарського виробництва. Вісник Національної Академії Наук України. Київ: 2012, № 4. С. 39—47.
13. Бобко А.М. Лісівництво та проблеми лісостористування на засадах сталого розвитку економіки України. Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць РВПС України НАН України. Київ: РВПС України НАН України, 2008. С. 245—254.
14. Forest resources of Europe, CIS, North America, Australia, Japan and New Zealand. Main Report. United Nations. Economic Commission for Europe. Food and Agriculture Organization of the United Nations. New York and Geneva, 2000. 392, 63.
15. Лісове господарство України: Проблеми та перспективи. Міжвідомча аналітично-консультативна рада з питань розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. За ред. Юхновського І.Р. Київ: ДУС. 2003. 177 с.
16. Земельний кодекс України: Закон України від 24.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 34. С. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
17. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції Закону України від 8 лютого 2006 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. С. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
18. Standard classification of land Use UN-ECE/FAO. Розроблена і затверджена Статистичною комісією та Європейською економічною комісіями. Конференція європейських статистиків. Тридцять сьома пленарна сесія. Женева, 12—16 червня 1989 року.
19. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель. Державний комітет України по земельних ресурсах. Київ: 1998. 53 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>
20. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV із змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 01 July 2020).
2. Federal Forestry Service of Russia (1998), *Dvuhstolietie uchrezhdeniya lesnogo departamenta [Two hundred years since the establishment of the Forest Department, 1798—1998]*, VNIIClesurs, Moscow, Russia.
3. Ministry of Forestry of the USSR (1989), *Kratkij spravochnik po lesnomu fondu Ukrainskoj SSR na 1 janvarja 1988 g. [A brief guide to the forest fund of the Ukrainian SSR on January 1, 1988]*, Ministry of Forestry of the USSR, Kyiv, Ukraine.
4. Nikitin, K.E. (1984), *Sortimentnye tablicy dlja taksacii lesa na kornju. Gosudarstvennyj komitet po lesnomu hozjajstvu [Assortment tables for forest taxation at the root. State Forestry Committee]*, Harvest, Kyiv, Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine" available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17> (Accessed 01 July 2020).
6. Federal Forestry Service of Russia (1998), *[Centenary of the Forestry Department. 1798 - 1898]*, Typographic lithography Yu.Ya. Rieman, St. Petersburg, Russia.
7. Kozlovsky, B.A. (1959). *Kratkiye svedeniya po razvitiyu dorevoljucionnogo lesoustroystva [Brief information on the development of pre-revolutionary forest management]*, Ministerstvo sel'skogo khozyaystva SSSR. Vsesoyuznoye aerofotolesoustroitel'noye ob'yedineniye "Les-projekt", Moscow, Russia.
8. Yekaterinoslav Provincial Zemstvo (1904), *Materialy dlja ocenki zemel'. Ekaterinoslavskoj gubernii. Mariupol'skij uezd [Materials for land valuation. Ekaterinoslav province. Mariupol County]*, Estimated and Statistical Division of the Yekaterinoslav Provincial Zemstvo, Yekaterinoslavl, Russia.
9. Baytala, V.D. (1973), *Sovershenstvovaniye upravleniya lesnym khozyaystvom v Ukrainskoy SSR [Improving forest management in the Ukrainian SSR]*, Izdaniye Gosudarstvennogo komiteta lesnogo khozyaystva Soveta Ministrov SSSR, Moscow, Russia.
10. Bobko, A.M. (1994), "New hats for public and private economies of Ukraine", *Lisovyy zhurnal*, vol. 4. pp. 30—34.
11. Kashpor, S.M. (1998), "Modernization of the model for calculating the size of the main use", *Naukovyy visnyk NAU*, vol. 8. pp. 207.
12. Furdychko, O.I. (2012), "Ecological problems of nature management in science and practice of forestry production", *Visnyk Natsional'noyi Akademiyi Nauk Ukrayiny*, vol. 4. pp. 39—47.
13. Bobko, A.M. (2008), "Forestry and problems of forest use on the basis of sustainable development of Ukraine's economy", *Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dokilliya: Zbirnyk naukovykh prats' RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny. [Economics of nature management and environmental protection: Collection of scientific works of the RVPS of Ukraine of the NAS of Ukraine.]*, RVPS of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, pp. 245—254.
14. United Nations (2000), *Forest resources of Europe, CIS, North America, Australia, Japan and New Zealand. Main Report*, Economic Commission for Europe. Food and Agriculture Organization of the United Nations, New York and Geneva.
15. Yukhnovsky, I.R. (Ed.) (2003), *Lisove hospodarstvo Ukrayiny: Problemy ta perspektyvy. Mizhvidomcha analitychno-konsul'tatyvna rada z pytan' rozvytku produktyvnykh syl i vyrobnychkykh vidnosyn. [Forestry of Ukraine: Problems and prospects. Interdepartmental analytical and advisory council on the development of productive forces and production relations]*, DUS, Kyiv, Ukraine.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), "Land Code of Ukraine" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 01 July 2020).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), "Forest Code of Ukraine" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (Accessed 01 July 2020).
18. European Economic (1989), *Commission Standard classification of land Use UN-ECE/FAO*, Developed and approved by the Statistical Commission and the European Economic Commission, Conference of European statisticians. Thirty-seventh plenary session, Geneva.
19. State Committee of Ukraine for Land Resources (1998), "Instructions for filling in the state statistical reporting on quantitative land accounting", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98> (Accessed 01 July 2020).
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), "About the National program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (Accessed 01 July 2020).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2020 р.